

TIJDSCHRIFT VOOR **KUNST & CULTUUR** IN HET ONDERWIJS

MAART
2017

02

kz
KUNSTZONE

**CREATIEVE
INDUSTRIE**

**ONDERWIJS ONTWERPEN
VOOR DE WERELD VAN MORGEN**

COLOFON

KUNSTZONE

Tijdschrift voor kunst en cultuur in het onderwijs nummer 2, maart 2017.
Kunstzone wordt uitgegeven door Stichting Kunstzone.

HOOFD- EN EINDREDACTIE

JUDITH BOESSEN
Hoofd-
redactie

CLAIRE GOOSSENS
Eindredactie

JAN VERSCHAEREN
Eindredactie

Judith Boessen // judith@kunstzone.nl
Jan Verschaeren // jan@kunstzone.nl
Claire Goossens // claire@kunstzone.nl

REDACTIE

ROOS AL
Muziek

AAFJE GERRITSE
PO

MARJO VAN HOORN
Onderzoek
en beleid

HENK LANGENHUISEN
Literatuur

VERENA REINDERS
Beeld,
online

PAUL ROOYACKERS
Dans

THEA VUIJK
Beeldend

JANNEKE VAN WIJK
Beeldend
AV

REDACTIEMEDEWERKERS

Lisa van Bennekom
Ursula van de Bunte
Florrie van der Kamp
Laura Kool
Salomé Trentelman

Wilt u contact met de redactie? Zie onze website voor de email-adressen.

Stichting Kunstzone. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

AAN DEZE KUNSTZONE WERKEN DE VOLGENDE VAKVERENIGINGEN MEE

BDD

Beroepsvereniging Docenten Theater en Drama // www.docentendrama.nl

VLLT

Sectie Nederlands van Vereniging Leraren Levende Talen // www.levendetalen.nl > **Talensecties** >

Nederlands

VLS

Vereniging Leraren Schoolmuziek // www.vls-cmhf.nl
Opzegtermijn: ieder jaar voor 1 oktober.

VONKC

Vereniging Onderwijs Kunst & Cultuur // www.vonkc.nl
Opzegtermijn: ieder jaar voor 1 november.

ABONNEMENT

Binnenland: € 49,75 // **Buitenland:** € 99,75
Het abonnementsjaar loopt van 1 januari t/m 31 december.
Opzegtermijn: ieder jaar voor 1 november.
ISSN: 1570-7989

VERKOOP ADVERTENTIES

Jan Verschaeren
Kluppelshuizenweg 32
7608 RL Almelo
Tel: (0546) 491745
jhav7608@xs4all.nl

STICHTING KUNSTZONE

Ineke Kitslaar
Baarzenstraat 19 A
5262 GD Vught
(06) 10827616
secretariaat@kunstzone.nl

WWW.KUNSTZONE.NL & VOLG ONS!

Volg ons op:
www.twitter.com/kunstzone
www.facebook.com/kunstzone
www.youtube.com/user/kunstzone

LEGENDA

PO VO MBO HBO

ALGEMEEN

BEELDEND

MUZIEK

DANS

DRAMA

LITERATUUR

MEDIA

CKV

THEMA & COVER

THEMACOÖRDINATIE:

Henk Langenhuisen & Paul Rooyackers
COVER: Ursula van de Bunte

VORMGEVING

ART DIRECTION & VORMGEVING

Marie José Kakebeeke // mjk@mnbcom.nl

DRUK

Veldhuis Media Raalte // www.veldhuismedia.nl

HELPDESK ARBEIDSVOORWAARDEN VOOR VLS- EN VONKC-LEDEN

De VONKC- en VLS-helpdesks voor belangenbehartiging en arbeidsvoorwaarden worden bemand door Remko Littooi. De spreekuren zijn geconcentreerd op een ochtend en een avond. Voor algemene en specifieke vragen kunt u op genoemde tijden bij de helpdesk terecht: Hoe zit het met mijn FPU?, Is mijn taakinfilling wel juist? Ik heb nog steeds geen benoemingsakte, wat nu? Enzovoort.

Handiger is om een e-mail te sturen met de uitleg van uw probleem. Zo kan de helpdesk een duidelijk antwoord formuleren dat u naar wens telefonisch of via e-mail terugontvangt.

**Arbeidsvoorwaarden VLS/VONKC
t.a.v. Remko Littooi
Kluppelshuizenweg 32
7608 RL ALMELO
(06) 16500695**

E-mail VONKC:
arbeidsvoorwaarden@vonkc.nl
E-mail VLS:
arbeidsvoorwaarden@vls-cmhf.nl

TELEFONISCHE BEREIKBAARHEID HELPDESK:

- maandagochtend van 9 tot 10 uur
- woensdagavond van 17 tot 19 uur

Als de helpdesk onbemand is of in gesprek, kunt u een bericht achterlaten. Dan wordt u zo spoedig mogelijk teruggebeld.

WAT JE MOET WETEN!

Zie pagina 9

06
'CREATIVITEIT IS HET ENIGE INSTRUMENT WAARMEE WE EEN INGESTORTE WERELD OPNIEUW KUNNEN OPBOUWEN'
 Interview met Jeroen Lutters, lector kunst- en cultuureducatie ArteZ

10
ONTWERPFABRIEK IS IDEALE LEERSCHOOL
 Interview met Cor de Koning, lector Onderwijs en Ondernemerschap bij Cibap

12
'DE TOEKOMST IS VOOR DE NETWERKERS'
 Interview met Adam Saint, docent Media, Art & Performance op Koning Willem I College

14
FAST FORWARD
 Toekomstbeelden van twee studenten

16
DE BELOFTE VAN HET CREATIEVE DIVIDEND
 Economische en maatschappelijke waarde van de creatieve industrie

19
'VALLEN EN OPSTAAN HOORT ER HELEMAAL BIJ'
 Interview met Marcella Smeele, creatieve marketeer en regelaar

20
BORDSPEL GO DUTCH, THE WILD GOOSE CHASE
 Beeldreportage

22
TEXTIEL IN EEN MODERN JASJE
 Nieuwe opleiding Textiel en Creatieve Technieken van Cibap

24
DESIGN MET EIGENWAARDE
 Social label koppelt ontwerpers aan werkplaatsen

26
TEKENEN MET TOOLS
 Digitale didactiek in dienst van het concept

28
LICHTFESTIVAL GLOW ALS BROEDPLAATS
 Studenten trekken 740.000 bezoekers met interactieve lichtinstallatie

30
'WAT OUD IS, KAN NOG STEEDS BOEIEND ZIJN'
 Interview met ontwerpster Michaëla Bijlsma en illustrator Eric Coolen

32
S+L+E+M
 Een unieke opleiding voor vernieuwers in de schoenenbranche

34
PRAKTIJKLEREN ZONDER SCHOTTEN
 Met Cibap in Company is ieder onderwijsproject compleet anders

36
EEN MUSEUM IN JE BROEKZAK
 Interview met Marcel van Kerkvoorde, docent en spelontwerper

EN VERDER

- 02 Helpdesk VLS/VONKC
- 03 Inhoudsopgave
- 04 Redactioneel
- 04 Kunstzone Strip
- 05 Leer mij kennen: Bas Jacobs
- 09 Wat je moet weten!
- 11 Examenbesprekingen 2017
- 31 Krassen
- 37 Digizone
- 38 Weerwerk
- 40 'Om talent te ontwikkelen moet het onderwijs individueel gericht zijn'
 Interview met Dick Swaab
- 42 Dramalessen dicht bij de leerling
- 44 Digitale technieken in het muziekonderwijs op scholen
 deel 1 **serie**

- 46 Museumeducatie op maat
 deel 2 **serie**
- 48 Je eigen geluid in de grote stad
- 50 Een nieuw leven
- 52 Veel ruimte voor muziek op de Europese school in Mol
- 54 Wie was je held? 'Die had ik niet!'
- 56 Moving educators deel 2 **serie**
- 58 @Web: Startup
- 59 De werkelijkheid een plekje geven
- 60 Why education?
- 62 Een kijkje bij een internationale dansconferentie
- 64 Boeksignalementen
- 65 Recensies
- 66 Actief met CKV

| woord vooraf |

Creatieve industrie

 Volgens de meest recente schattingen kan 7 procent van het wereldwijde BNP worden toegekend aan de creatieve industrie. Creativiteit wordt dan ook steeds vaker gezien als integraal onderdeel van de economische groei van steden, gemeenschappen en landen. Nederland loopt voorop in nieuwe bedrijfstakken zoals game-industrie, digital design en multimedia design. De combinatie van ondernemerschap, technologie en creativiteit gedijt bijzonder goed in de Hollandse polders.

Maar hoe bereid je leerlingen het beste voor op deze toekomstige creatieve economie? Binnen de meeste VO-scholen richt men zich als vanouds op de klassieke canon van de schone kunsten als referentiekader. De hardnekkige gewoonte om de beeldende praktijk in te delen in disciplines (2D, 3D en 4D), technieken of materialen doet hier geen goed aan. Hedendaagse beeldende vaardigheden in programma's zoals Photoshop of InDesign leren jongeren zichzelf meestal thuis aan via YouTube-tutorials en sippelen zo via de achterdeur het klaslokaal binnen. Binnen de lessen beeldende vorming wordt hier nauwelijks kennis en kunde aan toegevoegd. In weerwil van onze bloeiende creatieve industrie zijn de middelbare scholen die hun leerlingen leren werken met een 3D-printer of leren coderen met een Arduino, op twee handen te tellen. Een gemiste kans van jewelste, want er ligt een bloeiende creatieve bedrijfstak binnen handbereik voor de huidige generatie pubers.

Hoe het wel kan, zien we bij creatieve MBO-opleidingen zoals het Cibap in Zwolle. Daar wordt naarstig gezocht naar zinvolle verbanden tussen ambacht, technologie en bedrijfsleven. In de Ontwerpfabriek van Cibap werken studenten uit diverse creatieve opleidingen samen in multidisciplinaire gelegenheidsteams. In een cyclus van tien weken onderzoeken zij creatieve vraagstukken die hen vanuit het bedrijfsleven worden voorgelegd. De meest moderne digitale technieken zoals augmented reality, maar ook stokoude ambachten zoals spinnen en politoeren worden ingezet om tot een totaalconcept te komen. Dat deze vorm van authentiek leren loont, bewijst hun score in de keuzegids voor MBO-studenten: Cibap staat al jaren in de top 3 van de beste creatieve vakscholen.

Dat het niet alleen gaat om het aanleren van de nieuwste digitale snuffjes, kunt u lezen in het interview met Jeroen Lutters. Hij onderstreept de noodzaak om het kunstonderwijs toekomstgericht te maken. We leven immers in veranderende tijden waarin grote formele structuren zoals de welvaartsstaat en gezaghebbende instituten zoals de EU dreigen om te vallen. Hoe te handelen in een wereld zonder die vanzelfsprekende kaders is volgens Lutters een belangrijke taak van de kunstvakken. Jammeren om het verlies van zekerheden gaat de jeugd niet vooruit helpen. Wat we hen moeten leren, is een overvloedige creativiteit, innovatieve denkkraft en verbeelding. Dat zijn de cruciale instrumenten die ze nodig hebben om scenario's te ontwikkelen voor de wereld van overmorgen.

Judith

Hessel

LEER MIJ KENNEN: BAS JACOBS

De cultuursector wemelt van de duizendpoten: ze zijn docent / kunstenaar / ondernemer / vrijwilliger en hoppen van project naar project. Kunstzone leert ze kennen.

REDACTIE EN SAMENSTELLING: CLAIRE GOOSSENS

● WAT IK DOE?

'Naast mijn werk als docent drama en CKV geef ik trainingen in 'Goochelen met aandacht' aan docenten op allerlei scholen. Dit is een training die ik samen met mijn collega Peter Teitler ontwikkeld heb waarbij docenten leren om tactisch om te gaan met lastig leerlinggedrag.'

Goochelen met aandacht

'Na tien jaar lesgeven ontdekte ik ineens het verband tussen lesgeven en goochelen. Het verplaatsen van de aandacht kunnen leerlingen vaak beter dan leraren. Ik leer docenten om in gesprekken niet de domme machtsstrijd met de leerling aan te gaan, maar om bepaalde tactieken in te zetten, manieren om in contact te blijven met de leerling. De training vergroot je gereedschapskist als docent.'

In beweging blijven

'Als docent moet je oppassen dat je niet 'lesmoe' wordt en dat school je hele leven wordt. Voor mij is het een enorme verrijking om er even uit te stappen, naar andere scholen te gaan en te zien hoe het er daar aan toe gaat. Zo blijf ik als docent in beweging en schaaft ik mijn eigen lesprogramma's voortdurend bij, ook al sta ik al ruim 25 jaar voor de klas. Ook de training pas ik continu aan. Het houdt elkaar wakker.'

● HOE IK BEGON?

'Hoewel ik uit een familie van leraren kom, werd ik na mijn opleiding acteur bij circus-variétégroep The Flying Meatballs. Daarin was ik goochelaar, acrobaat en jongleur. Maar na vijf jaar wordt zelfs zoiets uitdagends als voorstellingen spelen toch sleets. Er gebeurden prachtige dingen, maar ontmoetingen met mensen waren

CV Bas Jacobs

Bas Jacobs (1959) is docent drama, kunstdrama en CKV / ontwikkelde de training 'Goochelen met aandacht' / is bestuurslid bij de BDD / opleiding tot docent Drama aan de HKU / was vijf jaar lang acteur bij de Utrechtse theatergroep The Flying Meatballs / www.goochelenmetaandacht.nl

vaak kort en eenmalig en hadden daardoor minder diepgang. Toen ben ik alsnog het onderwijs ingerold. Als leraar kun je heel veel betekenen voor leerlingen. Het gaat verder dan alleen maar je vak. En voor de klas staan is ook een vorm van toneelspelen.'

● WELKE MOEILIKHEDEN IK TEGENKOM?

'Ik zie steeds meer gestresste leerlingen. Het lijkt steeds moeilijker voor hen om de aandacht op te brengen voor een uitleg of voor elkaar. Op het moment dat stress of angst meespeelt, worden leerlingen egocentrischer, denk ik. Dat is een ontwikkeling waar we momenteel in zitten. Met kunstvakken kun je kinderen meer ruimte bieden, zodat ze weer zichzelf kunnen zijn. In de dra- males probeer ik tegen dat gestresste gevoel in te gaan, als een soort antigif, zodat ze zich kunnen uiten en plezier kunnen hebben. Maar dat is niet altijd even makkelijk. Daar zit de uitdaging.'

● WIE MIJ INSPIREERT?

'Mijn collega's. Mijn collega-docent filosofie weet me altijd erg te inspireren. Ook de grondlegger van het 'omdenken', Berthold Gunster, met wie ik vroeger samen stage heb gelopen, is voor mij een inspiratiebron. En ik vind Paus Franciscus een inspirerende man, een man met een open hart die laat zien dat het niet alleen maar om business en geld gaat.'

● MIJN LEERMOMENT/ TIP?

'Mijn tip: kijk leerlingen in de ogen. Er zijn leraren die zo druk bezig zijn met hun computer en met lastig leerlinggedrag dat ze de leuke leerlingen niet meer in de ogen kijken. Ook belangrijk: blijf samenwerken met andere vakken! Wees niet bang om daarbij van alles te verliezen. Sommige dramadocenten zijn dan bang dat de kwaliteit van hun lessen eronder zullen lijden. Maar het is belangrijk dat je vernieuwing en verandering in je vak houdt, en die komt in de eerste plaats van de mensen om je heen.' ❖

| *interview* | met Jeroen Lutters, lector kunst- en cultuureducatie ArtEZ

'CREATIVITEIT IS HET ENIGE INSTRUMENT WAARMEE WE EEN INGESTORTE WERELD OPNIEUW KUNNEN OPBOUWEN'

AUTEUR: JUDITH BOESSEN // MBO

Saul Leiter. Straw Hat, circa 1955. ©The Estate of Saul Leiter

Als je over de creatieve industrie en het MBO wil praten, dan moet je bij Jeroen Lutters zijn. Hij is lector kunst- en cultuureducatie bij ArtEZ, heeft zitting in verschillende adviesraden zoals die van De Bildung Academie (WO), Instituut Archimedes (HBO), de cultuurprofiel scholen (VO en PO) en maakt deel uit van de Raad van Inspiratie van Cibap vakschool voor verbeelding (MBO). Waarom zijn volgens Lutters creatieve MBO's zo belangrijk voor de toekomst?

Er zijn weinig lectoren die zich direct bezighouden met kunst en cultuur in het middelbaar beroepsonderwijs. Waarom vindt u dit zo belangrijk?

'Wat mij vooral interesseert is: hoe gaat de toekomst eruit zien? Welke dingen zijn over tien, twintig of dertig jaar belangrijk, en waar moeten we vandaag mee beginnen om het dan voor elkaar te krijgen? Deze vraag wordt me, kijkend naar mijn kinderen (19 en 20), iedere dag weer opnieuw ingefluisterd. Zij zijn als het ware mijn horizon in de tijd die zich uitstrekt. Ik stel me voor dat ze over dertig jaar, als ze even oud zijn als ik nu, terugkijken naar het heden en zich afvragen: wat heb jij toen gedaan om mee te werken aan een wereld waar ik iets aan heb? En op diezelfde lijn staan ook de studenten van het MBO. Dat betekent dat je een stukje moet vooruitdenken, je moet je een voorstelling kunnen maken van de uitdagingen die in de nabije toekomst een cruciale rol gaan spelen in het onderwijs. Daar begint eigenlijk mijn scenario, en daarna komt er een hoop onderzoek aan te pas: literatuurstudies, debatten, interviews en het analyseren van al die bronnen.'

Dat klinkt alsof er werk aan de winkel is.

'We leven in een verwarrend tijdsgewricht. Enerzijds hebben we de glanzende Trump Tower als een spiegelend symbool van macht, en anderzijds is er Aleppo waar een hele beschaving over de kling wordt gejaagd, terwijl de internationale gemeenschap machteloos toekijkt. Achter deze krankzinnige tegenstelling zit de echte uitdaging van deze tijd. Namelijk dat de grote formele structuren uit elkaar dreigen te vallen. We zien dat aan de bankencrisis, maar ook aan de devaluatie van grote democratische systemen zoals de EU. Mijn inschatting is dat in de komende twee decennia deze grote formele structuren zichzelf niet meer in stand kunnen houden.'

Waarom komt dat?

'Dat komt vooral omdat ze het primaire proces niet meer behartigen waarvoor ze ooit bedoeld zijn. Een overmaat aan middelen en energie zit in de instandhouding van deze structuren. Dat speelt ook in de grote onderwijsinstellingen: er is zoveel regeldrift en bureaucratie dat het primaire

proces, namelijk jonge mensen helpen om vooruit te komen in hun ontwikkeling, op de achtergrond dreigt te raken. Mensen voelen simpelweg aan dat het niet meer werkt.'

Het idee dat grote structuren en instituten gaan omvallen jaagt heel veel mensen angst aan.

'Ja, en dat zie je dan ook voortdurend terug in de huidige tijdsgeest: mensen zijn bang en boos en willen terug naar hoe het vroeger was. Maar dat gaat niet meer. Wat we nodig hebben is creativiteit, want dat is het enige instrument dat we hebben om na een instortingsmoment iets nieuws op te bouwen. We moeten nadenken over nieuwe mogelijkheden die zullen ontstaan als deze formele structuren niet meer bestaan. Want het is niet alleen maar verval, het betekent ook een enorme vrijheid. Een voorbeeld hiervan zijn de talloze lokale initiatieven die vanuit burgers ontstaan, zoals hier in Arnhem in de wijk Klarendal. Die buurt was verloederd en niemand wilde er nog wonen. Door het importeren van kunstenaars, kleine eethuisjes en winkeltjes is het nu de hipste buurt van Arnhem geworden. De huizenprijzen stijgen weer en voor het eerst in jaren zie je dat jonge gezinnen zich er weer vestigen. Daaraan zie je wat creativiteit kan doen in een gemeenschap.'

Zou dat ook kunnen werken in het onderwijs?

'Natuurlijk. En het start met het loslaten van het idee dat leren alleen plaatsvindt binnen de vier muren van een schoolgebouw. De meeste docenten veronderstellen dat ze roosters, registratie en regels nodig hebben om goed onderwijs te kunnen leveren. Maar onderwijs start met een onderzoekende vraag: wat vraagt deze tijd van jonge mensen en wat zou men hen dan moeten leren? Dus het begint met het denken vanuit een open, creatieve en constructieve houding, en het vertrouwen hebben dat hier iets goeds uitkomt. Daarom vind ik het interessant om samen te werken met een MBO zoals Cibap. Samen met de creatieve industrie hebben ze NO SCHOOL opgericht. Hier onderzoekt men innovatieve leerroutes om het creatieve vakonderwijs in Nederland toekomstbestendig te maken.'

SAUL LEITER

De fotograaf en schilder Saul Leiter (VS, 1923-2013) is een van de meest opmerkelijke fotografen uit het na-oorlogse Amerika. Zijn sfeervolle en intense kleurenfoto's van het New Yorkse straatleven uit de jaren veertig en vijftig raken pas op het einde van zijn leven bekend bij het grote publiek. Sindsdien is Leiters positie als pionier van de kleurenfotografie onbetwist en geldt hij als een vaste waarde in de fotografiegeschiedenis.

Met dank aan fotomuseum FOMU in Antwerpen.

"HET IDEE DAT LEREN ALLEEN PLAATSVINDT BINNEN DE VIER MUREN VAN EEN SCHOOLGEBOUW MOETEN WE LOSLATEN"

LA PESTE VAN ALBERT CAMUS

Tijdens het interview verwijst Lutters meerdere malen naar *La Peste*, de klassieker van Albert Camus uit 1947. Lutters las het boek als scholier en sindsdien vormt het een ankerpunt in zijn denken en handelen. In *La Peste* beschrijft Camus de geleidelijke verovering van de Algerijnse stad Oran door een vreselijke plaag. De pest houdt de stad in zijn greep en hierdoor worden de burgers van de buitenwereld afgesloten. De epidemie en alle verschrikkingen die hiervan het gevolg zijn, worden door Camus zeer realistisch beschreven. Maar geleidelijk wordt duidelijk dat het boek een allegorie is en dat de pest een metafoor is voor maatschappelijk onrecht. Camus beschrijft de evolutie van menselijke reacties bij deze voortschrijdende catastrofe: de aanvankelijke onverschilligheid en ontkenning verandert in een wanhopige strijd, om ten slotte te eindigen in berusting. De dappere dokter Rieux geeft ons hierin het goede voorbeeld: tegen beter weten in blijft hij patiënten bezoeken en zieken verzorgen. De situatie is weliswaar reddeloos verloren, maar zijn mededogen en arbeidsethos blijven overeind. Hoe te handelen in tijden van crisis, daar ging het Camus om.

Maar in feite is dat helemaal geen nieuw idee. De eerste vorm van hoger onderwijs, de academie van Plato, vond niet plaats tussen vier muren maar in een boomgaard. 'Een hele hoop ballast binnen het schoolsysteem ontstaat natuurlijk in de loop van de jaren. Want ineens was er kennelijk de noodzaak van die vier muren en vervolgens moest zo'n gebouw in stand worden gehouden. Zo'n systeem houdt zichzelf in stand, want op den duur ontstaan er unitmanagers, roostermakers, studieleiders, cijferregistratiesystemen en aanwezigheidslijsten. De mankracht gaat zitten in de mensen die dat vervolgens moeten controleren en vastleggen. Hierdoor is de focus verschoven naar een dwingend en log secundair proces waardoor er opeens

geen tijd meer is om te praten met je studenten over de belangrijke dingen in het leven. Wat dat betreft zitten we nu aan een piek en heel veel mensen voelen dat ook zo.'

Moeten we dan terug naar lesgeven in een boomgaard?

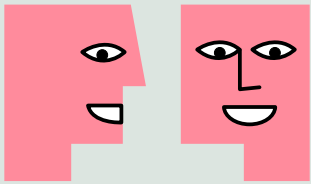
'Nee, want de 21e eeuw is fundamenteel anders dan de tijd van Plato. Het grootste verschil wordt gemaakt door technologische innovaties zoals internet. Hierdoor zijn we verbonden met alles en iedereen. Sprak Socrates of Plato dagelijks voor hooguit twintig toehoorders, via de media hebben we meteen een miljoenpubliek te pakken. Als gevolg hiervan heeft ons handelen veel meer impact. Dat kan negatief uitpakken, zoals de volksmennerij via Twitter waarmee Trump de verkiezingen heeft gewonnen. Maar het heeft tevens hele mooie gevolgen. Denk aan de DWDD-colleges over de werking van het brein en van het licht. Je kunt daar misprijzend over doen omdat het over populaire cultuur gaat, maar ondertussen leren honderdduizenden kijkers iets over moeilijke materie die vroeger alleen via de collegebanken werd doorgegeven. Hieraan kun je zien dat het karakter, de plekken en de wijze waarop mensen leren aan het veranderen is.'

Terug naar de toekomst: hoe dienen we ons voor te bereiden op een wereld zonder grote instituten en formele structuren?

'Die vraag is groter dan het onderwijs alleen. We worden als mens en als maatschappij geconfronteerd met grote wereldwijde vraagstukken, in vaktaal spreken we van *wicked problems*. De vluchtelingencrisis is er één, maar ook klimaatverandering en de overbevolking van onze aardbol zijn een voorbeeld. Deze problemen zijn zo complex en veelomvattend dat je ze niet in één keer kunt oplossen. Daarnaast zien we dat dit ook niet meer lukt binnen de bestaande structuren. Geen enkel land in Europa kan de vluchtelingenstroom doen stoppen, zelfs de EU komt niet verder dan symptoombestrijding. Voor duurzame oplossingen heb je andere vormen van verbinding nodig. Juist daar hebben we creativiteit voor nodig en speelt onderwijs een grote rol. Want waar destructieve denkers bereid zijn om de wereld kapot te laten gaan voor hun eigen kleine belang, zijn er ook mensen die denken in mogelijkheden. Het helpt niet om je terug te trekken in een comfortabele maar steeds kleiner wordende wereld, en het helpt ook niet om voortdurend angstig en negatief te zijn. Ik zie het als een plicht om positief en creatief te zijn, omdat de wereld hiermee geholpen is. Juist daar hebben we jonge mensen hard voor nodig.' ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > www.artez.nl/lectoraat-kunst-en-cultuureducatie
- > Jeroen Lutters, *In de schaduw van het kunstwerk: art-based learning in de praktijk*. Uitgever: Maklu 2012

WAT JE
MOET
WETEN!WERKLOOS WORDEN,
EN DAN?

Gelukkig is in het onderwijs bij werkloosheid de uitkering goed geregeld. Zeker werknemers die na een lang dienstverband zonder werk komen te zitten en misschien wel moeite hebben om opnieuw aan de slag te komen zijn voor langere tijd verzekerd van een werkloosheidsuitkering.

Recht op een werkloosheids-
uitkering

Bij vrijwel alle ontslagen is er recht op een werkloosheidsuit-

kering, maar niet bij verwijtbare werkloosheid: als je als werknemer zelf opzegt of als je wegens ernstige misdrijving op staande voet wordt ontslagen. Uiteraard moet je op het moment dat je werkloos wordt aan de voorwaarden voor een uitkering voldoen.

WW en reparatie-uitkering

Iedereen die voldoet aan de 4 uit 5 jaren-eis - een minimale hoeveelheid gewerkte dagen of uren in vier van de vijf jaren voorafgaand aan de werkloosheid - heeft recht op de wettelijke werkloosheidsuitkering die straks maximaal 24 maanden duurt. Daarnaast is in de onderwijs-CAO's het derde WW-jaar gerepareerd: de opbouw van de duur van de WW-uitkering is in de praktijk als voordat de WW werd teruggebracht naar 24 maanden, dus maximaal 38 maanden.

Aanvulling op de WW

De WW-uitkering is 70% van het inkomen dat je verdiende, maar nooit hoger dan 70% van het maximum dagloon. Voor het onderwijs is gedurende de periode van de WW en de reparatie een aanvulling op de WW tot

70% van het ongemaximeerde dagloon, waarbij het eerst enkele maanden 75% is.

Nawettelijke uitkering open-
baar onderwijs

Na afloop van de WW en de reparatie-uitkering kun je recht hebben op een nawettelijke uitkering. Het dienstverband moet tenminste vijf jaar geduurd hebben en werknemer moet op dat moment 42 jaar of ouder zijn. Dan is de nawettelijke uitkering minimaal 1 jaar tot - afhankelijk van leeftijd en diensttijd - de ingangsdatum van de AOW voor de werknemer die 55 jaar of ouder is en 12 of meer dienstjaren heeft.

Nawettelijke uitkering bij-
zonder onderwijs

De nawettelijke uitkering is één maand per jaar arbeidsverleden. De nawettelijke uitkering is wel gemaximeerd op 70% van schaal 11 of 12. Voor werknemers die bij het ontslag minder dan 10 jaar van hun AOW-verwijderd zijn en tenminste 12 (PO) of 15 (VO en MBO) dienstjaren hebben, is er nog een extra (veel lagere) nawettelijke uitkering om de periode tot de ingang van de

AOW te overbruggen. Dit om te voorkomen dat een beroep moet worden gedaan op de Bijstand.

Loonsuppletie

Bij nieuw gevonden werk tijdens de looptijd van de uitkering, maar met een lager salaris, bestaat er recht op loonsuppletie: een aanvulling op het nieuwe salaris die maakt dat het inkomen dan altijd hoger is dan in de werkloosheidsuitkering, tot 100% van het oude salaris.

Transitievergoeding

Iedere werknemer, behalve die uit het openbaar onderwijs, heeft bij onvrijwillig ontslag in principe recht op een transitievergoeding. Deze is afhankelijk van - wederom - leeftijd en diensttijd. Bij ontslag via een vaststellings-overeenkomst is dit recht er niet, maar is het aan werknemer en werkgever om hier een afspraak over te maken.

Kortom, er zijn veel dingen die je graag goed op een rijtje wilt hebben mocht je werkloos worden. Is dit aan de orde, neem dan contact op met je vakbond om te zorgen dat je op tijd goed weet hoe het voor jou zit.

Bent u goed in het stellen van de juiste vragen?

Bent u een creatieve en vakbekwame docent, die graag met de vakinhoud en toetsing bezig is? Dan is meewerken aan de constructie van de Centrale toetsen en examens misschien iets voor u. Cito zoekt docenten die beschikbaar zijn voor de constructie van de examens **kunst algemeen vwo (Autoplay) en tehatex vwo (papier)**. Voor kunst algemeen vwo zijn wordt er gezocht naar een docent met als achtergrond de discipline drama. De constructie van opgaven vindt deels thuis plaats, op basis van een verstrekte opdracht.

Veelal neemt de opdracht enkele uren per week in beslag. U bent als docent werkzaam in het schooltype waarvoor u het examen maakt, u bent op dit moment werkzaam in examenklassen én u heeft ervaring met het maken van toetsen. U beschikt over gedegen vakkennis en heeft ervaring met Word. Docenten die meewerken aan een schoolboekmethode, komen niet in aanmerking.

Meer weten? Kijk dan op www.cito.nl en reageer uiterlijk 28 februari a.s.

| interview | met Cor de Koning, directeur Onderwijs en Ondernemerschap bij Cibap

ONTWERPFABRIEK IS IDEALE LEERSCHOOL

AUTEUR: PAUL ROOYACKERS // MBO

De Ontwerpfabriek van Cibap vakschool voor verbeelding in Zwolle is een baanbrekende ontwikkeling die zich richt op de toekomst.

Cor de Koning,
directeur Onderwijs
en Ondernemerschap,
licht toe.

Cor de Koning houdt zich bezig met 'het leren buiten de school', en dan met name de stages en de projecten. De Ontwerpfabriek is daar een bijzondere vorm in en is het portaal naar de volgende stap in de leerloopbaan van de student. Sinds september 2016 staat er in Zwolle naast de Vakschool (MBO) de Ontwerpfabriek en de eerste projecten zijn inmiddels afgerond. In 2014 organiseerde de directie van Cibap zogenaamde 'leertafels' waaraan leidinggevend, docenten en studenten van Cibap deelnamen; een verkenning van wat de toekomst zou brengen voor deze vorm van onderwijs. Verschillende par-

tijen vanuit de creatieve industrie lieten hun licht hierover schijnen. De conclusie: de voorspellende waarde ervan is te gering gezien de snelle vooruitgang binnen de technologie en op materiaalgebied. Zo werd het adagium: 'De toekomst is te voorspellen door die te creëren.'

De Koning: 'Die uitspraak hebben we in onze strategie opgenomen. Om deze ontwikkelingen te kunnen faciliteren, werd het naastgelegen gebouw gekozen en vervolgens ingericht als Ontwerpfabriek. We zochten naar een laboratoriumachtige opzet om van daaruit te experimenteren, te toetsen, te checken of het anders kon gaan werken. Dus vanuit een extra gebouw experiment en prototyping mogelijk maken, terwijl er voor studenten, docenten en de creatieve industrie meteen een wisselwerking zou kunnen ontstaan.'

Hiervoor zijn vele faciliteiten, machines en andere technische tools aanwezig. Ook is in de Ontwerpfabriek een permanente tentoonstelling van de meest innovatieve materialen die tot de verbeelding van iedere vormgever of ontwerper in opleiding spreekt.

COMMUNITY VAN 'MAKERS' EN 'LEARNERS'

Met steeds 75 studenten per periode van tien weken wordt gewerkt aan een project. Per traject worden opdrachtgevers uitgenodigd - 'ze staan in de rij' - om een vraag neer te leggen bij de groep. De studenten gaan daarmee aan de slag, en gedurende de tien weken komen de opdrachtgevers meerdere keren langs om te zien wat de studenten hebben bedacht en uitgewerkt. 'De opdrachtgevers sturen dus tijdig bij en zijn daarmee eigenlijk medeproducent. Daarnaast vragen wij van opdrachtgevers, bijvoorbeeld van overheidsdiensten, om een bureau waarmee ze werken mee te nemen. Vaak zijn het communicatieprofessionals die we dan betrekken in de vraag. We willen een community van 'makers' en 'learners' worden. De opdrachtgever doet mee, leert mee, en wendt zijn invloed aan om het product mee te ontwikkelen. We willen dat de creatieve industrie er dus ook bij betrokken is, want daar leren onze studenten weer van.'

Zo ontstaat een wisselwerking tussen creatieve professionals, opdrachtgever en student die zich midden in dat leerproces kan ontwikkelen en

Cor de Koning. Foto: Ursula van de Bunte

merkt hoe het eraan toegaat als je met diverse partijen moet samenwerken. De 'makers', de creatieve professionals, kunnen zelfs in de Ontwerpfabriek hun eigen bureau hebben zodat studenten ook kunnen ervaren hoe de professional werkt en waarbij ze ook vragen kunnen stellen aan deze creatieve professional. 'Er ontstaat 'verkeer' tussen de studenten en de makers. Daarnaast is er een programmering van lezingen, masterclasses, instructies en demonstraties in het auditorium door allerlei makers en professionals uit de praktijk.'

VOORBEELD

Zo kwam er een opdracht van een zorginstelling binnen, gekoppeld aan een producent nieuwe media en technieken, die het idee had om een product te maken waarmee patiënten met Parkinson ondersteund kunnen worden om zo langer in hun eigen woonomgeving te kunnen blijven. 'Patiënten bleken behoefte te hebben aan simpele werktuigen om dagelijkse handelingen te kunnen doen, zoals het uitschenken van drank. Studenten maakten daar een studie van, ontwikkelden een prototype van een houder die heel stabiel was, op tafel kon staan en waarmee zonder knoeien een glas kon worden gevuld. Eén van de patiënten, een mevrouw van 83, werd uitgenodigd. Ze was zielsgelukkig met het fraaie ontwerp dat in 3D geprint was en ze merkte dat het functioneel was. Kortom, een samenwerking van een zorginstelling, een creatieve professional die zich graag wilde committeren aan dit proces en studenten die aan het werk konden.'

MULTIDISCIPLINAIR

Wanneer een student aan het einde van het traject het instituut verlaat, heeft hij ervaring met het werken in multidisciplinaire teams. 'Dat betekent dat een mediastudent samen met een student meubelmaken of een ruimtelijk vormgever in een groep zit. Ze gaan samen het project in.' Ze kennen elkaar meestal niet, evenmin als ze elkaars kwaliteiten kennen, maar daar komen ze achter tijdens het proces, precies zoals het in de praktijk voorkomt. Met Game038, de HBO-ICT opleiding van Windesheim, is Cibap een strategische samenwerking aangegaan waardoor studenten leren samen te werken vanuit totaal verschillende disciplines zoals techniek en vormgeving.

ONDERWIJS VOOR DE TOEKOMST

Zowel met het toeleverend onderwijs als met het vervolgonderwijs is er een permanente koppeling. Leerlingen vanuit het voortgezet onderwijs kunnen meelopen en workshops volgen. Er is een team dat zich speciaal bezighoudt met programma's die leerlingen uit het voortgezet onderwijs voorbereiden op het beroepsgerichte karakter van het MBO. Studenten in fase 4 volgen keuzedelen die gericht zijn op de uitstroombuizen: werken, studeren of ondernemen. Er is daarmee duidelijk sprake van een doorlopende leerlijn. 'Omdat het Cibap een Vakschool is, is de koppeling met de praktijk heel sterk. Bedrijven weten het Cibap al jaren te vinden; bij een businessmeeting zijn met gemak 200 bedrijven vanuit allerlei sectoren aanwezig om met ons samen te werken.'

De student rondt zijn MBO-studie af als vormgever, niet als ontwerper. Binnen het Cibap is bovendien een HBO-variant in ontwikkeling: de Engelstalige opleiding Creative Business Developer. Met het oog op de toekomst van de creatieve industrie is er een betere aansluiting nodig op de markt. De Koning: 'Wij zien dat er ontwikkelingen in de markt zijn: de 'creative technology', de ontwikkeling rond robotisering, 'virtual reality' en 'augmented reality'; al die ontwikkelingen gaan ontzettend snel en daar willen wij op inspelen.' ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

> www.cibap.nl

Ook dit jaar worden er weer examenbesprekingen georganiseerd door de vakverenigingen. In Kunstzone 3-2017 en tegen die tijd ook op de diverse verenigingssites kunt u de uitgebreide informatie over aanmelding, data, plaats en tijd vinden.

- www.docentendrama.nl
- www.vls-cmhf.nl
- www.vonkc.nl

Gegevens die van belang zijn voor de planning in uw agenda!

N.B. Alle data en tijden zijn onder voorbehoud.

Examenbesprekingen Kunst algemeen

- **Dinsdag 23 mei:**
Utrecht, Tilburg, Amsterdam en Arnhem
van 17.30 tot 20.30 uur **HAVO**
- **Maandag 15 mei:**
Utrecht, Tilburg, Amsterdam en Arnhem
van 15.00 tot 18.00 uur **VWO**

Examenbesprekingen Beeldende vakken oude stijl

- **Dinsdag 23 mei:**
Utrecht
van 18.00 uur tot 20.30 uur **HAVO**
- **Maandag 22 mei:**
Utrecht
van 15.30 tot 18.00 uur **VWO**

Examenbesprekingen Muziek oude stijl

- **Woensdag 24 mei:**
Nieuwegein
12.30 tot 14.30 uur **HAVO**
- **Woensdag 24 mei:**
Nieuwegein
van 10.30 tot 12.30 uur **VWO**

Examenbesprekingen VMBO

- **Maandag 29 mei:**
Utrecht
van 18.00 tot 20.30 uur **Beeldende vakken**
- **Woensdag 24 mei:**
Nieuwegein
van 14.30 tot 16.30 uur **Muziek**
- **Maandag 29 mei:**
Utrecht
van 15.30 tot 20.30 uur **Dans**
- **Maandag 29 mei:**
Utrecht
van 18.00 tot 20.30 uur **Drama**

'DE TOEKOMST IS VOOR DE NETWERKERS'

AUTEUR: HENK LANGENHUIJSEN // MBO

'Maplab is een plek waar studenten en coaches samen experimenteren. In Maplab leer je je talenten te ontwikkelen. Niet alleen van jezelf, maar ook het talent van een ander. Je leert problemen te zien als uitdagingen.

Samenwerken, interdisciplinair werken en verbindingen leggen zijn belangrijk. Bovendien leer je een netwerk op te bouwen en te onderhouden.' **Adam Saint**, docent aan het Koning Willem I College (ROC) in Den Bosch, legt uit wat hem drijft.

'Maplab is een onderdeel van het curriculum. Daarnaast zijn er dus ook nog traditionele lessen', verduidelijkt

Saint, docent bij de afdeling Media, Art & Performance met onder meer opleidingen voor fotograaf, mediavormgever en filmmaker. 'De maatschappelijke ontwikkeling vraagt om een andere aanpak en als team zoeken we naar een passend antwoord, onder meer door ook zelf vragen te stellen. Wij willen ons niet alleen richten op het examen en realiseren ons dat het onderzoek en het experiment voor een creatief proces belangrijk zijn. Zelf ben ik betrokken geweest bij de Maker Movement, waar *learning by doing* centraal staat, en dat inspireert ons. Ik vind dat docenten af en toe uit hun comfortzone mogen treden en dat lesgeven mag schuren.'

PARADOX

Een belangrijk onderdeel van deze werkwijze is dat leerlingen elkaar helpen en de weg wijzen. 'Wij weten ook niet alles en in die zin moeten docenten zich kwetsbaar opstellen. Leerlingen ervaren het belang van een netwerk. Wij krijgen veel leerlingen van het VMBO en die zijn doorgaans onvoldoende hierop voorbereid. Bij ons mogen ze anders zijn en dat geeft vrijheid en zelfvertrouwen, maar het blijft lastig. Bij evaluaties geven ze dikwijls aan dat ze meer vrijheid én meer sturing willen, wat een enorme paradox is. Ze moeten echt leren hun weg daarin te vinden. We geven ze de gelegenheid hun eigen fascinaties te onderzoeken, wat nieuw en uitdagend is.'

PEDAGOGISCHE WERKWIJZE

Het idee lijkt volgens Saint op 'Freaky Friday'. Bij Apple en Google mogen werknemers op vrijdag doen waar ze zin in hebben en dat leidt vaak tot goede ideeën en resultaten, juist dankzij de ongedwongen ontmoetingen. Onder de ogenschijnlijke vrijheid ligt overigens wel een pedagogische werkwijze, namelijk het ICE-model (Innovation, Creativity & Entrepreneurship). Dit model combineert kritisch denken, creatief denken en metacognitie. Het vereist kritische denkvaardigheden voor het analyseren van het probleem, het verzamelen en beoordelen van informatie en het

Foto's: Floris van Bergen

**"IK VIND DAT
DOCENTEN
AF EN TOE
UIT HUN
COMFORTZONE
MOGEN TREDEN
EN DAT LES-
GEVEN MAG
SCHUREN"**

formuleren van een vraag of oplossingsrichting. Vervolgens worden creatieve denkvaardigheden aangeboden om hiernaar op zoek te gaan. Uiteindelijk zijn weer kritische denkvaardigheden nodig om de juiste oplossing of keuze te maken. Het ICE-model bestaat uit zes stappen die chronologisch doorlopen kunnen worden, maar waarbij ook heen en weer kan worden gegaan. Tussen iedere stap gaat de student terug naar de PIT: een 'stopplaats' waarbij denken over het denken centraal staat. Hierbij richten studenten zich op drie zaken: focus (hebben we het nog over het juiste onderwerp, waar willen we aan het eind van het proces zijn), discipline (welke technieken gebruiken we, wat wordt de volgende stap) en de resultaten (samenvatten van resultaten tot dan toe, prioriteiten stellen, afspraken maken).

inspelen dat leerlingen verder kunnen. Je moet er bovenop zitten en toch leerlingen de ruimte geven. Als docent moet je ook open staan voor kritiek van leerlingen.'

Een vergelijking met het Studiehuis dringt zich op, terwijl dat vooral als een mislukking in het archief is gezet. Saint: 'Ik heb daar geen last van. Als je je laat leiden door het idee dat een leerling geen zelfstandigheid aankan en niet kan plannen, ga je weer uit van beperkingen. Je moet niet uitgaan van conventies, maar van positieve verwachtingen. Uiteraard moet je als docent niet aan de kant gaan staan. Als docent ben je betrokken en dat is heel intensief, zeker door het gebruik van het ICE-model. Ook moet je succesverhalen delen, want dat helpt enorm. Niet alleen naar de leerlingen toe, maar ook naar

ORGANISCH AANWEZIG

Saint: 'We werken nu voor het derde jaar met Maplab en het is een succes. Voorwaarde is wel dat je de juiste docenten om je heen hebt. Het is zeker geen 'laat maar waaien'. Je moet als docent 'organisch aanwezig zijn', dat wil zeggen: voelen waar de behoefte ligt en daar zodanig op

de schoolleiding en de ouders toe, want die hebben er soms ook moeite mee. Vooralsnog geloof ik in deze werkwijze, ook omdat je ziet dat de samenleving verandert. De toekomst is voor de netwerkers, de onderdanige fabriekshouding moeten we voor eens en altijd afwerpen. Durf de chaos te vieren.' ❖

FAST FORWARD

TOEKOMSTBEELDEN VAN TWEE STUDENTEN

REDACTIE & SAMENSTELLING:
HENK LANGENHUIJSEN // HBO

Tijdens de *Advanced Course Prototyping for Sustainable Futures* hebben studenten van Fontys Academy for Creative Industries hun toekomstbeeld geschetst voor 2050. Dit toekomstbeeld is geen voorspelling, maar gaat over een verkenning van hoe de toekomst eruit kan zien. De studenten hebben de *grand societal challenges* als uitgangspunt genomen. Belangrijke *signals of change* zijn tegen de *challenge* gelegd en daarbij zijn zekere en onzekere signalen in kaart gebracht. Van deze laatste zijn vooral de signalen genomen die een positieve invloed op veranderingen kunnen hebben.

Eefje van Grinsven heeft haar focus gelegd op hoe we met de snelgroeiende stedelijke ontwikkeling en technologie een duurzame samenleving kunnen bouwen. **Bob Spoelder** heeft gekeken naar wat de toekomst van studeren en kennis vergaren betekent. Tijdens *Eutopia*, een symposium over de toekomst van Europa, hebben beide studenten hun toekomstbeeld gepresenteerd. De presentaties zorgden voor interessante discussies.

AUTEUR: EEFJE VAN GRINSVEN

Ik word wakker. Het is nog donker en het lijkt midden in de nacht, maar volgens de slaapsensoren in mijn matras heb ik genoeg slaap gehad. De douche gaat aan en laat me weten wanneer het de juiste temperatuur heeft. Daarna loop ik naar mijn kledingkast die aangeeft dat het vandaag 25 graden is en ik mijn kleding uit sectie 5 kan kiezen. Het is tijd om te beginnen.

Er zijn geen vaste werktijden. Iedereen is bezig wanneer hij/zij het productiefst is. Ik werk vanuit mijn mediaroom. Ik log in met mijn lens, waardoor ik visueel op kantoor ben. Ik kan bij alle data. Samen met collega's kijk ik naar zaken die we willen bespreken. Ik ben veel onderweg en kan alle data meteen naar mijn harde schijf van het huis sturen. Die organiseert het voor mij, zodat ik tijd heb voor andere activiteiten.

Iedereen krijgt vanaf de basisschool les in verantwoordelijkheid, robotica en hoe je zelfvoorzienend kunt leven. Doordat wijken zich gaan herorganiseren,

gebeurt dit ook met het land. Waar is de beste landbouwgrond? Om in een stad te wonen dient een sollicitatieprocedure te worden gestart, dat zich vervolgt met twee gesprekken per jaar om te kijken of je daar nog wel past. Dit is om overbevolking van de steden te voorkomen. Omdat iedereen vanuit huis kan werken, is de stad niet meer zo aantrekkelijk.

Niet bewust leven kan niet meer. Enkele voorbeelden zijn: groene daken die huizen van energie voorzien, gescheiden rioolssystemen, ouderen zijn de oppassers van elke wijk en er zijn lescentra voor iedereen. Dankzij de technologie is er ook een verschuiving geweest op het gebied van

"IEDEREEN KRIJGT VANAF DE BASISCHOOL LES IN VERANTWOORDELIJKHEID, ROBOTICA EN HOE JE ZELFVOORZIENEND KUNT LEVEN"

banen. Robots, inclusief zelfrijdende auto's, hebben het lager geschoolde fabrieks-, vervoers- en dienstenwerk overgenomen. Systemen hebben het hoger geschoolde kenniswerk overgenomen.

Mijn huis is voorzien van alles wat ik nodig heb. Het meet mijn gezondheidstoestand en stuurt de gegevens naar de keuken, zodat die mijn vitaminecocktail en het ontbijt kan voorbereiden. Met verse ingrediënten natuurlijk, geleverd door het geweldige huizensysteem, vers van het veld en aangepast aan mijn eigen smaak!

De keuken is aangesloten op mijn agenda. Dus mijn maaltijden zijn op basis van mijn activiteiten. Veel eiwitten voor fysieke activiteiten. Heb ik veel concentratie nodig? Extra gezonde vetten. Hierdoor is ook het zorgstelsel veranderd. Ik betaal waar ik gebruik van maak. Veel ziektes zijn verdwenen doordat het huis smart is. De gemeente en overheid zijn op de achtergrond getreden en de organisatie WeCare beheert de gegevens vanuit zorghuizen. De taak van de gemeente is het functioneringsgesprek, de infrastructuur en de leefomgeving-planning.

Privacy is een woord met een nieuwe betekenis. WeCare mag ons aanspreken op niet-duurzaam gedrag. In de ondergrondse garage kun je pas je auto pakken als je meer dan 30 kilometer moet rijden. De rest is op de *walking bike* of fiets. Elke plaatselijke gym is een opwekcentrum voor de straatverlichting. Doordat ik mij persoonlijk aangesproken voel en mijn data ook gevolgen kunnen hebben, neem ik een groter aandeel in de samenleving dan eerst en is er veel ondernemerschap en innovatie.

AUTEUR: BOB SPOELDER

Op het gebied van studeren of kennis vergaren staat er de

komende dertig jaar een hoop te gebeuren. De technologie schept veel kansen, maar ook verwarring. We zien de kloof tussen arm en rijk toenemen. Polarisatie treedt op en groepen groeien uit elkaar. Niet voor iedereen is een goede studie weggelegd en het gevaar bestaat dat meer en meer mensen buitengesloten worden.

De verwachting is daarom dat het basisinkomen in Europa versneld ingevoerd gaat worden. Hierdoor wordt de kloof tussen arm en rijk kleiner. Jongeren krijgen weer de kans om zich volledig te richten op ontwikkeling en educatie. Via online klassen die net zo realistisch zijn als de offline wereld, krijgt iedereen de mogelijkheid om te studeren waar en wanneer hij wil. Hoger onderwijs wordt een online wereldmarkt. Studenten overal ter wereld volgen online cursussen van topuniversiteiten als Stanford, Yale of Princeton dankzij Massive Open

Online Courses, ook wel MOOCs genoemd.

In 2050 zijn deze ontwikkelingen geperfectioneerd en volledig geaccepteerd. Studeren gaat samen met *augmented reality*. Via smart lenses kun je op elk moment van de dag kennis vergaren. Studeren wordt een game, waarin je van level naar level gaat en je wordt beloond als je je taken goed uitvoert. Zelfs het bereiden van een maaltijd is een moment van ontwikkeling geworden.

Uiteindelijk is het in 2050 zover dat het niet meer gaat om het opnemen van kennis, maar wat je ermee doet. Via een chip in ons lichaam is het mogelijk om binnen een paar seconden kennis te vergaren. Wil je een nieuwe taal leren, geen probleem. Dan download je even het Russische taalpakket. Wat ons dan nog zal onderscheiden van *smart technology* is ons hart. Het gevoel, onze normen en waarden, de cultuur die wij hebben opgebouwd en vooral ook creativiteit. Dat zijn zaken die niet verdwijnen en die de kern blijven vormen van onze samenleving.

"IN 2050 GAAT HET NIET MEER OVER HET OPNEMEN VAN KENNIS, MAAR WAT JE ERMEE DOET"

DE BELOFTE VAN HET CREATIEVE DIVIDEND

WELKE ECONOMISCHE EN MAATSCHAPPELIJKE WAARDE HEEFT DE CULTURELE INDUSTRIE?

AUTEUR: PAUL RUTTEN //

De afgelopen jaren nam de aandacht voor creativiteit en de creatieve industrie sterk toe. Daarvoor stond vooral kennis centraal en zou onze toekomstige samenleving drijven op kenniswerkers. De ogen zijn nu gericht op creatieve bedrijven en het creatieve talent dat Nederland rijk is.

Onze bevolking vergrijsd en verkleurt, het economische herstel is voorzichtig en de uitputting van hulpbronnen vraagt om verduurzaming. Dat heeft gevolgen voor de maatschappelijke zorg, de culturele veerkracht en de inrichting van economie en samenleving. Er is dan ook behoefte aan innovatie vanuit maatschappelijk en economisch perspectief. Innovatie is in essentie de succesvolle toepassing van nieuwe kennis en ideeën. In de transformatie van kennis en ideeën naar innovaties - dus nieuwe en betere diensten en producten - is creativiteit essentieel.

In het debat over het belang van creativiteit en van de creatieve industrie blijft de vraag naar het nut ervan vaak onuitgesproken. De richting is duidelijk,

maar aard en omvang van het lonkende creatieve dividend zijn onbepaald. Toch zijn verschillende claims over de economische en maatschappelijke waarde van de culturele industrie te onderbouwen, of er zijn op zijn minst indirecte bewijzen voor te leveren.

CREATIEVE INDUSTRIE ALS GROEI-SECTOR

Verschillende studies laten zien dat het belang van de creatieve industrie in de economie toeneemt. Media- en entertainmentindustrie, kunsten en cultureel erfgoed zijn deelsectoren van die creatieve industrie waarin het aantal banen snel groeit. De creatieve industrie was in 2013 goed voor ruim 285.000 banen. Dat komt neer op 3,6 procent van alle banen in Nederland. Design is de sterkst groeiende bedrijfstak en - dankzij de digitalisering - gaming (3.000 banen) en digital design. De creatieve industrie is vooral geconcentreerd in grote steden: een belangrijk deel van de opdrachtgevers is daar te vinden. Theaters en musea zoeken - logischerwijs - dichtbevolkte gebieden waar cultuurliefhebbers wonen. Niet alle steden zijn echter even aantrekkelijk: de creatieve industrie in Nederland clustert bijvoorbeeld sterk in Amsterdam en Utrecht.

CREATIEVE STAD EN CREATIEVE KLASSE

De discussie over het belang van de creatieve industrie is

niet blijven steken in louter de vaststelling van het economisch belang. Zo wijst Richard Florida erop dat kunst en cultuur belangrijke voorwaarden zijn voor de ontwikkeling van een innovatieve, concurrerende regionale economie. Cultuurpodia, musea en soortgelijke instellingen zijn essentieel voor een cultureel klimaat waarin creatief toptalent zich thuis voelt en zijn onmisbaar voor bedrijven die op hoogwaardige kennis drijven. Florida noemt dit de creatieve klasse, waartoe creatieve professionals maar ook academische onderzoekers en goed opgeleide ambtenaren gerekend worden.

Het groeiend economisch belang van de creatieve industrie en dat van cultuur voor innovatie, economische groei en stedelijke dynamiek, markeren het einde van de lang gekoesterde tegenstelling tussen cultuur en economie. Cultuur is geen hobby of luxe, maar een integraal en essentieel onderdeel van de economie. Omgekeerd is vanuit de hoek van culturele productie en cultuurkritiek het inzicht gegroeid dat de strikte tegenstelling tussen cultuur en economie niet langer houdbaar is. Cultuur geproduceerd in een commerciële omgeving kan artistiek en esthetisch waardevol zijn. Bovendien laat de praktijk van cultureel ondernemerschap zien dat bedrijfsmatige werkwijzen goed kunnen zijn voor cultuur.

"CULTUUR IS GEEN HOBBY OF LUXE, MAAR EEN INTEGRAAL EN ESSENTIEEL ONDERDEEL VAN DE ECONOMIE"

**AMSTERDAM FASHION INSTITUTE
(AMFI)**

Het Amsterdam Fashion Institute (AMFI) heeft 3D virtual prototyping in fashion binnen haar curriculum, omdat het ook een belangrijke bijdrage aan het duurzaam ondernemen levert. Trefzekere beoordelingen van de pasvorm zijn digitaal in 3D te maken, leidend tot minder fysieke samples, minder transport, minder materiaalgebruik en tijdwinst. Variaties in vorm, materiaal, prints, breisels en details kunnen relatief eenvoudig doorgevoerd worden en geven het ontwerpproces verrassend nieuwe mogelijkheden.

CREATIVITEIT ALS HEFBOOM

Industrieën die in staat zijn betekenis en levensstijlwaarden te creëren, zijn waardevol. Neem Apple, een bedrijf dat succesvol is vanwege zijn goed vormgegeven producten, maar ook om de manier waarop het technologie inzet in dienstenconcepten. Daarbij is de expertise van verschillende designdisciplines leidend. Ook de product- en retailconcepten van IKEA of H&M zijn eerder te beschouwen als het resultaat van een creatief ontwerpproces dan van een instrumentele, op verkoop van consumentgoederen gerichte strategie. Deze bedrijven en merken illustreren hoe waarde wordt gecreëerd en die is - variërend van gebruiksvriendelijkheid tot status, imago, stijl en identiteit - voor consumenten essentieel. De capaciteit om waarde te scheppen op basis van nieuwe concepten en ideeën, gebruikmakend van technologische mogelijkheden, is een belangrijke motor van welvaarts-groei.

Verschiedende bedrijfstakken uit de creatieve industrie - zoals

vormgeving, reclame en marketing - drijven bijna volledig op economische exploitatie. Ook de media- en entertainment-industrie raakt steeds meer economisch 'vervlochten'. Zo dient zich een alternatief perspectief op innovatie aan, waarin de nadruk ligt op de rol van creativiteit en creatieve productie - zowel in de ontwikkeling en positionering, als in de marketing.

VAN BEDRIJVEN NAAR TALENT

De precieze omvang van het hefboomeffect van de creatieve industrie naar de rest van de economie is nog niet duidelijk, maar dat het bestaat is zichtbaar in allerlei economische processen. In de nota van het Nederlandse Topteam Creatieve Industrie is daarom ingezet op deze ontwikkeling. Het is jammer dat dit tot veronachtzaming van de kunstensector leidt: de kunstensector levert immers niet alleen een bijdrage aan het culturele klimaat van creatieve steden, maar is ook te zien als een fabriek voor talent. Kunstenaars combineren autonome kunstuitoefening vaak met een

ander creatief beroep, of benutten hun creatieve competenties in een totaal ander domein en zo stimuleren ze daar innovaties. In deze 'crossovers' fungeren ze als verbindingsofficieren tussen de creatieve industrie en andere actoren in de samenleving, als de spil in de overdracht van kennis en expertise. Onderzoek laat zien dat bedrijven die het vaakst talent van elders in huis halen het meest innovatief zijn. Dat onderstreept de observaties van onder meer Jacobs (2009), die zegt dat de economische waarde van cultuur vooral voortkomt uit de confrontatie van mensen met ideeën, inzichten of ervaringen waarmee ze hun grenzen kunnen verleggen.

De voorwaarden om een aanjagersrol van de creatieve industrie in de brede economie waar te maken zijn dus gecreëerd, maar een bijstelling van het perspectief op creatieve industrie en creatieve economie is wel noodzakelijk. Niet alleen creatieve bedrijven moeten gefaciliteerd worden, maar ook creatief talent dat wordt opgeleid en zijn weg vindt in de creatieve economie en daar zijn waarde bewijst. Creatieve professionals binnen en buiten de creatieve industrie bewijzen hun talent in bedrijven en zorgen voor de noodzakelijke kenniscrossovers. Zij creëren meerwaarde in de innovatieve creatieve economie. Dat uitgangspunt moet integraal onderdeel zijn van strategie en beleid van en voor de topsector creatieve industrie. ❖

Paul Rutten is lector Creative Economy en programmadirecteur van het Kenniscentrum Creating 010 bij Hogeschool Rotterdam.

Dit artikel is een ingekorte en bewerkte versie van 'De belofte van het creatieve dividend' van Paul Rutten in Boekman 93 Creatieve industrie (februari 2013).

Afstudeercollectie DEVELOP
A NEGATIVE INTO A POSITIVE
PICTURE van ontwerper/
student Zil Vostalova van AMFI
(Amsterdam Fashion Institute).
www.zilvostalova.com

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > independent.academia.edu/PaulRutten
- > www.immovator.nl/monitor-creatieve-industrie
- > Jacobs, D. (2009) *Adding values: the cultural side of innovation*. Rotterdam/Arnhem: Veenman Publishers/ArtE'Z-Press

| interview | met Marcella Smeele, creatieve marketeer en regelaar

'VALLEN EN OPSTAAN HOORT ER HELEMAAL BIJ'

AUTEUR: HENK LANGENHUIJSEN //

Marcella Smeele helpt getalenteerde artiesten en muzikanten de markt op. Daarmee is ze exemplarisch voor de creatieve industrie die niet zozeer wordt voortgedreven door een opdrachtgever, maar door een innerlijke noodzaak, een gevoel van autonomie en zelf ontwikkeld vakmanschap.

Marcella Smeele. Foto: Mark Koolen

Smeele is een creatieve duizendpoot met passie. Dat klinkt eigentijds afgezaagd, maar bij haar klopt het wel. Smeele: 'Ik ben toegewijd en volhardend. Pas als muzikanten hun doel bereiken, ben ik tevreden. Daar haal ik mijn plezier vandaan. De muziekwereld verandert snel en daar moet je als muzikant rekening mee houden. Artiesten zelf hebben daar meestal geen kijk op en nog minder lol in. Ik laat ze nadenken over wie ze zijn, wat ze willen en help ze uiteindelijk ook met hun PR, zowel via de traditionele als de sociale media. Daarnaast regel ik optredens, schrijf blogs, houd lezingen, geef masterclasses. In maart mag ik zelfs naar SXSW, de grootste muziekconferentie in Austin, Texas. In Amsterdam in de Q-Factory, een culturele werkplaats, heb ik zelfs een spreekuur.' Geld is niet onbelangrijk, maar voldoening maakt je rijker.

Volgens Smeele, die in Rotterdam Entertainment Management heeft gestudeerd, is het voor een artiest belangrijk om onzekerheden achter zich te laten. 'Je moet focussen op wat je wilt en vervolgens structuur aanbrengen. Dat gold voor mij, maar dat geldt ook voor anderen en dat houd ik anderen voortdurend voor ogen. Je moet niet alleen achterhalen wat je kwaliteiten zijn, maar ook je zwakheden en leren om kritiek om te zetten in een positieve gedachte. Ik ben nogal perfectionistisch en dat is soms weleens lastig. Het is nooit goed genoeg. Val- len en opstaan hoort er helemaal bij. Volgens mij is dat typisch voor de creatieve sector.'

Om grote stappen te kunnen maken, moet je leren kleine stappen te maken, vindt Smeele. 'Soms moet je niet alleen 'out of the box' denken, maar realistisch kunnen zijn en je doelstellingen bijstellen. Belangrijk is dat je onafhankelijk blijft en jezelf onderscheidt. Ik ben al vanaf mijn dertiende bezig met het regelen van optredens en sinds 2010 ben ik zelfstandig ondernemer en kan ik ervan leven. Mijn doel is uiteindelijk internationaal aan de slag te gaan.' ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

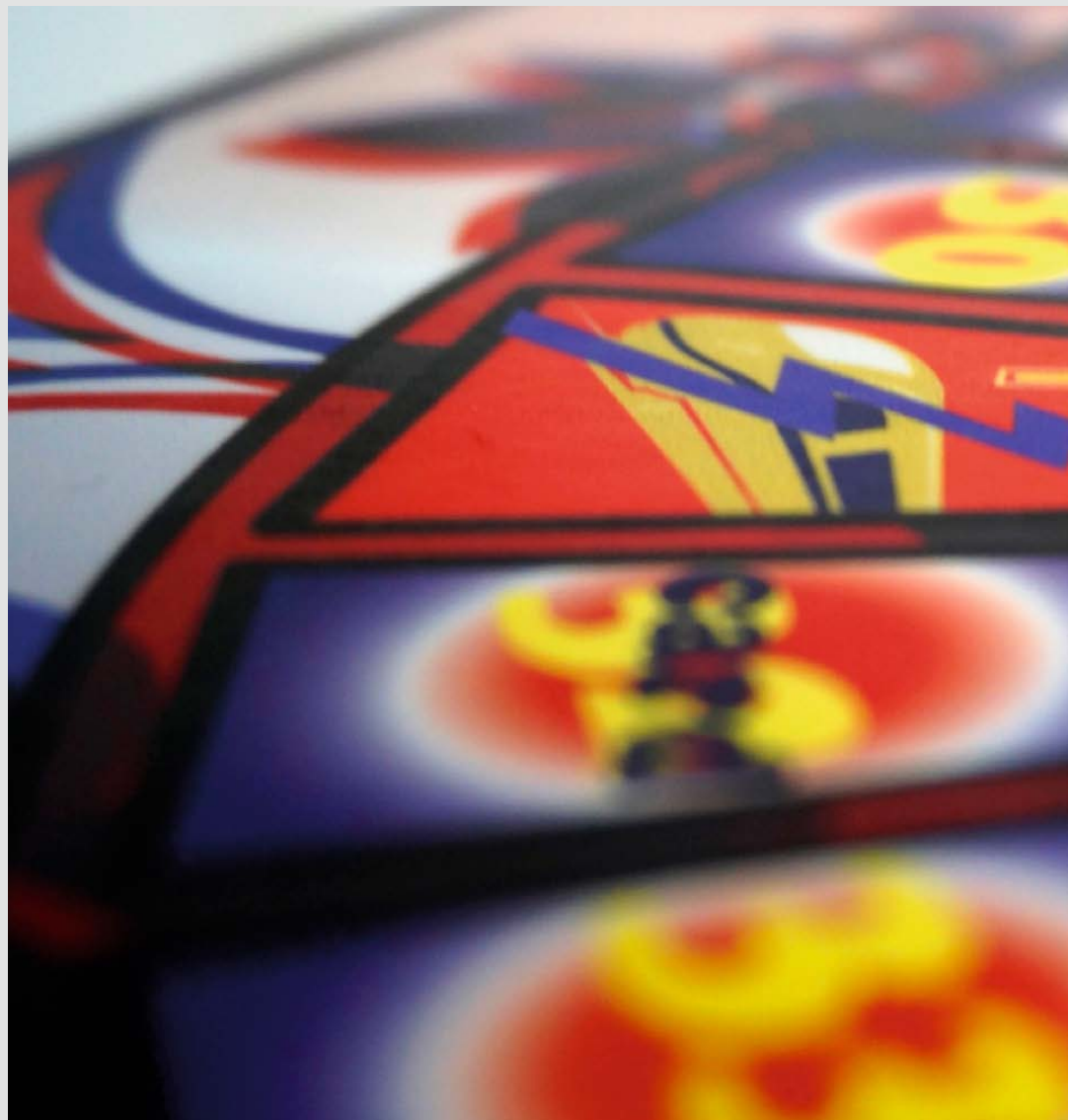
> www.synergyformusic.com

BORDSPEL GO DUTCH, THE WILD GOOSE CHASE

SAMENSTELLING:
STERRE BOESSEN &
NICOLETA PANA //

Thousands of people wish to emigrate each year to The Netherlands. But in today's climate it is becoming harder and harder to gain Dutch nationality. Success is often measured by how strongly you integrate. *Go Dutch, the Wild Goose Chase* preps immigrants on how to be the perfect Dutch person.

*Sterre Boessen & Nicoleta Pana zijn vierdejaars studenten aan de Design Academy Eindhoven. Nicoleta is afkomstig uit Roemenië, Sterre is een echte 'Dutch original'. Op basis van hun gemeenschappelijke ervaringen met typisch Nederlandse fenomenen ontwierpen zij *Go Dutch, the Wild Goose Chase*.*

SECTION ZERO: BEFORE YOU START

Why you need this book
How it works

SECTION TWO: SOCIAL LIFE, WORK LIVE, LIVING

Work life
Leisure
Travelling

SECTION THREE: THINKING & ACTING

Romance
Trust
Opinions
Higher causes

HOW TO BE THE BEST IMMIGRANT

written by
an immigrant
who succeeded

with
contributions
from Dutch
people
and Culture

and
based on true
facts and the
stories
of others

SECTION ONE: IDENTITY & FIRST IMPRESSIONS

Where you should live
What work you should do
What you should like
What you should listen to
What you should read
What you should watch
How you should dress

ABSOLUTE CONTROL!

| interview | met kunstenaars en docente Sandra Verhey

TEXTIEL IN EEN MODERN JASJE

AUTEUR: PAUL ROOYACKERS // MBO 6

Sandra Verhey is de aanjager van de nieuwe opleiding Textiel en Creatieve Technieken, een MBO-specialisatie die nu twee jaar bestaat op het Cibap in Zwolle. Innovatieve materialen van de permanente expositie Materia en een nieuwe aanpak maken dit vak weer hip en eigentijds.

Sandra Verhey.
Foto: Ursula van de Bunte

“VOOR DE NIEUWE GENERATIE IS HET DUIDELIJK DAT TRENDS BEPALEND ZIJN VOOR HUN LEEFSTIJL”

Oud-studenten van het Cibap hebben al laten weten dat deze opleiding een reden zou kunnen zijn om opnieuw te gaan studeren, zo enthousiast wordt gereageerd op dit nieuwe initiatief. Het hoofdbestanddeel van de nieuwe opleiding is textiel, maar het kwalificatiedossier is veel breder, aldus Verhey. Creatieve Technieken houdt voornamelijk in: andere materialen en ook andere kennis die hieraan gekoppeld wordt. Zowel leer- als weeftechniek zijn al als materiaalkeuze de revue gepasseerd. De opleiding wil zoveel mogelijk invalshoeken creëren zodat de studenten een eigen keuze kunnen gaan maken in de resterende twee jaar van hun studie. Verhey: ‘Weven gebeurt niet alleen met wol of garen, maar ook bijvoorbeeld met oude fietsbanden.’ Juist deze input die kunstenares en docente Verhey inbrengt, zorgt ervoor dat de studenten materialen, trends, stijlen en technieken gaan ontdekken waarvan ze het bestaan niet wisten of de koppeling niet zouden maken met het hoofdbestanddeel van deze opleiding.

Het werken met een grote diversiteit aan vernieuwende materialen maakt Cibap uniek. Het begrip ‘textiel’ is niet meer te vergelijken met wat op de middelbare school ooit het vak textiele werkvormen was. Hier is sprake van een originele manier van denken die gestimuleerd wordt. Verhey: ‘Dat betekent overigens niet dat breien en haken als oude technieken niet meer aan de orde komen. Maar het gaat erom hoe je het gaat toepassen, want ik ben altijd op zoek naar een andere insteek. Niet als mode-ontwerper, maar het gaat me om de creatieve ontwikkeling van de student.’

VAKKEN

Jaar 1 is een basisjaar voor alle studenten, maar jaar 2 houdt in dat je met de hoofdvakken gaat werken. Verhey: ‘Naast de theorievakken die iedere MBO’er heeft, zijn er twee projectdagen in de week. Die worden samen met de afdeling Ontwerp en Meubelmaker gedaan. Daar is ook een samenwerkingsverband mee, aangezien ze in hetzelfde kwalificatiedossier zitten. Dan is er de vak-dag, twee of drie keer in de week, dat wisselt per periode van tien weken. De afgelopen periode was ‘leer’ het materiaal, en dan gaat het met name om de vaardigheden. Bovendien komt er deze periode een gastdocent met de studenten weven. Zo wordt elke periode een andere techniek aangeboden. In datzelfde pakket zitten ook lezingen, demonstraties en externe workshops, zodat er veel afwisseling is in het aangeboden pakket.’

EINDSTADIUM

Na vier jaar ben je nog geen vormgever, ontwerper of textielkunstenaar, maar je hebt de basis gehad en een diploma Creatief Vakman Leer & Textiel op zak. Van daaruit kan de student beslissen: werken, ondernemen of doorstuderen aan bijvoorbeeld het Amsterdam Fashion Insitute, Fashion and Textile Technologies aan Saxion in Enschede of naar Artez. Verhey: ‘Nu is er bijvoorbeeld een student die het basaal werken met leer erg interessant vond en een half jaar stage gaat lopen bij een leeratelier. Een ander is met dessins bezig geweest en die gaat nu naar een behangontwerper. Dus het kan een heel brede uitstroom worden. De student

doet veel ideeën op en basale technieken en dan kun je zelf zien waar je mee verder wil gaan.’

In het derde en vierde jaar worden voor textiel ondersteunende technieken aangeboden zoals zeefdrukken en het werken met kunststoffen. In huis is sinds kort een nieuwe ondersteunende factor aanwezig: Materia, een permanente expositie van de meest innovatieve materialen, zodat men kan zien wat voor bijzondere materialen er steeds weer op de markt verschijnen. Studenten zijn in de projecten vrij om andersoortige materialen te kiezen dan wat er al aangeboden is. Materia helpt daarbij met de gekste en meest vernieuwende materialen, zodat ze al snel enthousiast worden door wat het bedrijfsleven al aan trends heeft gesignaleerd.

TRENDS

Voor de nieuwe generatie is het duidelijk dat trends bepalend zijn voor hun leefstijl en dat velen daar ook direct op reageren binnen hun eigen wereld. Jongeren bepalen, bijvoorbeeld vanuit bloggers, wat de nieuwe stijl moet zijn, hoe je je moet onderscheiden, niet alleen met kleding maar ook met de inrichting van je huis. Deze opleiding biedt daarvoor een basis. De nieuwe industrieën, modemerken en ateliers zijn steeds weer op zoek naar talenten die deze ontwikkelingen ook herkennen. Als je iedere keer nieuwe impulsen in een studie krijgt, ga je vanzelf anders waarnemen. Ook dat is een onderdeel van de creatieve opleiding Textiel en Creatieve Technieken. De studenten leren bedrijven kennen waar ze, zo jong als ze zijn, van gaan watertanden. Zo is er bijvoorbeeld de stage-connectie met het bedrijf Buxkin, dat op haar website adverteert met ‘sensual textures, recycled leather, graphic minimalism’.

Verhey ziet allerlei mogelijkheden en merkt op dat de komende jaren zich nog meer nieuwe ontwikkelingen zullen voordoen, zodat ook in de Ontwerpfabriek van Cibap nog grotere lokalen zullen moeten worden ingericht. Zeker omdat er veel contacten aan het ontstaan zijn met bedrijven die de nieuwe materialen aanleveren. ‘Studenten leren iedere dag, en ze hoeven niet meteen iets te ontwikkelen waarvan je moet weten wat het wordt.’ Vrijheid in de opleiding is er en dat wordt door de student ook gewaardeerd. Verhey heeft vele connecties met bedrijven, zodat ook daar in stages diezelfde vrijheid gewaarborgd blijft. ‘Ook theaters en toneelgroepen zijn plekken waar de studenten voor stages terecht kunnen.’ Daarnaast is een bedrijf als Goods een aanjager voor studenten: zij kunnen voor productontwikkeling mee gaan denken met dit bedrijf. Zelf heeft Verhey ook een bedrijf, zodat studenten uit eerste hand begrijpen hoe een kunstenaar werkt in de creatieve industrie. ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

> www.cibap.nl

DESIGN MET EIGENWAARDE

SOCIAL LABEL KOPPELT ONTWERPERS AAN WERKPLAATSEN

AUTEUR: HENK LANGENHUIJSEN // 6

Foto: Petra Janssen

In het WerkWarenHuis in Den Bosch ontmoet Kunstzone Simone Kramer en Petra Janssen, twee gedreven vrouwen die Social label hebben opgericht. Hier worden aansprekende designproducten gemaakt met en door mensen die tussen wal en schip vallen, in samenwerking met toonaangevende ontwerpers.

'Het WerkWarenHuis van Social label is een voorbeeld voor Nederland waarin mens, product, bebouwing en beleving samenkomen op een maatschappelijk verantwoordelijk en verbeeldend niveau', vermeldt hun laatste nieuwsbrief. Naast conceptstore en ontmoetingsplek is het

WerkwarenHuis van Kramer en Janssen ook een doorstroomhuis dat werkervaring als gastvrouw of -heer voor de winkel en in de horeca aanbiedt. De werkervaringplekken komen tot stand in samenwerking met instanties die mensen 'met een afstand tot de arbeidsmarkt' begeleiden, zoals WeenerXL, Novadic-Kentron, GGZ en UWV.

ONTWERPERS

Afgelopen jaar ontwierp Kiki van Eijk voor Social label een hanglamp en kandelaar van leerrestanten met fijn handwerk van gekleurde draden en een specifieke knooptechniek. Een product dat past bij de vraag van de werkplaats, namelijk iets wat veel tijd kost om te maken. De productlijn, die tot stand kwam in samenwerking met RIBW Brabant, werd gepresenteerd tijdens de Dutch Design Week 2016 in Eindhoven. Andere labels zijn tot stand gekomen met ontwerpers/kunstenaars Piet Hein Eek, Roderick Vos, Marc Mulders, Haiko Meijer, Borre Akkersdijk en Edwin Vollenbergh. Voor het project >VEEG, genomineerd voor een Dutch Design Award, werkte Dick van Hoff samen met buurtbeheerbedrijf Cambio om bovendien ook afval te verwerken: oude fietsframes worden opnieuw gebruikt voor een collectie van ambachtelijk gemaakte bezems.

ARBEID OP MAAT

Janssen, zelf ook ontwerper bij Studio Boot in Den Bosch, heeft eerder enkele jaren les gegeven aan de Design Academy in Eindhoven en meegewerkt aan het curriculum en diverse designshows. 'Als grafisch

“STAP VOOR STAP WERKEN WE AAN EEN NIEUWE ECONOMIE, AAN EEN DUURZAAM HUIS MET KUNST ÉN BETROKKENHEID”

ontwerper moet je goed kunnen luisteren. Omdat je toegepaste kunst maakt, moet je de juiste vragen stellen om de behoefte en verbeelding van de ander te kunnen vertalen.’ In 2011 heeft ze samen met Kramer, werkzaam op het gebied van kunst en communicatie, het Huttenfestival in Tilburg ontwikkeld. Het was een festival over het nieuwe samenleven en tijdelijk bouwen en daar is de samenwerking tussen zorg en design ontstaan. Zij vroegen ontwerper Piet Hein Eek om een product te ontwikkelen voor de jongens van Woodworks, een houtwerkplaats van Amarant. Niet als bezigheidstherapie, maar echt als werk. Dat was het begin van Social label. Hun netwerk en

gezamenlijke droom brachten een logisch vervolg. Belangrijk voor het tweetal is dat de vraag organisch tot stand komt. Kramer: ‘We leggen niemand iets op, de vraag komt altijd van de sociale werkplaats. Wij zorgen voor de verbinding en hopen dat de vonk overslaat. Inmiddels hebben we diverse producten met duurzaam design in productie, zoals een stiltekast, een tafel, kussens, vazen en een bezem.’

SOCIALE BENADERING

Janssen: ‘Het WerkWarenHuis is een ontwikkel- en verkooppunt en Social label is daar eigenlijk een onderdeel van geworden. We worden ondersteund door anderen, omdat er inmiddels al negen werkplaatsen met gemiddeld vijftien personen zijn. Wij zoeken voor hen ontwerpers met een empathisch vermogen die niet alleen productgericht zijn, maar een meerwaarde voor deze mensen hebben. Elke ontwerper past goed bij de specifieke groep en wil daar ook zelf les geven om zodoende hun vakmanschap te verbeteren. Het is meer dan een tekening afgeven. We leveren echt maatwerk, zodat iedereen op ieder niveau ervan kan genieten.’ Kramer: ‘We sluiten zo goed mogelijk aan bij de kwaliteiten van een werkplaats. Geleidelijk

veranderen we het landschap: zorginstellingen kiezen meer voor duurzame kwaliteit en bedrijven die in onze producten investeren, kiezen voor een meer sociale benadering. De kracht van design en communicatie maakt niet alleen de makers trots, maar haalt ook de stigma’s weg. Stap voor stap werken we aan een nieuwe economie, aan een duurzaam huis met kunst én betrokkenheid.’

VOOR EEN BETERE SAMENLEVING

De verkoopprijzen zijn pittig. De bezem bijvoorbeeld kost 60 euro en een keramische vaas van Vos kost 275 euro. Janssen: ‘We zijn idealisten die mensen aan de onderkant van de samenleving meer kansen willen geven en blij maken door de schoonheid van de verbeelding. Commerciële bedrijven willen we graag socialer maken. Wie een product van Social label koopt, investeert bewust in een betere samenleving, waarbij verbinding en ontmoeting centraal staan.’

Ook het onderwijs kan meedoen. Zo maakt een van de werkplaatsen deel uit van een ROC in Deventer, waar leerlingen in de techniekles met mensen uit een werkplaats samenwerken aan de productie van de bezem. ‘Zelfontplooiing krijgt hier een extra betekenis’, aldus Kramer. ‘We willen heel graag met meer beroepsopleidingen van het MBO samenwerken, denk bijvoorbeeld aan de mogelijkheden voor sociaal en maatschappelijk werk. Ook werken we nu al samen met het programma Aanval op Schooluitval Z-O Brabant om vroegtijdige schoolverlaters een extra invulling te geven. We hebben een droom die nog lang niet af is.’ ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > www.sociallabel.nl
- > www.werkwarenhuis.nl
- > www.artenzo.nl
- > www.ddw.nl

KUNSTZONE ZOEKT EEN REDACTEUR BEELDENE KUNSTEDUCATIE

WIJ VRAGEN

- De redacteur beeldende kunsteducatie is een vlotte schrijver met een foutloze pen
- De redacteur beeldende kunsteducatie heeft een originele en frisse kijk op beeldende vorming
- De redacteur beeldende kunsteducatie heeft een netwerk in beeldende vorming in het VO/MBO/HBO en weet dit in te zetten
- De redacteur beeldende kunsteducatie denkt mee over de thema’s, invalshoeken en redactionele keuzes
- De redacteur beeldende kunsteducatie is bereid om minimaal 4 keer per jaar een redactievergadering en studiedag bij te wonen

WIJ BIEDEN

- Je werkt in een team van enthousiaste redacteurs
- Je bent medeverantwoordelijk voor de beeldende artikelen van Kunstzone
- Je krijgt volop kansen om je netwerk uit te breiden en dwarsverbanden te leggen met andere kunst(educatie)gebieden
- Je krijgt een vrijwilligersvergoeding, reiskostenvergoeding en een scholingsbudget

IS DIT IETS VOOR JOU?

- Stuur dan een CV en een korte motivatiebrief naar de hoofdredactie van Kunstzone: judith@kunstzone.nl

TEKENEN MET TOOLS

DIGITALE DIDACTIEK IN DIENST VAN HET CONCEPT

AUTEUR: JANNEKE VAN WIJK // MBO 6

Sylvia Frankena is examinerator en docent ruimtelijk ontwerpen op Cibap vakschool voor Verbeelding. De opleiding heeft verschillende materialen in huis voor Augmented Reality (AR) en Virtual Reality (VR). Hoe zetten zij dit in?

Foto: Mark Monsma

Ruimtelijke vormgeving is, net als al het onderwijs op Cibap, gebaseerd op de vijf kerncompetenties: creativiteit, vakmanschap, ondernemendheid, omgevingsbewustzijn en communicatie.

Frankena: 'In het eerste jaar worden de digitale tools gezien als een verlenging van jezelf. Het leren wordt versterkt met behulp van technologie. De persoonlijke ontwikkeling staat centraal. We bieden in Fase 1 en 2 lessen aan voor SketchUp, een eenvoudig en gratis computerprogramma

waarmee in 3D kan worden getekend. De eerste les gaat klassikaal met behulp van een beamer. Hierin laten we zien wat de mogelijkheden van het programma zijn en leggen we de basis van de interface uit. Vervolgens krijgen ze elke les kleine oefeningen. Dit gaat aan de hand van tutorials die terug te vinden zijn op het YouTube-kanaal van Cibap. SketchUp is een open source-programma. Dat wil zeggen dat elke gebruiker waar ook ter wereld zijn ontwerpen kan uploaden en downloaden in het 'warehouse' van SketchUp. Je kunt bijvoorbeeld interieurs inrichten met designmeubelen die dan al gratis te downloaden zijn. Met behulp van plug-ins die niet altijd gratis zijn, kun je je verdiepen in het programma. Zo kun je je ook onderscheiden van een basisgebruiker. Aan het eind krijgen de studenten een ontwerpopdracht waarin verschillende elementen uit de voorgaande lessen toegepast moeten worden.'

AUGMENTED REALITY

Er is ook een plug-in voor de AR-app. Deze kun je op je telefoon of tablet installeren. Frankena: 'We hebben ontwerpen van studenten die in SketchUp een schetsvoorstel van een meubel hebben gemaakt. De studenten laten door middel van de AR-app hun ontwerp zien aan de docent. De student kan zo goed inzoomen op het ontwerp en eromheen draaien. Ook kan de student het ontwerp laten projecteren in een bestaande

VIRTUAL VERSUS AUGMENTED

Bij **Virtual Reality (VR)** kom je als gebruiker in een schijnwereld terecht die afgesloten is van de echte wereld. Je ziet niets meer van de echte wereld om je heen. Door de zintuigen te manipuleren ervaar je als gebruiker deze schijnwerkelijkheid als een nieuwe realiteit.

Augmented Reality (AR) is een technologie die de realiteit en de virtuele wereld met elkaar verbindt. In het Nederlands betekent augmented reality letterlijk: verrijkte werkelijkheid. Het is dus een mix van de realiteit met een virtuele toevoeging of verrijking.

Bronnen: www.mediawijsheid.nl en www.unit040.nl/wat-is-het-verschil-tussen-virtual-en-augmented-reality.

'WE OMARMEN DE DIGITALE ONTWIKKELINGEN, MAAR VOOR EEN GEDEGEN ONDERZOEKSFASE MOEDIGEN WE HET HANDMATIG SCHETSEN AAN'

omgeving, waardoor het effect van het meubel en de verhoudingen direct zichtbaar worden. Dit is een leerzaam proces voor de student. Het onderzoeksproces laat de student zich verdiepen in de technologie en leert hem kritisch te kijken naar zijn ontwerp. Het wordt zo makkelijker na te denken over de toe te passen materialen, verbindingen en technieken alvorens het in maquette op schaal uit te voeren.'

DIFFERENTIATIE

De studenten werken op hun eigen niveau. Sommigen hebben op de middelbare school of thuis al met programma's gewerkt en anderen nog helemaal niet. Frankena: 'Wat de werkvormen voor SketchUp en meerdere digitale lesprogramma's betreft hebben we gemerkt dat studenten bij klassikale uitleg via de beamer snel afhaken. De niveaus zijn te verschillend in de klas. De een pikt het sneller op dan de ander. Sommige studenten hebben al ervaring door een stagebedrijf of zijn technisch meer onderlegd. Daarom is er bewust gekozen voor tutorials. Een instructeur op het Cibap kan prima aan de hand van deze tutorials een klas van achtentwintig studenten begeleiden. De kleine vragen kunnen de studenten met behulp van de tutorials zelf oplossen. Hierdoor leren studenten op onderzoek uit te gaan om oplossingen te vinden voor hun vragen. Zo blijft er tijd voor de studenten met grotere vragen. Ingewikkelde vormen in SketchUp vragen meer tijd.'

EERST IMITEREN, DAARNA EIGEN ONTWERP

Frankena: 'Eerst leren de studenten een gebouw te maken in SketchUp. Ze bouwen het na door middel van een tutorial. De volgende stap is een eenvoudige eigen vorm of ontwerp te bouwen. Dit vergt een andere manier van denken. Studenten moeten wekelijks met het programma blijven werken om het te laten beklijven. We omarmen de digitale ontwikkelingen, maar voor een gedegen onderzoeksfase moedigen we het handmatig schetsen aan. Het werken met machines wordt ook ontwikkeld in de Ontwerpfabriek van het Cibap, het CibLab. Hier kunnen studenten en docenten gebruikmaken van machines zoals een lasersnijder, 3D-printer, 3D-pennen, 3D-scanner, snijplotter, CNC freesmachine, graveermachine en vacuümvormer. Voor het gebruik van de machines gelden bepaalde voorschriften en regels. Vooraf krijg je instructies van de werkplaatsinstructeurs.'

VERLENGSTUK VAN JE LICHAAM

Frankena: 'Ook hiervoor zijn instructiefilmpjes gemaakt die terug te vinden zijn op het YouTube-kanaal van het Cibap. Heel praktische zaken, zoals

TRACKER 3D-MODEL

Wil je graag een indruk krijgen van een 3D-model? Scan dan deze 'tracker'-afbeelding en bekijk de 3D-geprinte stoel van Tijs ten Bulte.

Om te kunnen scannen download je de app *Augment* op je smartphone. Deze app is gratis te downloaden via de appstore voor iPhone en via Google Play voor Android. Een account aanmaken is niet nodig om de tracker te scannen. Open de app en 'scan' een tracker. Dat is een afbeelding die gekoppeld staat aan een 3D-model. Het 3D-model wordt vervolgens zichtbaar op je scherm. De tracker dient gelijk ook als ondergrond voor het in 3D geprojecteerde model.

Wil je zelf aan de slag? Het plaatsen van zelfgemaakte modellen vereist dan een account. Deze kun je aanmaken op www.augment.com.

hoe je een bestand voor de 3D-printer of lasersnijder aanlevert, zijn handig om via instructiefilmpjes te bekijken. De machines zien wij als een verlengstuk van je lichaam waardoor de ontwerper in staat is om complexere vormen te kunnen maken in maquettevorm.'

'In het CibLab willen we ook een Virtual Reality-ruimte inrichten, zodat bij de opleiding Ontwerp en Ruimte studenten de mogelijkheid hebben om in hun eigen ontwerp rond te lopen. Bij een interieurontwerp worden de hoogtes en zichtlijnen beter ervaren door middel van VR. Op dit moment is een docent aan het onderzoeken hoe we het gaan implementeren in de lessen. We willen het gaan gebruiken tijdens schouwmomenten (zo worden eindpresentaties op het Cibap genoemd, red.) van Fase 3-studenten. De docent kan dan het ontwerp beoordelen met behulp van VR.'

'Op het moment bieden we in Fase 4 aan examenstudenten vak-keuzedelen aan. Hier kunnen ze - naast programmeren, productfotografie en serious gaming - ook kiezen voor Cinema 4D. Studenten leren dan op een professionele manier SketchUp-modellen renderen. Het effect van verlichting en verschillende texturen in het ruimtelijk ontwerp wordt meer beleefd. Hiermee worden de eindpresentaties van het op te leveren ontwerp aantrekkelijker en dus professioneler.' ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > YouTube-kanaal Cibap: www.youtube.com/user/Cibapvakschool
- > 3D-kanaal-Cibap: www.youtube.com/channel/UCeJ6c7ae4tMz8dtb6NeuYuQ

LICHTFESTIVAL GLOW ALS BROEDPLAATS

HOE ACHTTIEN STUDENTEN 740.000 BEZOEKERS TREKKEN MET INTERACTIEVE LICHTINSTALLATIE LUMENUS

AUTEUR: MIGNON VIEVEEN // WO 6

Op Festival Glow in Eindhoven tonen kunstenaars en ontwerpers uit binnen- en buitenland en studenten van de TU/e lichtkunst- en designtoepassingen. Gebruikmakend van mediatechnologieën, sensoren, animaties en projectietechnieken ontstaan er twee routes van meerdere kilometers door de stad. In deze openluchttentoonstelling worden kenmerkende gebouwen en locaties belicht met kunstlicht.

Foto: Daniël Kersbergen

In februari 2016 nam Julius Oosting, secretaris van CHEOPS, de studievereniging van Bouwkunde aan de Technische Universiteit Eindhoven (TU/e), het initiatief voor het project LumenUs. In samenwerking met studievereniging Lucid van Industrial Design is contact gelegd met de TU/e. Oosting: 'Een team van achttien studenten verzamelde ideeën. De ideeën werden omgezet in een concreet plan. Vervolgens werd er een verdeling gemaakt

in subcommissies voor de uitwerking van de constructie, de promotie en de sponsoring. Een deel van het team hield zich bezig met de realisatie van het Glow-café, één van de officiële horecapunten. Dit café was ingericht met verzamelde meubels en decoraties van de kringloop en van studenten.'

Bouwkunde en Industrial Design worden gezien als de creatieve studies op de TU/e. We wilden iets moois neerzetten dat tegelij-

STICHTING GLOW EINDHOVEN

Stichting Glow Eindhoven wordt de kartrekker van een internationale samenwerking met andere lichtfestivals. Onder de noemer International Light Organisation (ILO) gaat de organisatie van start. ILO is een platform om coproducties en uitwisselingen te kunnen ondersteunen en sponsoring te faciliteren. Door de samenwerkingen moeten er meer creatieve en mooiere lichtinstallaties komen.

LUMENUS

De lichtinstallatie *LumenUs* bestaat uit een 'tensegrity'-constructie. Dit komt van de woorden 'tension' en 'structural integrity'. Het betekent dat de installatie is gebaseerd op een trek- en drukverhouding. De ingewikkelde constructie bestaat uit acrylaatbuizen en staalkabels die elkaar in balans houden. De buizen in het kunstwerk worden van binnenuit verlicht. Door middel van capacitieve sensoren reageren deze buizen op aanraking. Hierdoor is dit ook de allereerste interactieve tensegrity-constructie.

lichtpuntjes, ofwel ideeën die groeien door middel van input van buitenaf, namelijk aanrakingen. Het publiek kan ook zelf nieuwe ideeën inbrengen. Door de buis aan te raken zal er een nieuw lichtpuntje ontstaan. Dit effect staat voor het proces hoe, tijdens een brainstorm, verschillende kleine ideeën en impulsen samen een compleet plan kunnen vormen, een regelmatig gebruikt hulpmiddel door zowel studenten als professionals. Zo vormen de ideeën van het publiek tezamen het beeld en ontstaat er een interactief, dynamisch en levendig kunstwerk.

Uiteindelijk zijn we erin geslaagd om een interactieve installatie neer te zetten waar het publiek enthousiast van werd. Het hele team ervaart het project als leuk, maar blijft tegelijkertijd kritisch. Dat geeft voor mij aan dat we daadwerkelijk met iets innovatiefs bezig zijn. Het heeft nog zoveel potentie voor verbetering: de intelligentie van het systeem, de positionering van de buizen, de rijkheid van de sensoren. Toch vinden de mensen het nu al een toevoeging op de Glow-ervaring. Het spreekt ze op een andere, meer sociale en competente manier aan.

Bij de installatie op het festival zag je verschillende groepen: mensen die zelf op onderzoek uitgingen, publiek dat heel lomp met de installatie aan het schudden was en publiek dat uit interesse doorvroeg en enthousiast werd, omdat ze het na de uitleg goed begrepen. Wat ik bijzonder vond om te zien, is hoe het publiek op de installatie en op elkaar reageert. Bij het aanraken van een lichtpuntje groeide die meteen. Bij het maken van

een nieuw lichtpuntje zag het publiek eigenlijk pas bij het loslaten het lichtpuntje de installatie inschieten. Het eerste effect begreep iedereen. Het publiek dat de tijd nam om de installatie te ontdekken, begreep ook de tweede interactievorm. Lejeune: 'Het is mooi om een installatie op zo'n schaal te realiseren. Dit geeft ons als studenten een tastbaar beeld van hoe de toekomst van dit soort evenementen, of publieke ruimtes in het algemeen, eruit kan gaan zien.'

INVESTEREN IN DE TOEKOMST

Er zijn plannen om de installatie op lichtfestivals en gewone festivals in het buitenland te laten staan. Hiervoor zal er geïnvesteerd worden door de TU/e om de installatie te verbeteren en makkelijk verplaatsbaar te maken. Het interactieve gedeelte zal verder getest en uitgebreid worden om de ervaring te verbeteren.

Op het moment dat een jongetje van een jaar of vijf achter alle lichtpuntjes aan rent, om de 'explosie' te laten plaatsvinden, terwijl je af en toe even je eigen hand er tegenaan legt, omdat hij naast de sensor zit, word je toch wel heel gelukkig. Vervolgens gaat hij al dansend heerlijk los op de muziek op het moment dat de 'lichtshow' begint. Ik weet nog heel goed dat ik één van mijn medestudenten aankeek en we allebei hetzelfde dachten: 'Voor deze jongen hebben we dit gemaakt.' We wisten weer waarom we al die dagen en avonden buiten in de kou hadden gestaan om die installatie werkend te krijgen. ❖

Mignon Vieveen is tweedejaars student Industrial Design aan de TU/e. Zij werkte mee aan de interactie en constructie van het project.

kertijd innovatief was. Timo Lejeune, het brein achter de installatie: 'Het doel dat wij voor ogen hadden was simpel: iets vernieuwends neerzetten. Vorige jaren op Glow misten we interactieve elementen. Ons plan: een installatie maken waar veel mensen tegelijk aan kunnen deelnemen. Het heeft een hoop testjes en discussies gekost om tot een interactie te komen die aantrekkelijk én te begrijpen is. Je hebt tijdens die week te maken met een publiek dat constant verandert. Mensen hebben dit nog nooit gezien en toch moeten ze begrijpen wat de bedoeling is.'

BRAINSTORM

De installatie staat symbool voor een brainstorm. Door de installatie verplaatsen zich verschillende

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > www.lumenus.nl
- > www.gloweindhoven.nl
- > www.tue.nl > Universiteit > GLOW
- > www.tue.nl > Universiteit > Faculteiten > Industrial design
- > www.tue.nl > Universiteit > Faculteiten > Bouwkunde

| interview | met ontwerpster Michaëla Bijlsma en illustrator Eric Coolen

'WAT OUD IS, KAN NOG STEEDS BOEIEND ZIJN'

AUTEUR: PAUL ROOYACKERS // PO/VO 6

Als een van oorsprong orthopedagoge en een voormalig tandtechnicus gaan samenwerken, kan er toch vanzelf creativiteit ontstaan. **Michaëla Bijlsma** en **Eric Coolen** realiseren de meest uiteenlopende opdrachten in samenwerking met musea, gemeenten en scholen. Talrijke boeken, beelden, kostuums en spelvormen produceren zij vanuit hun eigen 'creatieve fabriek'.

Links Eric Coolen, rechts Michaëla Bijlsma.

Michaëla Bijlsma schrijft, maakt inventieve kleding en bedenkt samen met Eric Coolen de vormgeving, waarbij hij het prachtige illustratieve werk voor zijn rekening neemt. Beide creatievelingen zijn autodidactisch geschoold. Hun ouders zagen creatieve beroepen als een probleem en geloofden meer in het principe van 'brood op de plank'. Vandaar dat ze allebei een studie volgden die hen een totaal andere kant uit stuurde. Toch wisten zij in 2010 hun Stichting Nieuwe Gracht Producties op te richten.

Bijlsma en Coolen produceren onder andere uitgaven die een kunsteducatieve waarde hebben. Scholen worden via de gemeente geattendeerd op de vindingrijkheid van hun producten. De bibliotheek van Haarlem heeft hen de opdracht gegeven om een 'spaaralbum' samen te stellen waarbij de geschiedenis van Haarlem door middel van afbeeldingen onder de loep wordt genomen. Coolen: 'Wij halen de tijd terug. Het ouderwetse van toen halen we terug en brengen we in een nieuw product weer naar het publiek. Iedere maand een afbeelding ophalen betekent dat een kind dan ook iedere maand in de bieb komt.'

Natuurlijk haken er dan scholen aan om die producten met leerlingen uit te proberen. De gemeente Haarlem biedt een dergelijk lespakket aan de scholen aan. Gratis. Op die manier ontstaat er vanzelf een interesse in de cultuur van de stad. Scholen sturen hun leerlingen eropuit om de opdrachten in te vullen en in te kleuren. 'Het lespakket eindigt ermee dat leerlingen hun laatste opdracht bij een museum moeten ophalen. Zo is dan de cirkel rond. Een kind komt een museum binnen...'

SPONSOR EN OPDRACHT

Het tweetal produceert niet alleen vanuit opdrachtgevers, maar wordt ook zakelijk benaderd en kan dan sponsors inschakelen om projecten te verwezenlijken. Wanneer een beeldbepalend bronzen figuur in de stad gerealiseerd moet worden, kunnen bedrijven inhaken om mee te financieren. Zo is de 'Meermin van Haarlem'

ontstaan, een beeld dat in 2014 in Haarlem geplaatst is. Het kreeg meteen een educatieve tint mee in de vorm van een boekwerk. Daarmee worden kinderen geconfronteerd met fictieve historie en worden ze aangemoedigd om de geschiedenis van de stad te beleven.

Er zijn veel beelden die in Nederland in de loop der tijd geplaatst zijn naar aanleiding van kinderliedjes. Nu komt er bijvoorbeeld ook van 'Altijd is Kortjakje ziek' een beeld. Bijlsma en Coolen zijn begaan met de historie, niet alleen van Nederland maar ook van andere landen. Kortjakje was een hoertje in de 17e eeuw en dit beeld wordt in de rosse buurt bij de Waalse Kerk in Haarlem geplaatst. Zo maakt het duo de culturele geschiedenis van een dorp of stad zichtbaar. Iets dat vaak meteen daarna opgepikt wordt door scholen en opleidingen. De VVV in een stad of dorp kan direct aan de slag met hun ontwerpen en producten. Niet alleen voor toeristen, maar ook de scholen transformeren de spelideeën en producten naar projecten.

KUNST OF EDUCATIE?

'Kunst is kunst als het door de zichzelf benoemde elite wordt bestempeld als kunst', aldus Coolen. 'Iedere zelfbenoemde groep kunstenaars is als zodanig maar voor iets langer dan een decennium functioneel. Daarna neemt een volgende generatie het over.' Coolen beschouwt zichzelf niet als een kunstenaar, Bijlsma evenmin. Ze zien hun eigen werk vooral als educatief. Het duo werkt aan totaalpakketten vol met kunsteducatieve waarden.

De 'fabriek' van Coolen en Bijlsma werkt op volle toeren. Iedere dag ontstaat er wel een nieuw idee, richting historie, richting nostalgie, richting educatie. Partners worden gezocht, scholen, musea, bibliotheken, bedrijven om de volgende projecten mogelijk te maken. Frankfurt, Gent, allerlei steden met belangrijke musea weten inmiddels het duo te vinden. Toegepaste kunst is misschien een betere omschrijving van hun werk. Aandacht geven aan waardevolle situaties en monumenten uit de historie.

Nu werken ze bijvoorbeeld aan de gevelsteen van Villa de Olifant, het voormalige huis van chocoladeproducent en familiebedrijf Droste, een gebouw dat vele jaren geleden afgebroken is. Ook daar wordt een tekening van gemaakt. En een boek over Antoon Coolen (1897-1961) staat in de planning, de schrijver die destijds op middelbare scholen gelezen werd. 'Wat oud is, kan nog steeds boeiend zijn', zegt Coolen. Een beeld van tekstschrijver Lennaert Nijgh maken, is dan ook een wens. Het creatieve duo houdt op deze manier de geschiedenis levend en wijst ernaar zonder dat men dat dwingend voorschrijft. ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > www.nieuwegrachtproducties.com
- > www.ericcoolen.nl

'To be a teacher is my greatest work of art.'

naar citaat van Joseph Beuys

KABELBAAN

Je kunt de muren uit jouw klaslokaal halen, het blijft een gebouw met tafels en stoelen. Daarom zijn excursies mooi. Even uit dat gebouw met jouw leerlingen. Op kamp, naar Rome of skiën. Met z'n allen in een kabelbaan, een ketting vol miniklasjes. Mijn droom is dat school elke dag zo is.

De school begint bij iedereen hetzelfde. Je leerlingen gaan door hetzelfde poortje bij de start van de dag. Ze passeren borden met duidelijke afspraken. Je leerlingen lopen achter elkaar en kunnen alleen vooruit richting de cabines. Dan volgt het moment van instappen, met een klein sprongetje op precies het goede moment. Dat is altijd even spannend.

Het is wel intiem in zo'n cabine. Bil tegen bil zitten leerlingen en docent tegenover elkaar. Wie docent is en wie leerling, dat is onduidelijk. Er zijn geen andere opstellingen mogelijk, en docent en leerlingen kijken elkaar continu aan. Er is geen tafel. Maar dat is niet erg, want hier zijn geen boeken, de wereld is om je heen.

In kleine klasjes glijden jij en je leerlingen naar boven. In de school als kabelbaan wordt niet de leerstof geïsoleerd van de wereld, maar worden de leerlingen geïsoleerd van wereld. Ze zijn midden in die bergen, maar geen deel van de wereld. Geen social media, geen actualiteit. In de cabine kijken de leerlingen naar een boom, een berg of een koe. De soundscape is prachtig, ze horen koebellen en zacht zoeven.

Een zonnestraal wijst waar ze moeten kijken. De voortgang van de cabine is traag, maar staat niet stil. De leerlingen kunnen vooruit- of terugkijken over het landschap. Tijdsdruk bestaat hier niet. De leerlingen kunnen er immers niet uit. Een tussentijd, onbepaalde tijd.

De school is bij de top aangekomen. De cabines gaan weer terug. Jij en je leerlingen springen er net op tijd uit. Nog even rustig door de poortjes en dan de frisse berglucht van de echte wereld opzuigen.

Die kabelbaanschool lijkt stiekem op een 20e eeuwse schoolstelsel. Iedereen stapt gelijk in. Verschil maken in leerroute is onmogelijk. Toetsing is een momentopname. Voor complexe, actuele vraagstukken is geen ruimte. Alles gaat over de buitenkant. Er is geen vrijheid om anders te reizen dan van A naar B. Wat een nachtmerrie! Al mag die koe-schoolbel wel blijven.

Mirjam

Mirjam van Tilburg is projectleider innovatie VO bij het Kenniscentrum Cultuureducatie Rotterdam.

S+L+E+M

EEN UNIEKE OPLEIDING VOOR VERNIEUWERS IN DE SCHOENENBRANCHE

AUTEUR: THEA VUIK // MBO / HBO 6

Redacteur Thea Vuik ging op bezoek bij SLEM, een internationaal instituut voor innovatie en educatie in de schoen- en lederindustrie in Waalwijk. Daar sprak zij met creatief directeur Nicoline van Enter onder andere over de E van educatie.

"ACADEMIES ZIJN VAAK OPPERVLAKKIG BEZIG. HEEL ERG TRENDGERICHT. IK DENK EERDER VANUIT DE INDUSTRIE: WAAR IS STRAKS VRAAG NAAR?"

In een volledig chroomlichtblauw gesaust interieur van een voormalig raadhuis waan je je niet direct in een internationaal innovatie- en onderwijsinstituut voor schoenen. Als je verder het gebouw in loopt, tref je aan een muur een overdaad aan koeienhuiden in bruine tinten aan die het buitenlicht grotendeels weten te temperen. Dan is de link gauw gelegd, zeker als je weet dat chroom als grondstof bij het leerlooien werd gebruikt. En omdat dit gebouw ook nog eens in Waalwijk is gevestigd - het centrum van de Langstraat - kun je als het ware niet meer om schoeisel heen.

De Langstraat in Noord-Brabant heeft als streek haar bekendheid te danken aan de schoen- en lederindustrie. In de loop van de geschiedenis is de nadruk op het maken van schoenen verschoven naar de handel. Waalwijk heeft momenteel de grootste concentratie van schoenhandelsbedrijven in Europa.

NICHE

De naam SLEM is het acroniem voor Schoenen, Leer, Educatie en Museum. De M van het schoenenmuseum is al sinds 1954 elders in Waalwijk vertegenwoordigd. Maar SLEM is volop in onderhandeling met de gemeente Waalwijk om binnenkort ook het

museum binnen één en hetzelfde gebouw te vestigen. Met de bedoeling om dan als collectief instituut naar buiten te treden. De overige letters (S, L en E) zijn min of meer sinds 2012 in bedrijf.

Creatief directeur Nicoline van Enter volgde een modeopleiding, maar is nog altijd behept met een enorme liefde voor schoeisel. Inmiddels wordt ze wereldwijd beschouwd als dé expert op het gebied van schoenen. Dat heeft ze te danken aan haar zelflerend vermogen. De schoenenbranche beschouwt ze als een niche. Van Enter: 'De schoenenindustrie is niet zo groot - over de hele wereld zelfs niet - en je had er destijds nauwelijks opleidingen voor. In de jaren negentig heb ik als vrijwilliger in het Schoenenmuseum gewerkt en gezegd: Als ik ooit naar Waalwijk ga verhuizen, is dat vanwege het Schoenenmuseum. Dat museum heeft zo'n prachtige collectie, daar kun je zóveel mee.'

E VAN EDUCATIE

En voilà, nu woont Van Enter in Waalwijk, met uitzicht op haar werkplek. Met een continue blik op de toekomst door haar werk als trendwatcher en consultant, representeert Van Enter inmiddels - samen met de Italiaanse Annalisa Franco - de E van SLEM. Deze nieuwe, internatio-

naal getinte masteropleiding in schoendesign heeft naast Waalwijk ook vestigingen en filialen in New York, China en Italië. Het is een innoverende opleiding die niet alleen op couture focust, maar ook schoenontwerpers aflevert voor de industrie. Van Enter typeert de opleiding als een mix van ontwerp en techniek. 'Academies zijn vaak oppervlakkig bezig. Heel erg trendgericht. Ik denk eerder vanuit de industrie: Waar is straks vraag naar?' Ze vindt dat er op een HBO-opleiding meer beleidsmatige dingen behandeld moeten worden. Veel academies blijven nu steken in materiaalonderzoekjes. 'Dan bekriipt me de vraag: Wat ga je daar dan mee doen? Vanuit de industrie bestaan er ook vooroordelen over

het onderwijs, vooral over het MBO. Zo komt er hier een vraag binnen of één van onze studenten een paar tekeningen kan maken. Dat is echt een te simpele opdracht voor een masterstudent. Daar kunnen ze veel beter een MBO-student voor nemen. Op het MBO zitten de doeners en de makers. Je hebt momenteel de MBO-opleidingen tot creatief vakman, waaronder een specialisatie in leer. Nee, wordt er dan al gauw gezegd: Dat willen we niet.'

De particuliere masteropleiding van SLEM is fulltime, duurt negen maanden en kost 12.000 euro. Een unieke opleiding voor vernieuwers in de schoenenbranche. Van Enter geeft je de garantie dat je na deze studie

altijd werk hebt. 'Er bestaat zelfs geen leeftijdsgrens voor de opleiding. Nu heeft er zich iemand aangemeld van in de 60 die onderwaterlasser is geweest. Hij is geboeid door hoge hakken en heeft een heel ander idee over hoe dat zou kunnen worden geproduceerd. Die andere invalshoeken zijn interessant. Wij proberen vanuit zoveel mogelijk kanten aan te vliegen.' Daarnaast biedt SLEM ook een breed scala aan korte cursussen en workshops aan voor zowel studenten als professionals. En er zijn verschillende interne traineeships en scholarships vanuit de branche mogelijk.

DUURZAAM

Als er een milieubelastende vraag vanuit de industrie komt,

zal SLEM die niet in behandeling nemen. De persoonlijke missie van Van Enter is duurzaamheid. De ruimte waarin het museum gevestigd zal worden, moet verbouwd worden en ook dat gaat onder regie van Van Enter zo milieubewust mogelijk gebeuren. Ze heeft onder meer contact gelegd met Ranti Tjan, directeur van het EKWC (Europees Keramisch Werkcentrum) in Oisterwijk, het kennisinstituut op het gebied van keramiek, om samen een steen te ontwikkelen waarin restmateriaal van de leerindustrie wordt verwerkt. Bovendien kennen ze daar veel toepassingen waarin chroom weer wordt gebruikt om een prachtig groenblauw glazuur te maken. ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

> www.slem.nl

PRAKTIJKLEREN ZONDER SCHOTTEN

MET CIBAP IN COMPANY IS IEDER ONDERWIJSPROJECT COMPLEET ANDERS

AUTEUR: HENK LANGENHUIJSEN // MBO

'Cibap maakt werk van creativiteit.' Een mooie leus, maar hoe doe je dat? Cibap in Company is een aansprekend voorbeeld van praktijkleren. Het is een leervorm waarbij creativiteit daadwerkelijk wordt ingezet voor een eindproduct van een externe opdrachtgever.

Minze Leistra, coördinator Bureau Bedrijfscontacten, vertelt over deze nieuwe manier van leren. 'Ooit was ik filmregisseur en werkte met een

script. Dat werk was redelijk voorspelbaar. Nu probeer ik eveneens vanuit een script te werken, maar weet ik nooit van tevoren hoe de film afloopt.'

Cibap in Company is bestemd voor vierdejaars studenten, legt Leistra uit. 'Ze komen van diverse opleidingen, vormen multidisciplinaire gelegenheidsteams en werken tien weken lang aan vraagstukken van ondernemers. De studenten werken samen vanuit de verschillende invalshoeken en presenteren veelal een totaalconcept. Hierbij wordt kennis van media,

ruimtelijke vormgeving en vakmanschap ingezet. De studenten werken dan in de Ontwerpfabriek.'

SAMENWERKEN MET BEDRIJFSLEVEN

'Al onze studenten gaan op stage bij een bedrijf, maar we willen ook graag de creatieve professional binnen de school halen, zodat we de praktijk in huis halen. Het is mijn taak om de opdrachtgevers die zich dikwijls spontaan bij ons melden, te koppelen aan een onderwijsproject. Per project bepaal ik wat de beste samenstelling voor de groep

“OMDAT DE STUDENTEN HUN EXAMEN AL HEBBEN AFGEROND, KUNNEN ZE EXPERIMENTEREN EN MAG HET FOUT GAAN”

is. Dat kunnen onze MBO-studenten zijn, vanuit diverse richtingen, maar soms ook studenten van andere MBO- of zelfs HBO-opleidingen. Ook VMBO-leerlingen kunnen worden betrokken bij bepaalde workshops. Omdat je doorgaans met het bedrijfsleven samenwerkt, moet je ook goed kijken naar wat hun rol kan zijn. Denk aan materiaal-aanschaf, maar ook een verrijkende workshop om studenten een specifieke vaardigheid of techniek bij te brengen. En regelmatig kun je creatieve professionals in de Ontwerpfabriek aantreffen.

Geen enkel project wordt op dezelfde manier uitgevoerd, geen enkel project laat een blauwdruk voor een volgend project achter.’

COMPLEXE ORGANISATIE

De aanpak brengt een complexe organisatie met zich mee, evenals flink wat improvisatievermogen. ‘Het hele concept is gebaseerd op het idee dat je met nieuwe technieken, nieuwe inzichten en nieuwe materialen innovatief en experimenteel kunt werken aan een open vraag van de opdrachtgever. Elk project heeft iets anders nodig. Soms heb je zelfs machines nodig die je niet in huis hebt. Omdat je met diverse partijen samenwerkt, is er altijd wel iemand die zijn netwerk kan aanspreken. De grootste winst zit in het feit dat je veel verschillende, aanvullende kwaliteiten bijeenbrengt en dat leren iets heel anders is dan luisteren naar wat een docent belangrijk vindt.’

Een voorbeeld is Adviseurs van de Toekomst. Een project in het Vechtdal waarbij studenten aan de slag gaan als adviesbureau met een opdracht voor een echte opdrachtgever binnen het programma Ruimte voor de Vecht. Cibap maakt niet alleen brochures en flyers, maar levert ook een kunstwerk.

MATCHES MAKEN

Per tien weken zijn er ongeveer 75-80 studenten van Cibap actief in circa tien tot vijftien projecten. Leistra: ‘Ik zorg voor de projecten. Op zeker moment komen zo’n tien opdrachtgevers een pitch geven. Dat duurt een hele ochtend en vervolgens worden studenten gekoppeld aan de opdrachtgever. De opdrachten variëren van ondersteuning bieden voor een theaterproductie tot het bieden van ondersteuning bij het maken van protheses. De studenten moeten een motivatiebrief schrijven en dan ga ik kijken of er goede matches gemaakt kunnen worden. Dat lukt niet altijd, ook omdat studenten soms juist verbreding zoeken en iets anders willen doen. We moeten dus vooraf een inschatting maken en bepaalde opdrachten binnen zien te halen. Doorgaans hebben de studenten hun examen

al afgerond, wat betekent dat ze kunnen en mogen experimenteren en dat het fout mag gaan.’

Ook naar de opdrachtgever toe wordt duidelijk gemaakt dat het onderwijs is. Fouten maken mag dan dus ook. Het leereffect is des te groter. ‘Opdrachtgevers gooien hier doorgaans geen vraag over de schutting, maar komen regelmatig langs om de vorderingen te bespreken. Ook omdat ze weten dat ze dan de meeste kans op succes hebben. Wat wij het bedrijfsleven te bieden hebben, is een frisse, onbevangen kijk op het probleem en vooral: tijd. Vijf studenten die tien weken lang 20 uur per week aan een opdracht werken is natuurlijk veel. We werken met een gesloten portemonnee. De tegenprestatie is verrijking en begeleiding van de studenten, zowel door de opdrachtgever als door de creatieve professional die wij in de meeste gevallen betrekken bij de opdrachten.’

LEF HEBBEN

‘In het verleden legden we de nadruk op het ontwerpen en verloren we soms de maakbaarheid uit het oog. We werken nu met specifieke machines en materialen, studenten leren van elkaar, leren samenwerken en naar creatieve oplossingen zoeken. Belangrijk is ook om ze ondernemendheid bij te brengen. Studenten leren kansen te zien en verantwoordelijkheid te dragen. Ze gaan onderdeel uitmaken van het netwerk van diverse professionals.’

Leistra is tevreden met deze nieuwe ontwikkeling op school. ‘Natuurlijk is het soms vallen en opstaan, maar de directie, betrokken docenten en opdrachtgevers hebben wel lef en dat vind ik bijzonder. Ik kan me voorstellen dat andere scholen niet staan te trappelen bij zo iets. Bij onze school maken we gebruik van de regelvrijheid. Wij zijn een kleine school met redelijk zelfstandige teams. Er zijn hier korte lijnen en bevlogen docenten die vertrouwen krijgen en achteraf verantwoording mogen afleggen. Eigenlijk is dat ook een vorm van lef hebben.’ ❖

| interview | met Marcel van Kerkvoorde, docent, kunstenaar en spelontwerper

EEN MUSEUM IN JE BROEKZAK

AUTEUR: PAUL ROOYACKERS // PO / VO 6

Marcel van Kerkvoorde is docent beeldende vorming en CKV en mede initiator van het Kunstfort bij Vijfhuizen. Rond 2000 begon een werkgroep aan de restauratie van het fort dat deel uitmaakt van het grootste openluchtmuseum van Nederland: de Stelling van Amsterdam. Voor creatieve duizendpoot Van Kerkvoorde is het Kunstfort een permanente bron van inspiratie.

Tentoonstellingen maken, ateliers opzetten, een restaurant dat moest gaan draaien. En starten vanaf niets. Het was een helse klus. De werkgroep voor het Kunstfort pakte het plan enthousiast op. 'Incidenteel was er vanaf het begin al sprake van educatie. Ik nam mijn eigen leerlingen mee. We gingen steeds meer scholen ontvangen en zo ontstond er een professionele aanpak', vertelt Van Kerkvoorde, die veel ervaring heeft met kunst en educatie en weet hoe hij dit kan vertalen naar de schoolpraktijk en een kunst- en erfgoedlocatie. 'Dit is intussen een bedrijf.'

Van Kerkvoorde woont tegenover het Kunstfort en dat is voor hem een inspiratiebron voor steeds nieuwe vormen van educatie en spel. Naast docent is hij namelijk ook spelontwerper en beeldend kunstenaar. Hij ontwikkelt educatie en gebruikt daarvoor spelvormen zoals interactieve games.

Marcel van Kerkvoorde. Foto: Ursula van de Bunte

STELLINGTOUR

Zo ontstond vanuit het Kunstfort de StellingTour, een digitale rondleiding en audiotour die te vinden is via de gelijknamige app. De Stelling van Amsterdam, zoals het werelderfgoed heet, is van oorsprong de laatste verdedigingslinie rond onze hoofdstad. Forten, inundaties, dijken en sluisen vormen deze verdedigingsring. Van Kerkvoorde: 'We hadden behoefte aan een audiotour. Ik kocht een iPod en ontdekte de *podcasting*. Op mijn iMac kon relatief gemakkelijk gemonteerd worden en daarop heb ik spontaan een rondleiding ingesproken. Al werkend kwam ik erachter dat ik er ook foto's in kon zetten. Een wereld ging open toen de iPhone uitkwam. Ik bedacht dat ik er naast foto's ook filmpjes in kon plaatsen.'

Samen met historicus Jan Blokker Jr. - 'hij schreef de scenario's, want er moest een spannend verhaal verteld worden' - stelde Van Kerkvoorde een interactieve multimediatour samen met historische filmfragmenten, foto's en re-enactments. Op iedere locatie langs de Stelling van Amsterdam kun je nu alle info verkrijgen via je smartphone. Tekst, beeld, animaties, historische foto's, archiefmateriaal, re-enactments en geluid. Het is allemaal direct te bekijken en te beluisteren. Alsof je het museum continu bij je hebt, in je broekzak.

OMGEVINGSSPEL

De StellingTour gaf een educatieve spin-off. 'Vanuit mijn eigen praktijk als CKV-docent ontwikkelde ik een omgevingsgame vanaf station Hoofddorp naar Vijfhuizen waarin opdrachten zitten die refereren aan kunst, architectuur en planologie. De game bestaat uit 21 geluidsfragmenten die verbonden zijn met evenveel locaties. Hoofddorp heeft zich ontwikkeld tot een stedelijk gebied waarin een heel scala aan woningbouwvarianten te zien zijn uit de afgelopen decennia. Hierdoor kun je tijdsperiodes zien en ontdekken. Een scholier kan met De Planning/The Game dit omgevingsspel spelen. Hij krijgt zo het inzicht dat architectuur een niet op zichzelf staand iets is, maar dat het verbonden is met de tijd en de maatschappelijke ontwikkelingen. Restaurants, recreatiegebieden (Floriade) wisselen elkaar af met woonwijken, Schiphol en een zakendistrict. En niet te vergeten het oorspronkelijke boerenland met aardappelen en suikerbieten.'

Het spel draait om de ecooloog, de zakenman, de boer, de bewoner en de cultuurliefhebber. Er zijn allerlei creatieve opdrachten of dilemma's gekoppeld aan deze groepen die zich met elkaar gaan meten in een stedelijk gebied waarvan het Kunstfort een onderdeel is. Het is een spannend veroveringsspel dat je met een groep al fietsend door de omgeving speelt tegen de andere groepen die ook ergens op de route aanwezig zijn met opdrachten. Zo komen scholieren erachter dat een stad niet een verzameling wijken is, maar een systeem waarin je nauw met elkaar moet samenwerken om te kunnen overleven.

GAMIFICATIE

Voor scholen organiseert Van Kerkvoorde steeds meer cultuurdagen, maakt lesbrieven en regelt gastdocenten. Rond het Kunstfort is een hele creatieve industrie geschapen. Niet alleen voor het VO zijn er lespakketten, ook voor het PO (al vanaf kleuterleeftijd) zijn er allerlei activiteiten denkbaar. Van Kerkvoorde houdt van gamificatie en het Kunstfort inspireert hem steeds opnieuw. 'Afgelopen jaar heb ik een bordspel gemaakt, De Waterlinie Game. We spelen het hier met scholieren en combineren het met een interactieve en activerende speurtocht. Die sluiten we af met het bordspel dat gaat over hoe de verdediging van het fort functioneerde. Hoe verdedig je een fort, welke strategieën komen daarbij kijken, wat voor middelen staan jou ter beschikking en hoe ga jij dat doen?'

Dit bordspel appelleert aan primaire reflexen - zoals territoriumdrift - die ieder mens in zich heeft. Het complicerende is dat je in het spel niet alleen elkaars tegenstander bent, maar ook elkaars bondgenoot. Het spel moet je samen spelen, want je verdedigt samen het fort. Op www.kunsteducatie.net is het bordspel te bewonderen en is er een uitleg beschikbaar. ❖

De laatste ontwikkelingen vanuit Digischool.

DIGISCHOOL VERNIEUWD

Sinds januari 2017 is de inhoud van Digischool vernieuwd. Naast de vertrouwde vakcommunities kan een keuze gemaakt worden uit:

1. PROFESSIONALISEREN

Veranderingen in het onderwijs: Hoe blijf je jezelf aanpassen aan alle ontwikkelingen? Hoe ga je mee als docent in een klas waarin de pluriformiteit, maar tevens ook de individuele begeleiding steeds belangrijker wordt en waarbij de schoolleiding vraagt om - naast het geven van goed onderwijs - ook steeds meer mee te doen op het gebied van schoolpositionering? *Digischool* wil jou als docent faciliteren rondom persoonlijke ontwikkeling. Dit door jou in de gelegenheid te stellen ervaringen over nieuwe vormen van les geven te delen, of juist met elkaar van gedachten te wisselen over opleidingen en hoe de geleerde handvatten uitpakken in de klas.

2. JOUW LOOPBAAN

Verschillende vormen van onderwijs trekken verschillende types docenten aan. Door markten bij elkaar te brengen willen we jou als docent faciliteren bij het vinden van de beste werkgever. Ook biedt Digischool jou mogelijkheden om je vaardigheden breder in te zetten voor het onderwijs en daarmee tevens een additionele vergoeding te realiseren.

3. ONDERWIJSTRENDS

We willen jou de mogelijkheid bieden om kennis te nemen van ontwikkelingen in het onderwijs en hierover mee te praten. Wat werkt er voor jou en waarom moet het allemaal weer anders? Of het nu gaat om leren lezen of om academische scholing, de basis van onderwijs is tijdloos en onveranderlijk. Onderwijs moet zich niet laten beïnvloeden door de waan van de dag. Echter, sommige innovaties hebben een grote impact. Mobiel internet, sociale media en tablets blijven niet buiten de deur. Praat mee over de waarde van het onveranderlijke versus de impact van technologie op onderwijs.

Verder is er een link naar *Elkaar ontmoeten* met een zoekoptie naar activiteiten en natuurlijk zijn er ook nog de vertrouwde vaklokalen voor de leerling.

Download onze app en blijf op de hoogte van de activiteiten in jouw groep. Zoek in de App Store naar Pleio (voor iPhone en iPad).

Harry

weerwerk.

**WEERWERK TOONT EEN
KUNSTZINNIGE UITING
VAN EEN LEERLING
WAARBIJ DE INFORMATIE
EEN REACTIE OPROEPT**

Kevin Pieterse

Kevin Pieterse, student aan de AHK afdeling Scenografie, bedacht een installatie voor het vak Ontwerpen. De installatie is een kettingreactie geïnspireerd op *Der Lauf der Dinge*, een kunstfilm uit de jaren tachtig. Het is een stilleven dat voor zichzelf praat en open is voor interpretatie. Kevin werkt vanuit zijn liefde voor melancholie en probeert op die manier een statement te maken.

De installatiefoto is gemaakt door Robert van der Ree en bewerkt door Ursula van de Bunte.

| interview | met hersenwetenschapper Dick Swaab

'OM TALENT TE ONTWIKKELEN MOET HET ONDERWIJS INDIVIDUEEL GERICHT ZIJN'

AUTEUR: THEA VUIK //

Hersenwetenschapper **Dick Swaab** vermoedt dat er in zijn vorige bestseller *Wij zijn ons brein* soms weinig gelezen is. 'Ik weet hoeveel boeken verkocht zijn en ik weet inmiddels ook hoe weinig ervan begrepen is.' Het boek leverde namelijk naast lof ook heftige reacties op. Zijn nieuwe boek *Ons creatieve brein* heeft een minder statische titel en gaat over de interactie van de hersenen met de omgeving, in relatie met creativiteit.

De boxer in huize Swaab blaft me vriendelijk welkom. Zelfs hij maakt deel uit van het met veel persoonlijke anekdotes geïllustreerde boek van zijn beroemde baas. Daardoor leest het, ondanks de 24 pagina's wetenschappelijke literatuur die ten grondslag ligt aan dit werk, toch lekker vlot door. Enigszins ongemakkelijk met de hoeveelheid publiciteit rondom zijn persoon schroomt Swaab niet om zijn betoog af en toe met ferme uitspraken te onderstrepen. Als tegenwicht wordt dat vaak met een flard droge humor opgevolgd en dat lucht het gesprek dan ook heerlijk op.

Heeft ons brein een voorkeur voor bepaalde kunstvormen? Ik ervaar muziek namelijk anders dan beeldende kunst en ik kan me voorstellen dat dat in het brein verschillend werkt.

Swaab: 'Ja daar zijn andere, overlappende systemen bij betrokken. Uiteindelijk als je iets mooi vindt - een schilderij, muziek of dans - komt dat in

hetzelfde gebied terecht: de *nucleus accumbens*. Daar wordt dopamine afgegeven en dan vind je iets mooi. Zoals met alles wat je mooi, fijn of lekker vindt. Oorspronkelijk was dat systeem bedoeld om te overleven voor het individu en de soort. Tijdens de evolutie is dat gekoppeld aan eten en aan seks. En dat is met groot succes gebeurd. Kijk maar naar de negen miljard vaak te dikke mensen die er op aarde rondlopen. Hetzelfde belonende systeem wordt daarnaast gebruikt voor andere dingen dan overleven en komen vervolgens kunst en muziek langszij.'

Vindt muziek de weg naar je emotie makkelijker dan andere vormen van kunst?

'Dat is heel persoonlijk. Het probleem is natuurlijk dat we allemaal een ander brein hebben. Het is absoluut niet uniek om uniek te zijn. Muziek is wel iets wat eerder aanspreekt. Als je ziet hoe kinderen op muziek reageren, dan is dat al vanaf halverwege de zwangerschap. De foetus reageert op muziek alvorens het ooit iets heeft gezien. Wat dat betreft komt beeldende kunst later en moet je daar misschien wat meer voor ontwikkeld zijn.'

Verandert smaak?

'Ja, dat tekent de plasticiteit van ons brein. We houden ons eigen karakter, maar we leren en daardoor veranderen we in smaak en in dingen waaraan we prioriteit geven. De variabiliteit tussen mensen is zo immens groot. Bij kinderen helemaal, omdat er zelfs nog verschil in ontwikkelingstraject is. Als een kind opgroeit in een veilige stimulerende omgeving, kan het zich vanuit dat breintje - dat een derde is van dat wat het uiteindelijk moet worden - ruim ontplooiën. Een voorbeeld: ik denk dat het al na een week of zes was dat bij kinderen die een muziekinstrument bespeelden, veranderingen in de scan te zien waren. Dat gaat zo snel omdat het zich ontwikkelende hersenen zijn in een stimulerende omgeving. Bij kinderen heeft muziek ook een effect op het IQ. Het zijn genetische programma's die nog heel lang doorwerken. Tot rond het twintigste levensjaar. Dan is ongeveer 86% van het IQ erfelijk. Als je kijkt naar de genetische component van het IQ bij een kind in de lagere schoolleeftijd is dat maar 50% en de omgevingscomponent de andere 50%. Naarmate een kind zich verder ontwikkelt, blijkt de genetische component steeds groter te worden.'

Wat is - neurologisch gezien - creativiteit?

'Je wordt voortdurend gebombardeerd met informatie vanuit de omgeving, maar ook vanuit je eigen brein. Als je al die informatie zou moeten verwerken, zou je stapelgek worden. Je focust op informatie die je belangrijk vindt en dat doe je door de rest weg te filteren. Die filters zitten in het voorste deel van de hersenen, de *prefrontale cortex*, en in het centrale deel, de *thalamus*. Bij sommige mensen staat die filter wijder open dan bij anderen. Dat maakt het mogelijk om meer

"ALLES WAT JE
DOET BUITEN DE
'FEITENSTAMPERIJ'
IS JUIST GOED
VOOR KINDEREN"

nieuwe combinaties te maken. Dat is creativiteit: uit bestaande componenten iets nieuws maken. Die filter is zo'n genetische factor die erg belangrijk is. Daarnaast is het voor de hoogte van het IQ ook belangrijk: tot ongeveer 120. Daarboven maakt het niet veel uit.'

'Je kunt creativiteit trainen wanneer je anders gaat denken dan je normaal doet. Noem bijvoorbeeld zoveel mogelijk ongebruikelijke manieren waarop je een paraplu kunt gebruiken. Dat soort dingen. Dan zie je een verbetering in creatieve testen optreden. Wat dat betekent voor kunst of muziek, weten we niet. Dat is (nog) niet uitgezocht. Je kunt die filter 'openzetten'. Sommige mensen doen dat met behulp van alcohol of drugs. Je stemming is een belangrijke factor bij creativiteit. En vergeet vooral een goede nachtrust niet: als je niet slaapt, dan onthoud je minder.'

Leerlingen creatieve vaardigheden aanleren, dat wordt een lastige?

'Het Chinese onderwijssysteem bestaat uit feiten stampen. (Swaab is hoogleraar in Amsterdam en Hangzhou, red.) Daar is geen tijd voor spelen en ik denk dat alles wat je doet buiten de 'feitenstamperij' juist goed is voor kinderen: het spelen met feiten en het zelf dingen bedenken. Dat wil niet zeggen dat je over je genetische hekje kunt klimmen, maar je kunt wel de potenties ontwikkelen die je in je hebt. Als je daar nooit iets mee doet, ontwikkel je het ook niet. Vandaar dat het goed is om kinderen te laten tekenen en met muziek in aanraking te brengen. En dan niet in het keurslijf van 'nu maak je dit en nu maak je dat', want dan ben je in feite weer op dezelfde manier bezig. Je moet het brein breed stimuleren.'

'Muziek komt binnen via het gehoorsysteem en begint in de *temporaalkwab*, maar daarna verspreidt het zich door het hele brein. Dat je je voeten niet stil kunt houden, wil zeggen dat ook je *motorische schors* gestimuleerd wordt. Het hele brein krijgt informatie en dat geldt ook voor visuele kunst. Je kijkt ernaar met hetzelfde systeem waar je de hele dag mee kijkt. Alleen de connectie met de emotionele gebieden is veel sterker. Het stimuleert zelfs cognitief, want het IQ stijgt wanneer kinderen met muziek bezig zijn. Dat zijn echt blijvende effecten.'

Geen moeilijke proefwerken meer tijdens het eerste en tweede lesuur van de dag, want leerlingen in de middelbare schoolleeftijd hebben vanwege hun slaapritme zo vroeg op de dag nog moeite met ingewikkelde cognitieve zaken. Swaab verontschuldigt zich bijna: hij heeft verder weinig praktische tips voor docenten. Helder is voor hem dat we meer moeten dan alleen kennis overdragen: 'Je moet leren leren, want kennis verdwijnt snel. Natuurlijk is het essentieel een aantal basisvaardigheden te leren, maar laat de leerling zo vroeg mogelijk gebruik maken van het talent dat ze hebben. Dat betekent dat het onderwijs heel individueel gericht moet zijn. Het brein heeft het nodig rijk gestimuleerd te worden: geef daarom leerlingen alle kansen om dat smalle gedeelte dat hun talent bepaalt in de volle breedte te ontwikkelen.' ❖

DRAMALESSEN DICHT BIJ DE LEERLING

AUTEUR: SALOMÉ TRENTELMAN // PO / VO

Esther Hulst wilde altijd al actrice worden, maar ze ontdekte op de opleiding tot theatermaker dat dat veel beter bij haar past. Tijdens een stage ontmoette ze muziekdocent Martijn Huitema. Hun visies en ideeën bleken erg overeen te komen. Ze besloten hun krachten te bundelen en zo startten zij *Op de eerste rij*.

Hulst en Huitema bieden cultuureducatie in de vorm van workshops en theatervoorstellingen voor zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs. Hulst: 'Voordat we begonnen, werkten we beiden op een kinderopvang. Toen daar met een klas een voorstelling werd gemaakt, zagen we dat een jongetje erg boos was, omdat hij niets zelf mocht bedenken.' Daar begon het idee van de TheaterChallenge voor het basisonderwijs, waarin ze de kinderen helemaal zelf een voorstelling laten maken. 'Wij leveren de bouwstenen en de kaders, maar de input van de leerlingen zelf is sturend. De leerling wordt mede-eigenaar van de voorstelling. Ze creëren het van het begin tot het eind. De voorstelling is echt van de leerlingen zelf en dat maakt dat ze veel trotser zijn op hetgeen waarvan ze deel uitmaken.'

ZELF OPLOSSEN

De klas maakt zelf de voorstelling, maar staat hier uiteraard niet helemaal alleen voor. 'We proberen ze altijd te sturen en

we begeleiden waar nodig. Maar ze moeten het gevoel blijven houden dat ze alles helemaal zelf doen. De docenten bereiden we voor op onze werkwijze. Bij elke cursus weten we dat er een moment komt waarop er iets misgaat of dat het vastloopt. Het is heel belangrijk dat wij als begeleiders, maar ook de docenten, hier niet meteen ingrijpen of het gaan oplossen. Het is juist een bijzondere ervaring voor de leerlingen om dat zelf te doen. Je ziet dat docenten heel erg gewend zijn op zo'n moment meteen in te grijpen.'

GROEPSPROCES

Het gaat bij de cursussen van *Op de eerste rij* vooral om het groepsproces. Het is niet de bedoeling om iedereen op te leiden tot acteur of muzikant. 'We geven ze de ervaring mee dat ze zelf iets kunnen creëren, maar we letten ook op een aantal gedragsregels die je vooral bij kunstlessen goed kunt oefenen. Een goed voorbeeld hiervan is stil zijn als de ander praat. Je moet luisteren naar elkaars ideeën om tot iets moois

“ALS JE NIET DEZELFDE TAAL SPREEKT, KUN JE NIET VERWACHTEN DAT KINDEREN VRIJUIT GAAN PRATEN”

te komen en ook als begeleider hebben wij hun input hard nodig.’

IN DEZELFDE TAAL

Met theatergroep Zwerm - onderdeel van Op de eerste rij - maakt Hulst ook voorstellingen met thema's als drugsgebruik, seksualiteit of sociale media voor verschillende leeftijden. Na zo'n voorstelling gaan de acteurs het gesprek aan met de klas over het desbetreffende thema. Hierbij staan ze volledig open voor de verschillende meningen van de kinderen. Het belangrijkste is dat het gesprek gevoerd wordt. Zo worden er ook weleens grove uitspraken gedaan of grove woorden gebruikt. Zwerm accepteert dat en gaat er tot op

zekere hoogte ook in mee. Hulst: 'We zeggen bijvoorbeeld vaak 'kut'. Dat vinden de docenten weleens schokkend, maar we doen dit om dicht bij de kinderen te staan en niet te kunstmatig te worden. Kinderen gebruiken nu eenmaal onder elkaar dit soort woorden. Dat kun je ontkennen, maar als je het in plaats van seks of neuken over vrijen gaat hebben, spreek je niet dezelfde taal en kun je niet verwachten dat kinderen vrijuit gaan praten. Het

belangrijkste is dat je daar het gesprek over blijft aangaan. We benoemen bijvoorbeeld altijd de alternatieve 'nette' woorden.'

Blijven luisteren is het allerbelangrijkste volgens Hulst. 'Soms gaat het leren heel langzaam en dat vergt veel geduld. Ik snap dat dit heel moeilijk is als je vast op een school werkt. Dat is ook de reden voor ons dat wij willen rondtrekken. Zo verspreiden we ook onze visie over lesgeven. Dat een kind dat eerst heel verlegen en gesloten is, uiteindelijk vol trots zichzelf zonder moeite presenteert op een podium, dat zijn de mooiste momenten. Dat is waarom we dit doen.' ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

> www.opde1sterij.nl

LEERLINGEN IN HUN KRACHT DOOR DIGITALE TECHNIEKEN

AUTEUR: ALLERD VAN DEN BREMEN // PO / VO 🎵

Digitale technieken als Spotify, Yousician en Ableton Live hebben de muzikale belevingswereld van jongeren ingrijpend veranderd. Wat zijn hiervan de consequenties voor de manier waarop leerlingen luisteren, muziek leren maken en creëren? En wat doen we ermee in het muziekonderwijs?

Soms word ik jaloers als ik de leerlingen van vandaag zie. Als ze eenmaal een doel voor ogen hebben, lijken ze sneller te leren dan vroeger. Door alle technische ontwikkelingen hebben ze een groter scala aan leermiddelen tot hun beschikking, is nieuwe muziek een stuk dichterbij en speelt creativiteit een grotere rol.

DE HELE WERELD BINNEN HANDBEREIK

De wereld is complexer geworden. De keuzemogelijkheden zijn enorm vergroot en je ziet dat de aandacht tussen meer prikkels moet worden verdeeld. Muzikaal is alles met één druk op de knop te beluisteren. Moest ik in mijn jeugd voor wat meer avontuurlijke muziek naar een platenzaak dertig kilometer verderop, nu zoek en vind ik via Spotify en Apple

Music. We luisteren daardoor breder en individueler, maar we houden echter de behoefte om onze smaak te delen waardoor mainstream muziek en subculturen als hiphop populair blijven.

Maar wanneer leerlingen écht gaan zoeken naar wat anders, kan dat leiden tot zeer specifieke keuzes. Zo ken ik een aantal jongeren die zich helemaal hebben verdiept in folkrock uit de jaren zeventig. Een andere groep is gefascineerd door Japanse noise. Jungle by Night is een band die werd opgericht op een middelbare school in Amsterdam door jongens die Afrikaanse popmuziek wilden maken in de stijl van Fela Kuti. Met een enorme passie hebben zij alle kennis en vaardigheden die daarmee te maken hebben tot zich genomen. Zouden zij twintig jaar geleden überhaupt op het idee zijn gekomen om dit soort muziek te maken? En zouden ze net zo snel hebben leren spelen als ze geen toegang hadden gehad tot het internet, waar alle ritmes van de band van Kuti zijn geanalyseerd en er voor elk instrument uitgebreide videolessen voorhanden zijn?

LEREN ALS IN EEN GAME

Nog niet zo lang geleden zorgden tutorials op YouTube voor een kleine revolutie. Was je als beginnend popmuzikant in eerste instantie op je oren,

DJ Martin Garrix. Foto: ANP KIPPA

bladmuziek of een docent aangewezen, nu kon je direct in een filmpje zien hoe je gitaar moest leren spelen. Dat maakte een docent al iets minder nodig, maar door apps als Yousician of Synthesia is de docent volledig in een doosje gestopt. De app 'hoort' wat je speelt en maakt de oefeningen ingewikkelder op basis van je spel. In 'levels' kom je verder en werk je aan je technische vaardigheden.

DIRECTE CREATIVITEIT

Tegelijkertijd lijken deze technische vaardigheden niet altijd evenveel ter zake te doen. Leerlingen kunnen veel directer creatief zijn. Muzikaal waren hiphop en punk in de jaren zeventig daar bepalend in. Niet liedjes van anderen naspelen, maar gelijk op zoek naar jouw 'groove' met twee draaitafels, jouw stem met je eigen raps en meteen een eigen nummer schrijven nadat je drie akkoorden kon spelen. Die behoefte aan directe creativiteit steeg doordat de techniek toegankelijker en goedkoper werd. En in de dance kunnen we al helemaal goed zien hoe de techniek de eigen creativiteit aanwakkerd. Had je in het begin

Dit is het eerste artikel in een reeks over digitale technieken in het muziekonderwijs op scholen. In het volgende artikel wordt ingegaan op voorbeelden in het voortgezet onderwijs. Het artikel daarna focust op ontwikkelingen in het primair onderwijs.

123ZING en Kazoo voor het PO kunnen daarbij helpen. Maar ook deze methodes komen alleen tot hun recht als ze worden gebruikt door een goede docent met visie en oog voor wat leerlingen drijft. Muziekdocent Johan 't Hart bijvoorbeeld laat middelbare scholieren met Yousician en andere technieken werken. Kinderen leren via hun tablet zelf gitaar of keyboard spelen. Iedereen in zijn eigen tempo. De docent coacht en zoekt op gezette momenten naar klassikale vormen en samenspel, zodat de individuele leerprocessen weer een impuls krijgen en er sprake blijft van een groepsproces. Docent Thijs Spook past de principes achter games toe in zijn muzieklessen: de zogenaamde ludodidactiek die op de HKU wordt onderzocht en onderwezen.

MENSELIJKE ACTIVITEIT

Er zullen in de toekomst meer technieken worden geïntroduceerd die onze blik op muziekeducatie gaan verruimen. Zo is er de Dato DUO, een synthesizer speciaal gemaakt voor twee personen waarmee ouder en kind samen kunnen musiceren. En er zijn technieken in ontwikkeling waarbij een door software aangestuurde sensor registreert hoe er wordt samengespeeld en in staat is daar opdrachten aan te koppelen. Dat kan voor klassikaal onderwijs enorme consequenties hebben.

Digitale technieken kunnen ons helpen anders, en misschien zelfs beter, te luisteren, leren en creëren. Maar het blijft een menselijke activiteit hoe we dat inzetten om tot beter muziekonderwijs te komen. Creatief en visierijk met die ontwikkelingen omgaan is één van de grote opdrachten van het onderwijs. ❖

Allerd van den Bremen is zelfstandig muziekdocent, componist en consulent (www.allerd.nl).

nog losstaande synthesizers, samplers, sequencers en effecten nodig, een Digital Audio Workstation (DAW) zoals Garageband, Logic Pro of Ableton Live heeft al deze apparatuur gecombineerd in redelijk eenvoudige interfaces. Iedereen kan er na een middagje klooiën mee aan de slag om gelijk muziek te maken die door de combinaties en manipulaties volledig van jou is. Zelfs met apps op je telefoon zoals Novation Launchpad hoor je direct redelijk klinkend resultaat.

Maar toch: om er goed in te worden moet er gewerkt worden. Neem de jonge DJ Martin Garrix die in zijn zolderkamer uitgroeide tot superster. Hij volgde intensief gitaar- en pianolessen, gewoon bij een docent, en hij past die kennis toe op zijn muziek. Hij blijft leren door samenwerkingen met andere muzikanten aan te gaan en hij legt zichzelf constant uitdagingen op. De opkomst van Garrix laat zien dat je nu wel snel tot een professioneel resultaat kunt komen, maar dat basale kennis en vaardigheden

belangrijk blijven en wellicht nog niet helemaal digitaal kunnen worden ondervangen.

IN DE KLAS

Wat is nu de functie van het muziekonderwijs op school tegen de achtergrond van deze ontwikkelingen? Digitale middelen stellen de leerling in staat zelfstandiger en autonomer te werken. Er is daardoor meer ruimte voor differentiatie. Zowel op vaardigheid als op creativiteit gerichte tools kan worden ingezet. Maar de leerling blijft wel duidelijk kaders nodig houden. Niet iedereen heeft de gedrevenheid van Martin Garrix of de jongens van Jungle by Night. Leerlingen hebben het meestal nodig gezien te worden en op een manier te worden gestuurd die de techniek nog niet in zich heeft. Methodes voor het digibord zoals BeatsNbites en Musicbox voor het VO en

**“DIGITALE
MIDDELEN
STELLEN DE
LEERLING IN
STAAT ZELF-
STANDIGER EN
AUTONOMER
TE WERKEN”**

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > Op www.kunstzone.nl vind je een volledige bronnenlijst met links naar alle besproken apps, methodes en ontwikkelingen.

IK DOE NIET MOEILIJK, IK NEEM ZE ALLEMAAL

AUTEURS: MONIEK WARMER & KRIS VAN VEEN // PO 6

Sinds de regeling Cultuureducatie met Kwaliteit reageren culturele instellingen op de 'vraag' van ICC'ers en leerkrachten. Vraaggericht werken: wat is het en wat betekent die wijze van werken voor de educatieve afdeling van een museum?

**"EIGENLIJK
IS VRAAG-
GERICHT
WERKEN
VERKAPT AAN-
BODGESTUURD:
WIJ ZENDEN
EN U KIEST"**

Tot 2012 ontwikkelden culturele en kunstinstellingen, gemeentes en samenwerkende basisscholen projecten op het gebied van cultuureducatie. Er werd gekeken naar de behoefte van het onderwijs en wat passend was bij de doelgroep. Veel instellingen probeerden een leerlijn te ontwikkelen, zodat de kinderen een (breed) beeld kregen van kunst en cultuur tijdens hun basisschooltijd. Maar

toen kwam de regeling Cultuureducatie met Kwaliteit en werd de insteek dat de instellingen voortaan reageren op de 'vraag' van ICC'ers en leerkrachten: vraaggericht werken.

VAN VRAAGGERICHT NAAR DIALOOGGESTUURD

Vraaggericht werken met het onderwijs zou geweldig zijn: de leerkracht en ICC'er weten als geen ander wat er goed is voor de leerlingen, wat hun belevingswereld is en hoe een bezoek aan het museum aansluit bij het curriculum van de school. Een klein bezwaar is wel dat een museumbezoek geen corebusiness is van het onderwijs: er zijn zoveel andere zaken te doen en te ontwikkelen. Dus blijft het vraaggericht werken een soort afvinklijstje: de educator 'bedenkt' een aantal behoeftes waaruit gekozen kan worden door de leerkracht. Eigenlijk is vraaggericht verkapt aanbodgestuurd: wij zenden en u kiest. We moeten door, tenslotte. En daarbij: een museum kan niet 1001 programma's ontwikkelen.

De educatoren van Musea Utrecht onderzochten hoe de kwaliteit van een schoolbezoek kan worden verhoogd en daarmee hoe een museumbezoek niet een 'uitje' is, maar een daadwerkelijk onderdeel kan zijn van het curriculum. Daarvoor hebben zij allereerst de term 'vraaggericht' veranderd in 'dialooggestuurd'. De educatoren hebben immers hun expertise op het gebied van educatie, de kennis van de collectie en het verhaal van het museum. Daarbij hebben zij onderzocht, samen met een focusgroep van ICC'ers,

hoe het bezoek zo ingericht kan worden dat het aansluit bij het curriculum van de klas. Tenslotte is gekeken naar de wens om 21e-eeuwse vaardigheden, creativiteitsontwikkeling en onderzoekend en ontdekkend leren in het programma in te passen: dat is *Museum+* geworden (zie kader).

DIALOOG IN HET MUSEUM

En hoe ziet *Museum+* er dan uit met een groep leerlingen? Als eerste fase formuleert de leerkracht samen met de educator bij bijvoorbeeld het beeldaspect 'licht' de hoofdvraag: 'Wat doet licht (met jou)?' De leerkracht wil graag dat leerlingen het beeldaspect kunnen herkennen, benoemen en ermee kunnen werken. De museumdocent start met een werk van de caravaggenisten en merkt dat de leerlingen in de periode van hun bezoek erg bezig zijn met het Sint Maartenfeest. Daarom bezoeken zij ook de speciale Sint Maartententoonstelling waarbij elf lampionnen werk belichten dat

OBJECTONAFHANKELIJKE OPDRACHTEN

Objectonafhankelijke opdrachten kunnen bij meerdere objecten worden ingezet. Dus ook bij tijdelijke tentoonstellingen. Ze bieden zo ruimte voor aansluiting op de gestelde hoofdvraag. De opdrachten zijn ontwikkeld in het kader van Wetenschap & Technologie en de competenties vanuit het Leerplankader kunstzinnige oriëntatie van de SLO.

Bij *Museum+* spelen deze opdrachten een belangrijke rol. De museumdocent heeft een diversiteit aan objectonafhankelijke opdrachten bij zich en zet deze desgewenst in. In kleine groepjes lossen de leerlingen zelfstandig een probleem op, gaan op onderzoek uit, reflecteren op dat wat zij net hebben geleerd door middel van 21e-eeuwse vaardigheden.

PROBEER MIJ TRY ME

Foto: Kris van Veen

Utrechters hebben gekozen uit de collectie. De groep gaat in op de rol van het licht bij dit feest. Na de reflectie over het gebruik, het gevoel en de functie van licht in kunstwerken, maar ook voor het welbevinden van de mens, zet de museumdocent de *objectonafhankelijke opdracht*

in (zie kader). Groepjes leerlingen maken een foto van elkaar waarin het licht gebruikt wordt als belangrijk materiaal om een verhaal te vertellen. Ze gebruiken hun telefoon als camera maar ook als zaklamp. Er zijn materialen zoals papier, stof en plastic om als filter te gebruik-

MUSEUM+

In de dialoog met de ICC'er/leerkracht onderzoekt de educator wat de vraag vanuit het thema en vanuit de klas is die past bij de collectie, het verhaal van het museum of de tentoonstelling. Samen met de leerkracht ontwerpt de educator de hoofdvraag voor het bezoek aan het museum. De hoofdvraag is specifiek geformuleerd voor deze groep en wordt de 'rode draad' van het museumbezoek. De educator vult deze rode draad in door minimaal twee objecten te kiezen uit de collectie. De I ASK-getrainde museumdocent kan deze gekozen objecten vervolgens flexibel inzetten en aanvullen met andere objecten die aansluiten op de hoofdvraag en onderwerpen die de leerlingen aandragen. Zie over de rondleidmethode I ASK ook het vorige artikel in deze serie in Kunstzone 1-2017 op de pagina's 56 en 57.

MUSEA UTRECHT

Aboriginal Art Museum Utrecht / Centraal Museum / Museum Catharijneconvent / Domkerk & Dومتoren / Kasteel De Haar / Museum Sonnenborgh / Museum Speelklok / Spoorwegmuseum / Universiteitsmuseum / Utrechts Archief

ken. Aan het eind van de opdracht bespreken de groepjes onderling hun werkproces. Als laatste krijgen zij de vraag: 'Welk werk waarover we hebben gesproken, wil je meenemen naar huis?' En zo kan het zijn dat een kind schrijft: 'Ik doe niet moeilijk: ik neem ze allemaal.'

Het Centraal Museum lijkt speciaal ingericht voor Museum+. Tijdens het onderzoek naar de inhoud en de structuur van Museum+ en de vorm van objectonafhankelijke opdrachten werkte educator Kris van Veen aan de nieuwe collectie-opstelling. De inzichten uit de ontwikkelgroep Utrechtse Musea bleken toepasbaar op het gehele museumaanbod en sloten aan bij de missie van het Centraal Museum: de bezoeker verrijken door kunst en cultuur uit de wereld van Utrecht. Zo leek het conservator Marja Bosma en Kris van Veen niet meer dan logisch om deze opstelling zo in te richten dat er een dialoog ontstaat tussen het werk en de bezoeker. Het is niet alleen de bedoeling dat schoolgroepen ervaren dat hun blik wordt verruimd en dat zij open gaan staan voor andere inzichten en meningen. Ook de I ASK-rondleidingen en de onbegeleide bezoeker kan dit ervaren door deze opstelling.

Zo worden in het Centraal Museum de topstukken gepresenteerd in een thematische opstelling. Elke zaal biedt zo zijn eigen beleving en geeft een fris, open, inspirerend beeld van de rijke collectie die de bezoeker ruimte geeft voor gesprek en het vertellen van een eigen verhaal. Dit alles met de vaste grond van de stad Utrecht onder de voeten. ❖

Moniek Warmer ontwikkelt educatieve projecten voor musea en culturele instellingen en adviseert provinciale instellingen, gemeentes en scholen bij het opzetten van leerlijnen voor kunsteducatie en erfgoed. Kris van Veen is educator bij het Centraal Museum en Museum Catharijneconvent.

| interview | met Fedor Teunisse, artistiek leider van Stichting Slagwerk Den Haag

JE EIGEN GELUID IN DE GROTE STAD

AUTEUR: AAD DE BEEN // PO 🎵

Slagwerk Den Haag bestaat veertig jaar. Het ensemble - voorheen bekend als Slagwerkgroep Den Haag - organiseerde onder meer een project voor en door kinderen: *City of Sounds*. Het idee ontstond in een sloppenwijk in Argentinië. Artistiek leider **Fedor Teunisse** vertelt hierover.

Slagwerk Den Haag. Foto: Gerrit Schreurs

Veertig jaar slagwerkensemble

Teunisse: 'Toen in de jaren zeventig Slagwerk Den Haag begon, werd er wat standaardrepertoire vrij netjes in een kamermuzieksetting uitgevoerd. Het hele concept 'slagwerkensemble' was nieuw. Op dit moment bestaat er een zo goed als klassieke bibliotheek voor slagwerkensembles, én zijn we over de eigen grenzen heen gaan kijken. We maken gebruik van verschillende kunst disciplines, geen stijl wordt gemeden en wat nieuw en experimenteel is, is welkom. Steeds zijn we op zoek naar slagwerkers die open staan voor allerlei invloeden. Slagwerk op het podium betekent ook altijd visueel spektakel, iets waar veel componisten graag rekening mee houden. Eigenlijk verschijnt er zo goed als dagelijks nieuw repertoire.'

Kinderen in de grote stad

'Het project draagt de naam *City of Sounds*. De kiem, het eerste idee van het project, ligt in Argentinië waar we een aantal jaren geleden op bezoek

waren. De ongelijkheid in die maatschappij is voor onze begrippen onvoorstelbaar. We bezochten een *favela* - een sloppenwijk - in Rosario, een stad ten noordwesten van Buenos Aires. We kwamen onder meer in een school waar na schooltijd muziek werd gegeven en waar we meededen aan een inzamelingsactie voor muziekinstrumenten. Maar muziek was niet het hoofddoel van de lessen. Het ging hier vooral over daginvulling. Hou ze van de straat, hou ze aan de goede zijde.'

'De kinderen die in zo'n wijk wonen, slijten daar hoogstwaarschijnlijk de rest van hun leven. En hoe gezellig zo'n favela overdag ook aandoet, 's avonds is het er levensgevaarlijk. Kinderen vertonen crimineel en seksueel gedrag dat niet bij hun leeftijd hoort. Zeventig procent van de meisjes is voor hun twaalfde jaar misbruikt. Jongetjes lopen rond met vuurwapens. Wanneer je daar als westerse musicus een dag rondloopt, komt dat ontzettend hard binnen.'

"WE WILDEN UITPROBEREN OF DE OREN VAN DEZE KINDEREN OPEN TE KRIJGEN ZIJN. OF ZE IN STAAT ZIJN TE LUISTEREN NAAR HUN OMGEVING"

'Wat ons tegelijk enorm verbaasde, was de veerkracht van de kinderen in de wijk. Wij vinden dat zij op een vreselijke plek wonen, maar voor hen is dit gewoon, zij voelen zich daar thuis. Wie zijn wij om over het geluksgevoel van deze kinderen te oordelen? Is het ons eigen beeld dat de schok veroorzaakt? Waarom waren we zo verbaasd over de enorme veerkracht van deze kinderen? Wij zagen bij de kinderen een enorm plezier om de allerkleinste dingen, waardoor het voor ons een feest was om met ze te mogen werken.'

Is Den Haag te vergelijken met die wijk in Rosario?

'Nee. Maar daar, in die sloppenwijk, kwamen we op het simpele fenomeen 'geluid'. Het idee was om de geluiden van deze kinderen te leren kennen en zo een soort geluidscatalogus van hun leefomgeving te maken. Een leefomgeving die, hoe verkreukeld ook, in hun - en later ook in onze - ogen een grote waarde blijkt te hebben. Uiteindelijk kun je natuurlijk ook de leefomgeving van kinderen in Londen, New York of een wijk in Den Haag in geluiden vangen. Mooi aan zo'n concept is dat het heel democratisch mag zijn. Je hebt geen instrumenten nodig. Geluid is van iedereen. Samen iets maken met geluiden van je eigen lijf, uit je klaslokaal, je huiskamer of het skateveldje. We wilden er niet meteen een compositie van maken, maar gewoon uitproberen of de oren van deze kinderen open te krijgen zijn. Of ze in staat zijn te luisteren naar hun omgeving.'

En, werkt het?

'Kinderen mochten zelf geluiden vinden. Hiermee hoopten we dat de kinderen hun eigen omgeving meer op waarde zouden gaan schatten. Dat ze zouden ontdekken dat de geluidswereld die ze om zich heen horen waarde heeft. Het ontwikkelen van één workshop voor vier- tot twaalfjarigen, een brede leeftijdsgroep, was ingewikkeld voor ons. Oudere kinderen willen graag terugluisteren, zijn benieuwd naar het klinkend resultaat. Heel jonge kinderen leven veel meer in het moment: bezig zijn is leuk, maar terugluisteren werkt slecht, omdat ze de relatie met die eigen ontdekkingstocht niet terughoren in de opname.'

Hoe gaat de workshop in z'n werk?

'We beginnen met jou, jouw lichaam, kloppen, opwarmen. Vandaar ga je naar de directe omgeving van je lichaam. Experimenteren met kleine opdrachten, waarna het door de workshopleider wordt opgenomen. Dit kan iedereen en het gaat in alle wijken van de stad even makkelijk. Maar het wordt nooit hetzelfde. Elke wijk, elke school, elk kind heeft zijn eigen klank. Er hangt geen oordeel aan. Een geluid uit een nette wijk is niet beter, mooier of waardevoller dan een geluid uit een achterstandswijk.'

Wat waren jullie ervaringen?

'We werden snel geconfronteerd met kopieergedrag van de kinderen. Als één kind 'vogel' zegt bij een bepaald geluid, volgen er steevast nog twintig vogels. Er was een quiz waarin kinderen voor de hand liggende geluiden mochten horen. Dan zie je dat kinderen al op heel jonge leeftijd geluiden kunnen plaatsen en analyseren. Een kind van zes dat feilloos het schrappen van eten van een porseleinen bord waarneemt en het vervolgens ook in een papieren zak hoort vallen. Wat kunnen kinderen ongelofelijk goed luisteren! Gefascineerd zijn ze door alle muziek die met uitgesproken klankkleuren werkt, en dat is meestal nieuwe muziek. Vaak is dit muziek die volwassenen 'geen muziek' plachten te noemen. We merkten dat je vanuit slagwerk terrein kunt terugveroveren waar het over de teloorgang van de 'kleur' gaat. Het prefab instrumentarium waar goed en slecht al in zijn vastgelegd, is niet aan de orde.'

Niet alleen voor kinderen

'Jonge rappers van achttien vormden een speciaal klein project. We zijn naar ze toe gegaan en vroegen ze eerst te luisteren. Dus geen workshop waarbij je eerst een trommel of instrumentje in je handen krijgt, met een concrete opdracht die moet leiden tot een resultaat dat helemaal niet van jou is. We waren best bang om naar die hardcore BMX-skaterappers toe te gaan. Maar binnen een kwartier hadden ze hun fietsen op de kop en waren we het geluid van kettingen aan het opnemen. We konden meteen aan de slag met hun geluiden, na ze te hebben opgenomen in de samplebank. Het resultaat was een 'compositie' van iedereen, waarmee een ieder blij was.' ❖

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

> www.slagwerkdenhaag.nl

Call for
Applications
2017-2018

Master
Education
in Arts

Applications Open: Dec 1, 2016
First Deadline: Mar 1, 2017

www.pzwart.nl/master-education-in-arts

Piet Zwart
Institute

EEN NIEUW LEVEN

SAMENSTELLING & REDACTIE:
HENK LANGENHUIJSEN // 6

In het werk van Marianne van Heeswijk krijgen afgedankte voorwerpen nieuw leven ingeblazen. Ze reanimeert de voormalige iconen van huiselijkheid en geeft ze een nieuwe ziel mee. Van keramiek en textiel tot prentenboeken en knuffelbeesten: alles gaat op in fascinerende assemblages. De oorspronkelijke functie van elk voorwerp vervalt en krijgt in het geassembleerde object een nieuwe rol. De interactie tussen ogenschijnlijk autonome vormen en dessins staat daarbij centraal.

Van Heeswijks werk gaat over het versmelten van verhalen dwars door generaties en culturen heen, waarmee de werkelijkheid herschapen wordt en waarin alles gelijkwaardig aanwezig is. Grenzen vervagen, het een gaat over in het ander en vormt een nieuwe waarheid, een nieuw samenzijn, een nieuwe wereld. Naar aanleiding van het Tapijt voor Vrede is Van Heeswijk genomineerd voor de eretitel Consul van de Verdraagzaamheid door het Paleis van de Verdraagzaamheid in Amsterdam. Zie ook www.villavanheeswijk.nl.

1. God is Black & Beautiful.
 2. Tapijt voor Vrede.
 3. I Am.
- Foto's: Ruud van Genugten

1

2

3

VEEL RUIIMTE VOOR MUZIEK OP DE EUROPESE SCHOOL IN MOL

AUTEUR: STEF JOOSEN // VO 🎵

Op een Europese School is muziek - net als kunst (beeldend) - deels een verplicht vak. Het is bovendien een eindexamenvak waar veel uren naar toe gaan. In het Belgische Mol krijgt muziek veel aandacht. Stef Joosen werkte er negen jaar als docent op de middelbare schoolafdeling.

In Mol staat een één van de veertien Europese Scholen. Deze scholen zijn in zeven landen te vinden: zo is er één in Nederland, zijn er vijf in België (waarvan vier in Brussel), drie in Duitsland, twee in de stad Luxemburg, één in Spanje, één in Italië en één in Engeland. Kinderen en jongeren tussen de vier en achttien jaar oud kunnen er onderwijs volgen op drie niveaus: de kleuterschool (twee jaar), de lagere school (vijf jaar) en de middelbare school (zeven jaar). Met het Europees Baccalaureaat diploma (VWO-niveau) hebben leerlingen na afloop van de middelbare school toegang tot HBO-instellingen en universiteiten in alle EU-landen.

AANSLUITING

Alle Europese Scholen hebben hetzelfde onderwijsprogramma. Dat betekent dat leerlingen op de middelbare school in Varese (Italië) hetzelfde muziekprogramma volgen als hun leeftijdgenoten in Mol of in Luxemburg, maar ook hetzelfde wiskundeprogramma of geschiedenisprogramma. Er is dus altijd aansluiting tussen de Europese scholen onderling, maar ook op het (eventuele) nationale programma van de verschillende Europese landen. Als een leerling zou willen overstappen van een Europese naar een nationale school hoeft dat geen probleem te zijn. Het onderwijsprogramma en de examens zijn door de Onderwijsinspecties van de verschillende landen in samenwerking met docenten van de Europese Scholen en externe deskundigen vastgesteld. Voor muziek is één van die deskundigen Jos Herfs, beslist een Nederlandse autoriteit op het gebied van muziekmethodiek.

Foto: Stef Joosen

SMELTKROES

Op Bergen (Nederland) na is de Europese School in Mol de kleinste van de veertien Europese Scholen. Aanvankelijk was de school (opgericht in 1960) bedoeld voor kinderen van het personeel van de Europese Commissie. Nu komen er ook kinderen van veel Europese en overzeese families die in de streek wonen en werken. De school heeft een Duitse, Engelse, Franse en een Nederlandstalige sectie en telt zevenhonderd leerlingen die samen maar liefst tweeënvijftig nationaliteiten vertegenwoordigen. Ter vergelijking: de vier Europese Scholen in Brussel hebben elk ongeveer 2200 leerlingen. Het is geweldig om te zien hoe goed op zo'n Europese school kinderen van verschillende nationaliteiten en culturen met elkaar omgaan en communiceren. Zo zou je willen dat het er in de Europese Unie aan toegaat.

In Mol is maar één muziekdocent nodig omdat de school zo klein is, maar werk je op één van de scholen in Brussel, dan zit je al gauw in een sectie van vier personen. En net als de leerlingenpopulatie is zo'n sectie vaak een smeltkroes van verschillende nationaliteiten. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat je moet overleggen met een Belgische, een Finse of een Italiaanse collega. Dat gaat overigens gemakkelijker dan je aanvankelijk denkt. Een taakbelastingstelsel zoals wij dat kennen in Nederland bestaat niet op de Europese School. Van een muziekdocent verwacht men dat hij of zij inzetbaar is voor alles dat maar met muziek te maken heeft, van een voordrachtsavond tot en met de muzikale leiding van een musical. Dat kan wel eens uit de hand lopen, maar je krijgt er veel, heel veel voor terug!

MUZIEK OP DE MIDDELBARE SCHOOL

De middelbare school-afdeling van een Europese School bestaat uit zeven leerjaren. Het niveau van klas 1 kun je vergelijken met dat van groep 8 van een Nederlandse basisschool en klas 7 heeft het niveau van 6 VWO. In de onderbouw van de middelbare school is muziek een verplicht vak. De eerste drie jaren volgen leerlingen het vak wekelijks twee uur. Als een leerling na het derde jaar muziek kiest, krijgt hij het vak in de opeenvolgende bovenbouwjaren ook wekelijks twee uur. En als hij - na de vijfde klas - muziek als examenvak kiest, krijgt hij in klas 6 en 7 wekelijks vier uur les. De lessen worden gegeven in het Engels en dat is handig, want dat verstaan alle leerlingen. Soms is het ook lastig, bijvoorbeeld als het gaat om specifieke technische muziektermen of muziekjargon, want wat is een 'verbindingsboog' in het Engels?

Het curriculum voor muziek is vastgelegd in het *Programme for Music - Years 1-7 Secondary*. Let wel: het is een curriculum en geen lesmethode. De onderwerpen die behandeld moeten worden staan erin, maar lesplannen moet je zelf of in overleg met je collega's maken. Op die manier kan een docent die graag met blokfluiten werkt of een ander die graag zijn leerlingen met iPads en computerprogramma's bezig ziet, bepaalde onderwerpen behandelen op de manier die hem het meeste aanstaat. Kortom, het programma geeft je veel ruimte om zelf te ontwikkelen en te experimenteren. Zo is bijvoorbeeld in het curriculum van klas 4/5 Filmmuziek één van de onderwerpen. De school heeft op mijn verzoek acht iPad mini's aangeschaft en daar heb ik filmpjes op gezet. De leerlingen moeten - na enige uitleg en voorbeelden - daar bijpassende muziek bij maken of zoeken.

In Mol schommelde het totaal aantal muzieklessen de afgelopen jaren tussen de 19 en 22 lessen. En als je dan ook nog eens - zoals in Mol het geval is - een directie hebt die bestaat uit een ler en een Hongaar, twee landen waar

muziek in de opvoeding en in het onderwijs een belangrijke positie inneemt, dan ben je gezegend!

WERKEN OP EEN EUROPESE SCHOOL

Wil je je uitleven en experimenteren binnen je vak, wil je veel ervaringen opdoen en ben je niet bang voor een avontuur in het buitenland: solliciteer dan beslist op een van de Europese Scholen. Je moet daarvoor wel een eerstegraads bevoegdheid hebben. Vroeger was het zo dat als je muziek wilde geven, je gedetacheerd werd door het Nederlandse Ministerie van Onderwijs. Je kreeg dan een contract van negen jaar. Sinds 2015 is dat voor muziek, kunst (beeldend) en gymnastiek echter niet meer het geval. Nu moet je dus zelf de site van de Europese School in de gaten houden om te zien of er een baan beschikbaar is op één van de Europese Scholen. Een andere bron is de site van de Stichting Nederlands Onderwijs in het Buitenland (NOB), die in opdracht van OCW ook het werkgeverschap van de Nederlandse leerkrachten en directeurs van de Europese scholen verzorgt. ❖

Stef Joosen werkte van 1977 tot 2007 als docent muziek, CKV1 en Kunst Algemeen op het Olympus College in Arnhem en van 2007 tot 2016 als docent muziek op de Europese School Mol in België.

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

- > www.eursc.eu
- > www.stichtingnob.nl

WIE WAS JE HELD? 'DIE HAD IK NIET!'

AUTEUR: ROZEMARIJN SCHOUWENAAR EN
HENK LANGENHUIJSEN // MBO

Bjorn Romy (1985) en Sharif Abdoelhak (1992) zijn twee Rotterdamse selfmade cultureel ondernemers. Als ervaringsdeskundigen bouwen ze bruggen tussen het onderwijs, de cultuursector en het jongerenwerk.

Twee opgewekte, enthousiaste mannen waaraan je niet direct afleest dat ze een moeilijke jeugd hebben gehad. Nu zetten zij zich door middel van coachende kunst in voor kwetsbare jongeren. Jongeren die niet behendig genoeg zijn om te anticiperen en te reageren op bepaalde situaties binnen het maatschappelijk systeem. Door uit te gaan van *real life* situaties ontstaat een creatieve leerweg.

Bjorn en Sharif geven binnen- en buitenschools les en maken voorstellingen met de theaterformaties Blauw Bloed en Bonne Chance. Ze hebben een eigen project ontwikkeld waarmee ze het onderwijs kunnen bedienen: CPO, ofwel Cultureel Persoonlijke Ontwikkeling. CPO stimuleert op creatieve wijze basiscompetenties bij kwetsbare jongeren, zoals communicatieve vaardigheden, bewustwording van actie en reactie, sociale en mentale weerbaarheid. Competenties die zij nodig hebben om zich optimaal voor te bereiden op het (middelbaar) beroepsonderwijs en de kennisintensieve maatschappij van de 21e eeuw.

WAT JE NIET LEERT OP SCHOOL

De twee hebben naar eigen zeggen heel wat 'struggles' doorstaan. Bjorn: 'Een voorbeeld of held had ik vroeger niet. Thuis niet en ook niet op het MBO, waar docenten hun lesdoelen wilden afvinken en niet daadwerkelijk betrokken waren bij jongeren.' Wat hen bindt, is het feit dat ze allebei een lange weg zonder al te veel professionele hulp hebben afgelegd om te komen waar ze nu zijn. Zo had Bjorn te maken met schooluitval en heftige situaties thuis. Er was weinig steun en weinig geld. 'Elke keer als ik aanklopte bij het Jongerenloket was er een afwijzing of doorverwijzing, van het kastje naar de muur.'

Het gebrek aan oprechte aandacht inspireerde het tweetal tot het ontwikkelen van een cultuureducatief aanbod vanuit een coachende werkwijze en op basis van eigen levenservaring. CPO verhoogt de zelfredzaamheid van jongeren en biedt sturing. In een reeks van ongeveer

Foto: YezSideProduction

tien lessen worden dagelijkse situaties via theater, rollenspel, improvisatie en analyses uitvergroot. Obstakels waar jongeren tegenaan lopen worden behandeld en besproken. Ook omgaan met kritiek en assertiviteit komen aan de orde. Met de *basistools* kunnen jongeren in de toekomst

bekwamer anticiperen op soortgelijke situaties.

ONDERNEMEN IN DE JONGERENCULTUUR

Bjorn en Sharif constateerden dat er veel schooluitval is, met name onder MBO-jongeren in niveau 1. Kwetsbare jongeren hebben onvoldoende motivatie

1. God is Black & Beautiful
2. Tapijt voor Vrede.
3. I Am.
Foto's: Ruud van Genugte

om naar school te gaan en scholen spelen niet in op hun behoeften. Ook kunnen docenten zich niet altijd goed inleven in de problematiek van bepaalde jongeren. Bij scholen ligt de nadruk meestal op het behalen van diploma's en

fundament. Pas als jongeren een basis hebben, durven zij initiatieven te nemen en worden zij zich bewust van hun talenten en mogelijkheden en wordt hun horizon verbreed.'

Zelf ontwikkelden Bjorn en Sharif zich van artiest tot maker, docent

up poetry. Al tien jaar werken ze samen en in 2016 volgden ze een professionaliseringstraject bij de Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam (SKVR), een 'train de trainer'-traject voor jonge cultureel ondernemers uit Rotterdam-Zuid tussen de 22 en 30 jaar. Rotterdam heeft al jaren een gunstig klimaat voor jonge ondernemers in de urban scene gesteund door organisaties als Theater Zuidplein, HipHopHuis, SKVR. Deze urban scene kenmerkt zich door 'community feeling' en 'peer to peer education'.

TERUG OP HET MBO

De werkwijze van Bjorn en Sharif omvat onder meer principes uit het *Handboek groepsdynamica* van Jan Remmerswaal en *Uitdagend Leren* van Vincent de Waal. Het doel hiervan is actieve participatie, waarbij reeds verworven eigen competenties uitgangspunt zijn. De bottom up werkwijze die gehanteerd wordt, sluit aan bij design thinking. Als je jongeren een *real life* probleem laat oplossen, draagt dat bij aan de kwaliteit van leren en leven.

Naast zijn activiteiten met Sharif is Bjorn actief op ROC Zadkine en het Albeda College, waar hij ooit zelf student was. Hij geeft les binnen het startcollege aan jongeren zonder startkwalificatie in het domein Burgerschap/21e-eeuwse vaardigheden. Een moeilijke en diverse doelgroep. Bjorn: 'Ik leer jongeren dingen die ze niet standaard op school leren. Ik werk aan hun communicatieve vaardigheden, hun assertiviteit, hun empowerment en hun zelfkennis, zodat ze zich beter kunnen redden. Eigenlijk leer ik ze wat ik zelf met vallen en opstaan heb geleerd.' ❖

Rozemarijn Schouwenaar is medior cultuureducatie bij het LKCA.

"SCHOLEN BESTEDEN SOMS TE WEINIG AANDACHT AAN HET LEGGEN VAN EEN GOED FUNDAMENT"

de schoolresultaten. Bjorn: 'Scholen besteden soms te weinig aandacht aan het leggen van een goed

en coach. Bjorn volgde de MBO-opleiding Sociaal Cultureel Werker aan het Rotterdamse Albeda College. Sharif studeert momenteel Culturele en Maatschappelijke Vorming aan het HBO. Ze bewegen zich in een urban scene van jonge artiesten en makers in hiphop, theater, mime, spoken word en stand

NIEUWSGIERIG GEWORDEN?

> www.lkca.nl > portals > Middelbaar beroepsonderwijs

DANSEN IN EN MET DE NATUUR

AUTEUR: LAURA KOOL // PO

Na haar Noord-Amerikaanse avontuur streek onze reizende dansdocent Laura Kool neer in Nieuw-Zeeland. Daar vroeg ze zich af: welke invloed heeft de enorme liefde voor de natuur hier op de cultuur, het onderwijs en de danseducatie?

Na een rondreis van drie maanden door Noord-Amerika vloog ik een dag voorafgaand aan de Amerikaanse verkiezingen naar Auckland, Nieuw-Zeeland. Daar aangekomen kreeg ik, naast de shock van de verbijsterende uitslag van de presidentsverkiezingen, een enorme cultuurshock. Van de uitgesproken, luide en overweldigende Amerikaanse cultuur naar de ingetogen, vriendelijke, wat afstandelijkere Nieuw-Zeelandse mentaliteit. Ik was terechtgekomen in het land van de vulkanen, prachtige gebergten en adembenemende uitzichten. En die natuur blijkt een enorme invloed te hebben op de cultuur, het onderwijs en de danseducatie.

LAURA KOOL

Redacteur en dansdocent Laura Kool reist zes maanden door Canada, de Verenigde Staten, Nieuw-Zeeland en Australië, op zoek naar good practices uit het danseducatieveld. Via haar blog Moving Educators deelt ze de verhalen van (dans)docenten, onderzoekers en leerlingen uit het primair en speciaal onderwijs die werken met dans en beweging. In een serie artikelen voor Kunstzone beschrijft ze haar opvallendste bevindingen.

Meer lezen over Laura's avonturen?
Zie www.movingeducators.com.

Foto: Laura Kool

SPECIALE BAND MET DE NATUUR

Toen de Europeanen in de 18e eeuw aankwamen in Nieuw-Zeeland, was het voor hen niet moeilijk het land van de toenmalige bewoners, de Maori, te veroveren. De Maori geloofden immers niet in het bezitten van land, zij hadden een speciale band met de natuur. Volgens hen was het land een gift van de goden. Dus was het niet mogelijk om dit te geven en te nemen. Pas zeer recentelijk is er door de regering besloten de Maori in geld terug te betalen wat er in de natuur van hen gestolen is. Maar de Maori zijn nog steeds een ondergeschikte minderheid in Nieuw-Zeeland.

Die speciale band met de natuur is wel ingebed in de cultuur van het land. De Nieuw-

Zeelanders zijn erg gehecht aan hun prachtige natuur en willen deze graag beschermen. Bagage wordt bij aankomst dubbel gecheckt op etenswaren of andere grondstoffen op bijvoorbeeld de kampeerspullen of wandelschoenen. En bij wandeltochten in nationale parken wordt er gevraagd schoenen in te spuiten met een speciaal middel om de natuur te beschermen. Daarnaast zag ik ontzettend veel mensen op blote voeten lopen en vernam ik dat Nieuw-Zeelanders zelf voornamelijk op vakantie gaan in eigen land.

DANSEN OP DE VULKAAN

Deze liefde voor de natuur is ook ingebed in het onderwijs. In Auckland bezocht ik Dr. Adrienne Sansom, hoofddocent

aan de opleiding Pedagogiek van de Universiteit van Auckland, gespecialiseerd in dans voor het jonge kind. Sansom nam mij mee naar het jonge kind-centrum Te Puna Kohungahunga, een centrum dat zich door middel van een holistische aanpak richt op Nieuw-Zeeland als bicultureel land. De kinderen, zowel Maori als niet-Maori en tussen de drie en vijf jaar oud, spelen elke dag zoveel mogelijk buiten. Door de begeleiders wordt zowel Engels als Maori gesproken. Eén dag in de week beklimmen ze de vulkaan Mount Eden, waarna ze boven op de berg de Haka - een traditionele Maori-dans - dansen. Het was een geweldige ervaring om te zien hoe de kinderen deze traditionele dans met veel betekenis zo vol overgave dansten. In de *Te Whāriki* (het curriculum voor het jonge kind, uitgegeven door het Ministerie van Onderwijs) heeft dans een prominente plek, iets waarop Sansom terecht zeer trots is.

NATUURDANSEN

Ook in het primair onderwijs, waarmee kinderen precies op hun vijfde verjaardag starten, is dans aanwezig. In tegenstelling tot de Amerikaanse scholen, waar voornamelijk vakdocenten dans werken, worden in Nieuw-Zeeland de leerkrachten opgeleid in dans. In het curriculum voor Nieuw-Zeelands primair en voortgezet

onderwijs wordt dans als apart vak beschreven en als onderdeel van de kunstvakken. In de realiteit betekent dit overigens niet dat iedere school en iedere leerkracht met dans werkt, maar op veel scholen zijn er enkele leerkrachten te vinden die dans integreren in hun lesmateriaal. Dans wordt vaak ingezet als hulpmiddel bij andere vakken of als presentatiemoment voor de ouders.

Zo ook op de Thorndon School in Wellington, waar ik op bezoek ging met Liz Melchior, docent dans aan de lerarenopleiding van Victoria University in Wellington. We zagen kinderen uit groep 3 en 4 werken aan hun eindpresentatie van de lessen over het thema Water. Leerkracht Krista kon

ons vertellen dat zij een thema op verschillende manieren verwerkt, waaronder vanuit dans. In geleide verkenningen gingen de leerlingen aan de slag. Ze zwommen door de zaal en maakten golven met hun armen, maar we zagen ook minder clichématige bewegingen die ik niet onmiddellijk herkende. Ralph (6 jaar) kon ons het woord verdamping laten zien. Beginnend op de grond, wiebelend naar boven, met op het eind een explosieve beweging met zijn armen. Opvallend voor mij was dat er tijdens de les continu kleine vogeltjes de zaal in en uit vlogen. Iets waar geen enkel kind van opkeek. Dat deed me denken aan mijn eigen leerlingen in Nederland. En wat er zou gebeuren als een vogel tijdens de les de zaal in zou vliegen: totale chaos! Nieuw-Zeelanders voelen zich toch echt meer op hun gemak in en met de natuur.

DOE DE TURTLE DROP

De natuur was gedurende mijn drie weken in Nieuw-Zeeland een rode draad, niet alleen in de scholen die ik daar bezocht. In het Auckland War Memorial Museum leerde ik dat Auckland gebouwd is op een vulkaan en dat het niet de vraag is of de vulkaan nog tot uitbarsting komt, maar *wanneer*. Wetenschappers kunnen het niet voorspellen, de laatste uitbarsting was duizenden jaren geleden. Het kan nu gebeuren, over vijf jaar, maar ook over duizend jaar. Dat maakte mijn reis ineens een stuk spannender.

Daarnaast werd ik gedurende mijn tijd in het land meerdere malen opgeschrikt door een, meestal kleine, aardbeving. Gelukkig kon Liza (6 jaar) mij uitleggen en laten zien wat ik moet doen als er een zware aardbeving komt, de zogenaamde *turtle drop* - waarna ze zichzelf op de grond liet vallen, een bolletje van zichzelf maakte en haar armen over haar hoofd plaatste en vervolgens trots weer opstond met een 'tada'-eindpose. Dans is in Nieuw-Zeeland ook een hulpmiddel voor leerkrachten om kinderen de wonderen en verschrikkingen van de natuur te leren kennen en omarmen. ❖

@WEB

STARTUP

Als beginnende startup heb je een sublieme ingeving. Vervolgens denk je daarmee de wereld te veranderen en probeer je financiën te vinden om je idee - meestal in de vorm van een product - in de markt te zetten. Vaak lukt dat, maar minstens evenzovele keren lukt dat niet.

AUTEUR: THEA VUIK

Eigenlijk heb je een uitgebalan- ceerde combinatie nodig van een Willie Wortel-idee met daaraan een routebeschrijving gekoppeld richting een Dagobert Duck-pakhuis vol bankbiljetten met zoveel mogelijk achterban die - net als Kwik, Kwek en Kwak - achter jouw plannen staan.

Geld is natuurlijk een eerste vereiste bij het opstarten van een bedrijf. Sinds de komst van internet hoef je je echter niet meer alleen naar een bank te gaan om dat te krijgen. Als ondernemer op zoek naar financiering, betrokkenheid of marketing kun je tegenwoordig gebruik maken van crowdfunding. Daarmee kun je samen met anderen een (ondernemings)plan realiseren, bijvoorbeeld door je eigen netwerk te activeren. Natuurlijk zullen mensen pas gaan investeren als ze enthousiast zijn of worden. Wanneer het totale bedrag dat je als ondernemer nodig hebt voor de uitvoering van je plan, wordt gehaald, kan het daadwerkelijk ook uitgevoerd worden. Vaak wordt zo'n financiële betrokkenheid terugbetaald in de vorm van diverse tegenprestaties, gekoppeld aan de hoogte van het bedrag dat geïnvesteerd is door iemand die jouw idee wel ziet zitten.

Laatst kwam ik in contact met een Estse die mij enthousiast vertelde over het bestaan van de startup Sprayprinter. Dat is een mobiele printer die met spuitbussen werkt. Met behulp van een app op je telefoon en een sprayprinterkop kun je afbeeldingen vanaf je telefoon op muren 'printen'. Bij het schrijven over dit project was net bekend dat het tot 160% gefinancierd is via de crowdfunding-site Kickstarter (www.kickstarter.com). Het bedrijf komt uit Estland en de Willie Wortel achter dit idee is Mihkel Joala. Zijn dochter vroeg hem eens een eenhoorn op haar muur te maken en omdat hij niet kon tekenen - maar haar ook niet wilde teleurstellen - ging hij op zoek naar een oplossing. Uiteindelijk werd hij geïnspireerd door een Wii-controller en ging deze met een injector van een motor combineren. 'Moderne motoren gebruiken enorm snelle injectoren

Foto: Thea Vuik

die brandstof in de cilinders vernevelen en ik besepte dat ik die ook kon gebruiken om heel precies verf te spuiten', legt Joala uit. Na het gebruikelijke traject van diverse probeersels en wat serieuze prototypes zijn er dus na een succesvolle crowdfundingactie inmiddels echte sprayprinters te koop. Zie www.sprayprinter.com.

De printer bestaat uit twee modules, een print-module en een camera-module. De print-module is een apparaat dat je op de spuitbus klikt en voor de muur met je hand beweegt om verf te spuiten. De camera-module is de smartphone die je op een statief zet om zo de precieze plaats van de printer te bepalen. De mobiele app van Sprayprinter zet de foto om in pixels, berekent hun exacte positie en geeft aan de printer door waar

precies de verf gespoten moet worden. Het resultaat is een afbeelding die pixel voor pixel en kleur voor kleur op de muur gespoten wordt. Niet volautomatisch, want je moet zelf de printer met de hand heen en weer bewegen.

Wat je er ook van denkt, het biedt zeker nieuwe perspectieven om je - eigen - omgeving in te richten. De startup heeft al veel contacten gelegd en experimenten gedaan met enthousiaste graffitikunstenaren en straatkunstenaren. Het lijkt namelijk op het oude en vertrouwde graffiti spuiten, maar als je niet verder komt dan het 'printen' alleen lijkt het mij een beetje teveel op lopende bandwerk. En daar hoef je dus niet goed voor te kunnen tekenen, net zoals de uitvinder. ❖

DE WERKELIJKHEID EEN PLEKJE GEVEN

AUTEUR: THEA VUIK //

In een grote statige boerderij in het Brabantse Nieuwkuijk sprak redacteur Thea Vuik met de vijftigjarige verstandelijk beperkte Annemiek Brekelmans. Waarom is borduren toch zo belangrijk voor haar?

Ze was me opgevallen tijdens een bezoekje van een aantal van mijn mentorleerlingen aan het Thomashuis Nieuwkuijk, de dagopvang waar Brekelmans dagelijks vertoeft. Ze dook weg in haar eigen beschermende armen, omdat ze ons bezoek wel heel erg spannend vond. Uit haar tas op de grond zag ik een opgerold borduurwerkje steken. Onze belangstelling voor dit eigenzinnige textielwerk deed haar plotseling helemaal opbloeien.

ALTIJD MAAR SCHRIJVEN

In een Thomashuis wonen - samen met de zorgondernemers die het huis leiden - in de regel acht volwassenen met een verstandelijke beperking. De invulling van de zorg is divers, zodat de inwoners zich maximaal kunnen ontplooiën en zichzelf kunnen zijn met als uitgangspunt om 'gewoon' samen te leven als in een echt gezin.

In het Thomashuis Nieuwkuijk zorgt Berna van den Dungen samen met haar partner Martin Carels voor zo'n bijzonder gezin. Brekelmans maakt deel uit van deze familie, waaronder ook Tesse Janssen. Zij is 22 jaar en heeft het syndroom van Down. Ze zit geduldig in een schriftje te schrijven als ik aankom op het grote terras van de boerderij. Trots vertelt ze me over haar column. Van den Dungen heeft hiervoor de aanzet gegeven, want, zoals ze later vertelt: 'Tesse is altijd maar bezig met schrijven: songteksten of gedichten. Ze schrijft hiermee dingen van zich af. Het leek me een goed idee dat zij over de weg naar het Thomashuis toe zou mogen schrijven in een echte krant.' De Heusdense Courant bleek zeer geïnteresseerd en zodoende heeft Janssen

over haar ervaringen in een speciale gastcolumn kunnen schrijven.

WEGBORDUREN

Even later schuift Brekelmans aan. Het valt niet mee om uit het gesprek - dat zij vooral ook met zichzelf voert - te achterhalen waarom zij tot borduren gekomen is. Ze overlegt voortdurend met zichzelf en vertelt dat ooit iemand in een vorig tehuis haar getipt heeft om dit te maken. Duidelijk is wel dat ze er alle troost uithaalt die ze nodig heeft. Ze weet ons haarfijn te vertellen dat, als het druk is in haar hoofd of als er teveel mensen zich met haar bemoeien, ze rustig wordt van het borduren.

Als je al haar werk goed bekijkt, zie je dat het stramien steeds voller opgevuld wordt. Het eerste werkstuk, dat iemand anders voor haar heeft afgewerkt, is nog vrij open en oogt daarom minder chaotisch. Ogenscheinlijk is het alleen een schitterende wirwar van draden, maar als je het goed bestudeert, zit er wel degelijk een voorkant en een achterkant aan en weet Brekelmans precies aan te wijzen waar de hond verscholen zit en waar een buurvrouw zich ophoudt. Ze is voortdurend in dialoog met de personen die ze in de door haar gecreëerde plattegrond borduurt. Op onze vraag of ze zelf ook ergens in haar borduurwerkje 'verstopt' zit, zegt ze dat ze dat niemand gaat vertellen. 'Dat mag niet. Dat is geheim'.

Toch ontvouwt zich door met Brekelmans erover te spreken voor onze ogen een blauwdruk van haar innerlijke wereld. En als Brekelmans iets letterlijk een plaats gegeven heeft, is ook de angst groten-deels verdwenen. Tegenwoordig is het idee dat ze alles kan 'wegborduren' al voldoende om de werkelijkheid om haar heen beter te overzien en te duiden. Van den Dungen vertelt dat Brekelmans laatst tijdens hun weekje vakantie het werk thuis had gelaten. Op eigen verzoek.

Als we het niet over het troostende aspect hebben, maar over hoe het eruit ziet en dat ik het heel mooi vind, duikt Brekelmans giechelend achter de beschutting van haar armen. Heel veilig. ❖

"TOCH ONTVOUWT ZICH VOOR ONZE OGEN EEN BLAUWDruk VAN HAAR INNERLIJKE WERELD"

WHY EDUCATION?

EIGENAARSCHAP, DEMOCRATISERING EN GEPERSONALISEERD LEREN

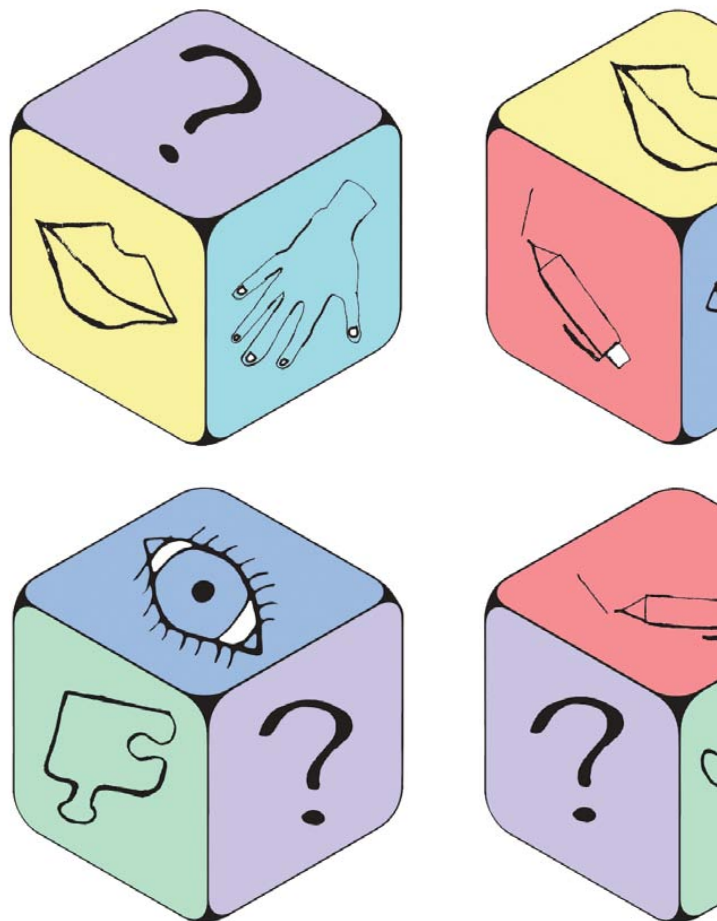
AUTEUR: JACO VAN DEN DOOL // HBO

Tijdens colleges over kunsteducatie voor het vak Arts Education World Wide stelde docent-promovendus Jaco van den Dool de studenten de doodsimpele vraag: 'Why education?' Na een ongemakkelijke stilte volgden voornamelijk productgerichte antwoorden zoals het behalen van een diploma en het overdragen van kennis.

Waarom geven we eigenlijk les en waarom gaan leerlingen (vrijwillig) naar school? Deze vragen zijn essentieel, omdat het ons kritisch doet kijken naar onze lespraktijk, maar ook de studenten kritisch laat kijken naar wat en hoe zij eigenlijk willen leren. Ik beantwoord deze vraag middels een casestudie naar gepersonaliseerd leren op de Erasmus Universiteit Rotterdam, Arts & Culture Studies. De studenten waren vrij om naar eigen inzicht het vak Arts Education af te sluiten. Met de uitkomsten van de casestudie laat ik zien dat het teruggeven van eigenaarschap de studenten (en de docent) meer betrokken maakt, het proces gedifferentieerder, de producten meer divers en mijn lessen beter aangepast op de veelzijdige leerstrategieën van de studenten.

INTRODUCTIEVAK

Arts Education World Wide is een introducerend vak in de masteropleiding Arts & Culture Studies op de Erasmus Universiteit Rotterdam. In dit vak maken de studenten kennis met verschillende vormen van kunsteducatie in Azië, Europa en Amerika. Naast de geschiedenis van (kunst)educatie bestuderen de studenten verschillende vormen van kennisoverdracht. Er volgde vorig jaar terechte kritiek van studenten dat ze wel kennisnemen van diverse manieren van kennisoverdracht en leren, maar dat de uiteindelijke toetsing van het vak een cognitief product is in de vorm van een geschreven paper. Deze uniforme toetsing staat haaks op de behandelde theorieën over eigenaarschap, democratisering en gedifferentieerd leren. Kortom, het werd tijd om mijn eigen vak eens goed onder de loep te nemen in het kader van 'practice what you preach'!

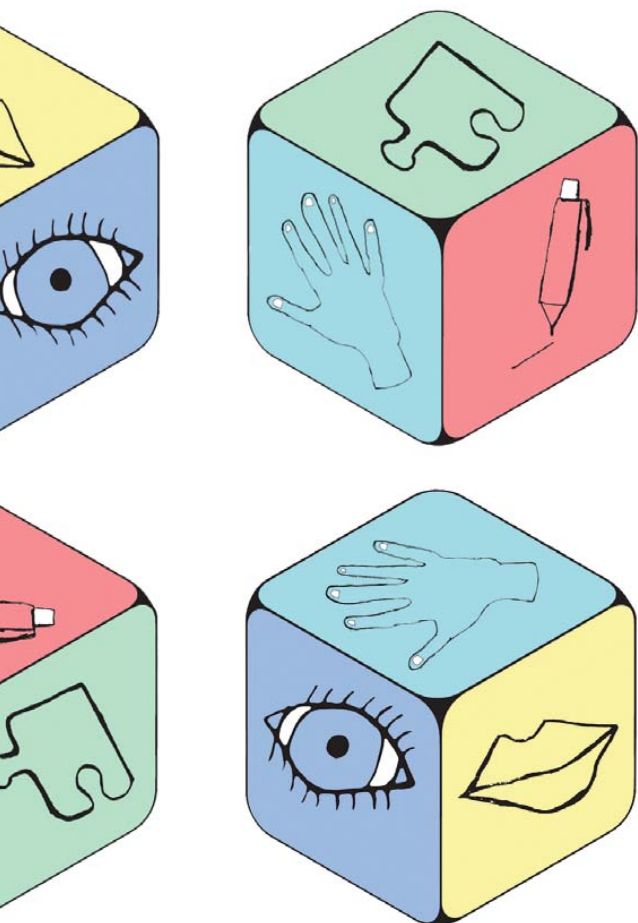

CASESTUDIE

Voor deze casestudie gebruikte ik drie nieuwe variabelen in mijn lespraktijk: eigenaarschap, democratisering en gedifferentieerd leren. Eigenaarschap behelst meer dan vragen wat de studenten graag willen leren. Het betekent dat we in een open dialoog met elkaar beslissen *wat* en *hoe* we leren. In deze democratische leeromgeving is er automatisch plek voor verschillende leerstijlen. Onderzoeken naar eigenaarschap (Rainer & Matthews, 2002; Savery, 1996) en democratisering in kunsteducatie (Allsup, 2003; Jorgensen, 2001) tonen aan

dat het actief betrekken van studenten bij de lesinhoud of manier van toetsen een positief effect heeft op drie essentiële onderdelen van het leerproces. Allereerst krijgen studenten een beter begrip van de wijze waarop ze leren. Gebaseerd op deze informatie kunnen docenten vervolgens een gedifferentieerd programma aanbieden, aansluitend op de individuele leerbehoeften van de student. Ten slotte wordt de organisatie en inhoud van het vak beïnvloed door inspraak van de studenten. Deze drie elementen zijn de basis voor een veilige en open leeromgeving, waarin de machtsverhouding

Een dobbelspel om tijdens een museumbezoek de betrokkenheid van studenten te vergroten (Camie Karstanje).

tussen de docent en student in balans is en beide partijen van elkaar leren.

PRAKTIJK

Hoe werkt dit in de praktijk? Om te beginnen koos ik twee elementen om mee te experimenteren, namelijk gedifferentieerd leren en democratisering van toetsing en afsluiting. Enerzijds uit voorzichtigheid - mijn vak zou weleens helemaal kunnen mislukken - en anderzijds om duidelijk te kunnen analyseren of er een mogelijke correlatie bestond tussen deze twee elementen en de uiteindelijke kwaliteit van het leerproces en

de leerproducten. Tijdens de eerste stap onderzochten de studenten aan de hand van de leerproces van Kolb (2014) welke stappen ze namen om nieuwe leerstof eigen te maken. Deze leerproces werd de basis van de uiteindelijke toetsing van het vak. In overleg met de studenten bepaalden we samen op welke wijze ze het vak wilden afsluiten. Het enige criterium was dat ze gebaseerd op hun preferabele leerstijl duidelijk lieten zien wat ze geleerd hadden van het vak.

Dit leidde tot grote paniek en geklaag onder de studenten. Er was immers geen leidraad meer! Naar eigen zeggen voelden de studenten zich compleet stuurloos. Om dit op te lossen trokken ze naar elkaar toe en werd er op sociaal constructivistische wijze een einde gemaakt aan de onzekerheid. Het leren van elkaars ideeën en voorbeelden creëerde een grote betrokkenheid bij het vak. Er gebeurde iets wat elke docent wil: het leren van en met elkaar vond ook plaats buiten de vier muren van het instituut. Ik faciliteerde dit leerproces door een digitaal leerplatform te maken op Padlet. Padlet is een digitaal platform of online bord waar studenten hun materiaal kunnen plaatsen en van elkaar kunnen leren in een laagdrempelige omgeving (zie www.padlet.com). De studenten plaatsten hun creatieve ideeën op dit platform, zodat ze feedback konden geven en ontvangen en ik het leerproces kon bewaken en stimuleren.

LEERPRODUCTEN

Op het moment van de deadline ontving ik 27 leerproducten. Waar ik mijzelf normaal gesproken door 27 vrijwel identieke academische papers heen worstel, kreeg ik nu een verzameling gevarieerde leerproducten waar het plezier in leren vanaf spatte. Geen van de ingeleverde producten was hetzelfde. Zomaar een greep uit de werkstukken levert een gevarieerd beeld op: een website waar je feedback leert geven op vioolspel, een curriculum voor een nieuwe kunstopleiding, een kennisclip over visueel leren,

een dobbelspel met instructie om een museumbezoek tot een diepere leerervaring te maken en games met als doel door samenwerken te leren. De producten weerspiegelden 27 verschillende leerstijlen en 27 verschillende uitkomsten van wat de studenten hadden geleerd.

Uit deze kleine casestudie blijkt dat het betrekken van studenten in een open en democratische dialoog over wat ze willen leren ook tegelijkertijd de gedifferentieerde wijze faciliteert waarop elke individuele student leert. Ze ontdekken namelijk eerst hoe ze leren alvorens een vorm te bedenken waarop ze dit op persoonlijke wijze uitvoeren. Gezien de variatie van de individuele leerstijlen en de kwalitatieve inhoud van de werkstukken kan ik voorzichtig concluderen dat het faciliteren van gedifferentieerd leren en democratisering van toetsing en afsluiting een positief effect heeft op eigenaarschap, plezier in het leerproces en een verbazingwekkend hoge kwaliteit van de leerproducten.

TOETSCRITERIA

Hoewel we ons als docenten kunnen voorstellen dat onderwijs op deze wijze goed zou kunnen werken, blijkt de toepassing van eigenaarschap en democratisering tamelijk lastig. Temeer omdat vastgetimmerde curricula en cijferdruk een obstructie vormen om te experimenteren met verschillende onderwijsvormen. Daarnaast blijkt uit mijn experiment dat sommige studenten wel degelijk behoefte hebben aan sturing. Ik pleit geenszins voor het overboord gooien van curricula of toetscriteria. Maar een open dialoog met leerlingen tijdens de kunsteducatielessen over wat en hoe ze willen leren en getoetst worden, kan tot verrassende uitkomsten leiden. Dit maakt niet alleen de leerlingen meer betrokken, maar kan voor de docent ook een antwoord geven op de vraag: *Why education?* ❖

Jaco van den Dool is docent-promovendus aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en lector Blended Learning bij Codarts Rotterdam.

QR-Code ETL: kennisclip over visueel leren (Isabelle Baumann en Maaïke Kleinendorst).

EEN KIJKJE BIJ EEN INTERNATIONALE DANSCONFERENTIE

AUTEUR: LAURA KOOL //

Foto: Rob Cannon

Hoe ziet het paradijs eruit voor een dansdocent? Voor Laura Kool was dat het Hyatt Regency Crystal City Hotel in Washington D.C. van 6 t/m 10 oktober 2016 tijdens de driedaagse conferentie van de Amerikaanse National Dance Education Organization (NDEO).

Onder de naam *Speaking with our feet: Advocating, Analyzing, and Advancing Dance Education* hadden meer dan 800 deelnemers de keuze uit bijna 100 workshops,

paperpresentaties, discussiepanels, student sessions, poster presentaties, special interest group meetings en movement sessions per dag. De sessies werden geleid door een aantal van de meest gerenommeerde dansdocenten, onderzoekers en danslegendes van deze tijd. Kortom, voor een dansdocent uit het kleine Nederland een ervaring om nooit te vergeten.

BIJSCHOLING VOOR DANSDOCENTEN

Voor dansdocenten in Nederland zijn er een aantal mogelijkheden om bijscholing te volgen. Dansacademies bieden trainingsuren

en workshopdagen voor alumni aan, NBDO Dansbelang (voorheen NBDK en NBOB) organiseert in samenwerking met Holland Dance twee keer per jaar de Dansimpuls, waar dansdocenten een paar dagen lang uit verschillende workshops kunnen kiezen en Danspiratie organiseert een jaarlijkse conferentie waar de bezoekers uit zowel workshops als lezingen kunnen kiezen. In het buitenland hebben docenten onder andere de keuze om naar de driejaarlijkse conferentie van Dance and the Child International te gaan, een conferentie die naast workshops en lezingen voor volwassenen ook gericht is op het samenbrengen van kinderen uit verschillende landen en culturen.

De conferentie van de NDEO is nu nog voornamelijk gericht op dansdocenten uit de Verenigde Staten, maar begint langzaam een internationale focus te krijgen. Elk jaar brengt ze bijna 1000 dansdocenten van over de hele wereld samen om ze te inspireren, kennis te laten delen en te discussiëren over de toekomst van danseducatie. Voor deelnemers uit andere landen hangt er wel een prijskaartje aan: naast het verplichte NDEO-lidmaatschap betaal je zo'n 400 dollar voor een conferentieticket, om over de kosten voor de retourvlucht en overnachting maar

niet te spreken. Waarschijnlijk voor de meesten van ons een 'once in a lifetime' kans, maar absoluut de moeite waard.

FOCUSSEN

De NDEO, opgericht in 1998, is een non-profit organisatie die zich voornamelijk richt op danseducatie als kunstvak in het onderwijs. Vanuit de Washington D.C.-regio houdt de NDEO zich bezig met dans in alle staten van Amerika een vaste plek te geven in het onderwijs, het vastleggen van dans *standards* in de wetgeving, de (online) professionaliteitsontwikkeling van dansdocenten en het samenbrengen van mensen uit het vakgebied. Dit doen ze onder andere door het organiseren van conferenties en bijeenkomsten en het aanbieden van (online) workshops en cursussen. Alle leden van de NDEO ontvangen, naast korting op conferenties, ook toegang tot de online database en de tijdschriften *Journal of Dance Education* en *Dance Education in Practice* die beiden vier keer per jaar uitkomen.

De conferenties vinden elk jaar in een andere stad in Amerika plaats met deze keer een 'thuiswedstrijd' voor de organisatie. De onderste verdieping van het luxe hotel is volledig aangepast aan de speciale groep deelnemers van deze conferentie: extra open ruimtes om te stretchen, watertappunten en kraampjes met gezonde tussendoortjes. Organisatorisch straalt de conferentie enorm veel professionaliteit uit. Naast prima voorzieningen en een vol maar kwalitatief sterk programma ontvangen de deelnemers een boekwerk met uitgeschreven programma-onderdelen en biografieën, een tas vol gadgets en is er een conferentie-app waarop onder andere een eigen programma samengesteld kan worden.

De grootte van deze conferentie zorgt voor vele overweldigende momenten. Maar de introductieworkshop, gegeven door NDEO-president Thom Cobb, geeft de conferentienieuwkomer een fijn houvast. Hij drukt ons op het hart dat we vooral niet te veel moeten willen. 'Less is more', wat uiteindelijk toch best een opgave blijkt. De keuze uit bijna honderd programma-onderdelen per dag betekent voor mij dat ik veel interessante sessies ga mislopen. Toch zorgen Cobbs woorden voor wat geruststelling: het is prima om iets te missen, focus op wat wél kan.

GELIJKGESTEMDE ZIELEN

En dat blijkt toch meer dan gedacht. Donderdag en maandag, de dagen voor en na de conferentie, zijn er optionele *intensives*: twee uur durende workshops waar men zich vooraf voor dient in te schrijven. Ik kies ervoor om me te oriënteren op de conferentie, de locatie te bezoeken en Washington D.C. te ontdekken, een prachtige stad met een interessante geschiedenis, indrukwekkende architectuur en gratis te bezoeken musea. Op vrijdag, zaterdag en zondag volg ik ongeveer zes sessies per dag. Van een paperpresentatie over de integratie van wetenschap en dans tot een workshop over hoe te mediteren met kinderen in het primair onderwijs en van een discussiegroep

over dans en het jonge kind tot een panel dat praat over dansonderzoek. Kortom, een gevarieerd en zeer informatief programma met voornamelijk inspirerende sprekers.

Wat mij het meest opvalt, is dat de conferentie volledig bestaat uit gelijkgestemde zielen. Blijkbaar zorgt de ondergeschiktheid van danseducatie in het onderwijs in Amerika voor een gevoel van saamhorigheid en het creëren van een collectief. Al deze mensen vechten voor een plek voor dans in het onderwijs en doen dit door middel van zelfontwikkeling, onderzoek en discussie. Tijdens de keynote van Dr. Monique Chism, werkzaam bij de US Department of Education, gegeven bij de *membership town hall & afternoon tea* op zaterdag, laat de discussie hoog op aangezien muziek in het Amerikaanse curriculum een hogere waardering krijgt dan dans. Meerdere deelnemers pakken dit moment aan om naar de microfoon te lopen en de minister kritische vragen te stellen, iets wat ik in Nederland in mijn vakgebied nog nooit in zo'n intense mate heb meegemaakt. Amerikanen nemen zeker geen blad voor de mond en ik geniet met volle teugen van hun betoog. De minister blijft er rustig onder, maar is overduidelijk van haar stuk gebracht en kan niet anders dan uiteindelijk de betogers gelijk geven. De vraag is: betekent dit dat er ook echt iets gaan veranderen? Of zijn deze opvattingen en wetten zo diep ingeworteld in het systeem dat zelfs de educatie-afdeling van de regering daar weinig aan kan doen?

DINER EN AWARDS

Tijdens de Grand Closing met officieel diner word ik hartelijk uitgenodigd aan de tafel van de staat North Carolina, bestaande uit chique geklede professoren en een handjevol studenten. We genieten van een heerlijk diner en praten na over de conferentie. Er worden prijzen uitgereikt, zoals de NDEO National Awards, de Lifetime Achievement Award en de naar blijkt zeer belangrijke Woman in Dance Leadership Award, gewonnen door Julie Kent, voormalig ballerina bij het American Ballet Theatre. Dansdocenten en onderzoekers worden geëerd om hun werk en krijgen staande ovaties van het voltallige publiek. Het is een groot spektakel, hetgeen mij ontzettend trots maakt op mijn vak. Na al deze dagen vol inspiratie en het ontmoeten van gelijkgestemde mensen, denk ik maar één ding: heel hard sparen en dan hopelijk volgend jaar weer. ❖

DE CONFERENTIE VAN DICHTBIJ MEEMAKEN?

- > 19e NDEO National Conference: van 12 tot 14 november 2017 in San Antonio, Texas
- > 20e NDEO National Conference: van 4 tot 6 oktober 2018 in San Diego, Californië
- > 21e NDEO National Conference: van 24 tot 26 oktober 2019 in Miami, Florida
- > Zie www.ndeo.org.

"AL DEZE
MENSEN
VECHTEN VOOR
EEN PLEK VOOR
DANS IN HET
ONDERWIJS
DOOR MIDDEL
VAN ZELFON-
WIKKELING,
ONDERZOEK
EN DISCUSSIE"

GEESDOT

BOESIGNALEMENTEN

EFFECTEN CULTUUREDUCATIE MET KWALITEIT

Het programma Cultuureducatie met Kwaliteit heeft de kwaliteit van cultuureducatie een enorme boost gegeven. Dat concludeert het LKCA na analyse van 22 onderzoeksrapporten over het programma over de jaren 2015-2016. In vergelijking met scholen die niet meedoen in dit project, zijn scholen die wel meedoen over het algemeen verder in hun ontwikkeling op het gebied van cultuureducatie. Scholen die meedoen, ontwikkelen vaker samen met een culturele instelling een cultuurprogramma (24% versus 10%), en kopen minder vaak ad hoc losse activiteiten in. Op bijna 85%

van de scholen werken interne cultuurcoördinatoren (ICC'ers) aan het verbinden van de school en de culturele omgeving en zij versterken het draagvlak voor cultuureducatie binnen het schoolteam.

Review Cultuureducatie met Kwaliteit: Diverse onderzoeken rond Cultuureducatie met Kwaliteit 2015-2016 / L. van den Bulk, C. Beemster. - Utrecht: LKCA. - 2016. - 62 pagina's

[www.lkca.nl/~media/kennisbank/publicaties/2016/ce_review_cultuureducatie_met_kwaliteit_def%20\(2\).pdf](http://www.lkca.nl/~media/kennisbank/publicaties/2016/ce_review_cultuureducatie_met_kwaliteit_def%20(2).pdf)

STAND VAN ZAKEN CULTUURONDERWIJS

De onderzoeksbureaus Sardes en Oberon onderzochten voor de tweede keer wat de stand van zaken is van cultuuronderwijs in het primair onderwijs en het programma Cultuureducatie met kwaliteit. Nieuw in deze tweede meting is het onderzoek onder scholen voor speciaal onderwijs. Ze concluderen dat er in grote lijnen niet veel is veranderd op het gebied van cultuuronderwijs ten opzichte van 2013-2014. *Monitor Cultuuronderwijs in het primair onderwijs en programma Cultuureducatie met kwaliteit (peiling 2015/16)* / J. Kruijer, K. Hoogeveen,

S. Beekhoven, M. Kieft, M. Bomhof. - Sardes/Oberon. - 2016. - 90 pagina's
www.lkca.nl/publicaties/informatiebank/monitor-cultuuronderwijs-in-het-primair-onderwijs-en-programma-cultuureducatie-met-kwaliteit-uo

VERPLICHTE LEESLIJST OP ZIJN RETOUR

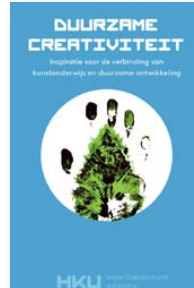
Bestaat het leesdossier nog in de klas? Welke eisen stelt een docent op literair vlak aan de eindexamenkandidaat in de HAVO? Hoe worden de leerlingen getoetst voor de boeken die ze lezen? Bestaat de verplichte leeslijst nog? Oberon onderzocht deze vragen in opdracht van Stichting Lezen. Kieft en Damstra concluderen dat de verplichte leeslijst weer op zijn retour is. Verreweg de meeste ondervraagde docenten Nederlands geven aan dat hun leerlingen zelf titels mogen aandragen voor hun leeslijst. De onderzochte docenten Nederlands

zien leesplezier en het bevorderen van de persoonlijke groei van leerlingen als belangrijkste doelen van het literatuuronderwijs.

Lees- en literatuuronderwijs in havo/vwo / M. Kieft, G. Damstra. - Amsterdam: Stichting Lezen. - 2016. - 52 pagina's

www.lezen.nl/sites/default/files/lees%20en%20literatuuronderwijs.pdf

CREATIVITEIT EN DUURZAAMHEID

Petra Jansen heeft een verkenning uitgevoerd naar de verbinding van de twee vakgebieden creativiteit en duurzaamheid. Wat doet kunst- en onderwijs met duurzame ontwikkeling? Wat kan duurzame ontwikkeling betekenen voor kunstenaars en kunst- en onderwijs? Welke trends uit de kunsten hangen samen met duurzame ontwikkeling? Hoe breng je de verbinding in praktijk? Inclusief goede voorbeelden.

Duurzame creativiteit: Inspiratie voor de verbinding van kunst- en onderwijs met duurzame ontwikkeling / P. Jansen, N. van der Geest, W. Francissen. - Utrecht: HKU Expertisecentrum

Educatie. - 2016. - 37 pagina's

www.lkca.nl/publicaties/informatiebank/duurzame-creativiteit-uo

INGREDIËNTEN VOOR EEN MUSEUMBEZOEK

Welke ingrediënten zorgen voor een succesvol bezoek van een klas aan een museum? Hoe kun je als museum inspelen op verschillende behoeften van de kinderen uit één groep? En hoe zorg je ervoor dat het programma leuk is voor de hele groep? Agnes Vugts en Michelle van der Sluis (LCM) onderzochten het project Een klas apart voor bruikbare tips.

Een klas apart: Een onderzoek naar museumeducatie: eindrapportage / A. Vugts, M. van der Sluis. - Landelijk Contact van Museumconsulenten. - 2016. - 11 pagina's

www.lkca.nl/publicaties/informatiebank/een-klas-apart-uo

CREATIEF SCHRIJVEN

Mannick Wolters stelt zich in haar onderzoek de vraag hoe creatief schrijven het Nederlandse literatuuronderwijs kan aanvullen. Ze stelt dat leerlingen in het voortgezet onderwijs te weinig aan creatieve, productieve literatuurbeoefening doen. Daarvoor ontbreekt ruimte in het lesprogramma. Samenwerking tussen de school en de culturele instelling met docenten creatief schrijven kan de oplossing zijn om dit vak op te nemen in het curriculum. Wat is er nog meer nodig? Wolters ontwikkelt een analyse-instrument om tot een afstemming te komen rond deze problematiek.

Schrijf je creatief!: Op weg naar creatief schrijven in het literatuuronderwijs. Een analyse-instrument / M. Wolters. - 2016. - 124 pagina's - Master-scriptie Radboud Universiteit Nijmegen, Master Kunst- en Cultuurwetenschappen

<http://theses.ubn.ru.nl/bitstream/handle/123456789/1685/Wolters%2c%20Mannick%20153677.pdf?sequence=1>

INFORMATIE

De meeste vermelde publicaties zijn opgenomen in de informatiebank cultuureducatie en amateurkunst van het LKCA (*Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst*). De informatiebank biedt een compleet en actueel overzicht van alle relevante literatuur over cultuureducatie en amateurkunst. Meer informatie: www.lkca.nl/publicaties/informatiebank, e-mail: info@lkca.nl, (030) 7115100.

RECENSIES

TONEELDANSEXPOSITIE & BOEKEN

HET GROTE KNUTSEL- EN SPEELBOEK

OVERZICHTELIJK KNUTSEL- EN SPEELBOEK

Er zijn in de laatste veertig jaren tientallen boeken verschenen over knutselen. Als een van de vele spelers op dat gebied was uitgeverij Canteleer daar jaren goed in. Nu heeft uitgeverij De Vier Windstreken een

boek uitgebracht tussen hun dozijnen prachtige prentenboeken dat direct opvalt door zijn eenvoud en prachtige, overzichtelijke foto's.

AUTEUR: PAUL ROOYACKERS

De Duitse schrijfster en maakster Sabine Lohf heeft jaren in haar eigen atelier aan de papieren, houten, klei, karton, stof en kurken voorbeelden gewerkt en het resultaat is meer dan overtuigend te zien en na te lezen in dit zeer overzichtelijke boek. Vooral voor basisscholen waar het onderwijzend personeel vaak met feesten of evenementen naar nieuwe voorbeelden of ideeën zoekt, is dit het perfecte werkboek. Uitermate gedetailleerde tekeningen en foto's geven precies de sfeer en de logistiek weer van het materiaal dat vooraf gaat aan het werkproces. Je moet absoluut twee linkerhanden hebben als dit boek je niet tot handzame producten kan leiden. De knutselinstructies zijn zorgvuldig samengesteld en in de praktijk met kinderen voldoende getest. Heb je weleens klittendart, dennenappelkegel of wasknijpervoetbal gespeeld? Dit boek geeft de oplossingen. Niet alleen natuurvondsten leiden uiteindelijk tot creatieve voorwerpen, ook meer bekend materiaal zoals stof, klei, hout, karton en papier bieden ieder minstens tien soorten opdrachten. Als een schrijfster een heuse kunstacademie heeft gevolgd, resulteert dat meestal niet in een dergelijk fraai boek, eerder in een expositie met eigen werk. Maar Sabine Lohf was als kind al een knutselaar en dat idee heeft ze blijkbaar nooit meer los kunnen laten. Uitgeverij De Vier Windstreken heeft het daarom aangedurfd om dit heldere werk uit te geven. In iedere basisschool en op iedere knutselclub mag dit handzame en uitgebreide boek als handleiding niet ontbreken.

Sabine Lohf

Het grote knutsel- en speelboek

Uitgeverij De Vier Windstreken, Rijswijk 2016

ISBN 9789051164800

160 pagina's

Prijs: € 19,95

www.vierwindstreken.com

MATCHBOOX

KUNST IN BERGEN PRACHTIG VERBEELD

Matchbox is een onderneming die al jaren aan de weg timmert. Ze geven op postzegelformaat boekjes in luciferdoosjes uit die uitvouwbaar zijn en dan een verhaal vertellen, al dan niet gelardeerd met tekeningen

of foto's. Veel bekende schrijvers uit de Nederlandse literatuur zijn intussen aan de beurt geweest.

AUTEUR: PAUL ROOYACKERS

Uitgever Emmanuel van Leeuwe is waarschijnlijk zo trots als een pauw dat hij weer - in een prachtige zwarte doos verpakt - vier items heeft kunnen toevoegen aan zijn serie. Ditmaal heet het *Kunst in Bergen Collection*. Dat is om meerdere redenen een zeer welkome serie. Het dorp Bergen in de provincie Noord-Holland heeft vele kunstenaars voortgebracht en allerlei kunstenaars hebben er gewoon, gewerkt of hun werken vereeuwigd. Deze collectie valt in vier delen uiteen: Bouwkunst, Schilderkunst, Literatuur en Fotografie in Bergen. Omdat het zulke kleine boekjes zijn, bestaat altijd het gevaar dat de toegevoegde tekeningen te klein uitvallen. Tekenares Elisa Pesapane brengt met haar tekeningen de tekst subliem tot leven. In alle vier de boekjes valt steeds de illustratieve stijl van Pesapane op die het geheel de nodige beeldende kracht geeft. Pesapane is de juiste kunstenaar voor dit soort projecten. Haar werk is zelfs op dit formaat 'leesbaar'. Haar beelden praten zo helder tegen je als kijker en lezer dat de tekst zelfs bijzaak wordt voor wie gevoelig is voor zulk prachtig illustratief werk. Dat Adriaan Roland Holst in Bergen woonde, weet vast bijna iedereen, maar in deze serie van vier wordt de hele historie volledig gemaakt. Hulde Matchbox!

Bob Polak, Elisa Pesapane, Lies Kindt, Yolanda Huntelaar

Kunst in Bergen Collection

Uitgeverij Matchbox, Bergschenhoek 2016

ISBN 9789490356064

Prijs: € 24,95

www.matchbox.com

1917. ROMANOV'S & REVOLUTIE. HET EINDE VAN EEN MONARCHIE

is honderd jaar na het uitbreken van de Russische Revolutie t/m 17 september te zien in de *Hermitage* in Amsterdam. Met meer dan 250 objecten, afkomstig uit de Hermitage in St.-Petersburg, het Russisch Staatsarchief in Moskou en het Artillerie Museum in St.-Petersburg, heeft deze tentoonstelling exclusiviteit voor West-Europa. Films, foto's, schilderijen, toegepaste kunst en historische documenten vertellen het indrukwekkende en aangrijpende verhaal van het mondaine St.-Petersburg en de bloeiende kunst aan het begin van de twintigste eeuw, het tsaarpaar Nicolaas II en Alexandra en de explosieve politieke en sociale omstandigheden tijdens hun regering. Het publiek ervaart in woord en beeld hoe de keuzes en beslissingen van de tsaar de revolutie en het einde van 300 jaar Romanovs in Rusland onafwendbaar maakten. Heel nabij komen de laatste levensjaren van het tsaar gezin, tot aan hun moord. Educatief aanbod voor het voortgezet onderwijs: 1. *Rondleiding (klas 3 t/m 8) voor alle PO-niveaus*. 2. *Speurtocht onderbouw VMBO*. 3. *Rollenspel onder- en bovenbouw HAVO/VWO*. Bel naar (020) 5308755 voor een reservering of informatie en vraag naar Niko Bos (medewerker Educatie) of stuur een mail naar educatie@hermitage.nl. www.hermitage.nl > ONDERWIJS, Hermitage Amsterdam

RIETVELDS MEESTERWERK: LEVE DE STIJL!

zoomt in het kader van *1917-2017: 100 jaar De Stijl* van 4 maart t/m 11 juni in het Centraal Museum te Utrecht in op Rietvelds leven tijdens De Stijl-jaren. Wie was deze man? In welke omgeving leefde hij? Wat waren zijn drijfveren? Wat bracht hem tot het bouwen van dit Nederlands Wereldrfgoed? De tentoonstelling schetst een profiel van Utrecht in de 'roerige' jaren twintig. Ook de omgeving van Gerrit Rietveld wordt belicht. Zijn contacten rondom het tijdschrift *De Stijl*, maar ook in het eigen Utrecht waar Truus Schröder, Willem van Leusden, Willem Maas en Sybold van Ravesteijn onmiskenbaar zijn

verbonden aan de ontwikkeling van deze bekende kunstenaar en de realisatie van zijn 'UFO van Utrecht'. Voor het VO is er een werkblad ontwikkeld dat te downloaden is via www.centraalmuseum.nl/media/medialibrary/2016/10/VO_Kijkwijzer_3_Rietveld_De_Stijl.pdf. Tijdens het bezoek gaan de leerlingen aan de hand van verschillende opdrachten kijken naar kunstwerken uit de collectie van het Centraal Museum. Deze keer kijken ze vooral naar ontwerpen gemaakt door Gerrit Rietveld en zijn collega's van De Stijl. Bij sommige opdrachten is internet nodig. Daarvoor is er WIFI. www.centraalmuseum.nl > BEZOEKEN > TENTOONSTELLINGEN > RIETVELDS MEESTERWERK: LEVE DE STIJL! www.centraalmuseum.nl > ONDERWIJS > VOOR DOCENTEN, Centraal Museum Utrecht

PIET MONDRIAAN OP BEZOEK

is een project in het kader van *1917-2017: 100 jaar De Stijl* en is te downloaden via de site van Kunstgebouw, want in 2017 viert *De Stijl* haar honderdste verjaardag. Een mooie aanleiding om in de klas aandacht te besteden aan deze Nederlandse kunstbeweging. Piet Mondriaan was immers een belangrijk lid van *De Stijl*. Zijn naam is bekend, maar wat weten we eigenlijk van hem en zijn werk? En wat kunnen kinderen daarmee? Dit project gaat in op de persoon Mondriaan, zijn manier van werken en de ontwikkeling in zijn werk. De leerlingen gaan zelf aan het werk in de stijl van Mondriaan. Vanwege de verjaardag van *De Stijl* biedt Kunstgebouw alle basisscholen in Nederland dit project aan. Het is bestemd voor groep 1 tot en met 8 van het basisonderwijs en kan als schoolbreed project worden ingezet. Pas daartoe zelf de lessen aan de leeftijd van de leerlingen aan. De lessen, inclusief afbeeldingen en filmpjes voor op het digibord, staan op de site. Daar staan ook verwijzingen naar ander lesmateriaal over Mondriaan en *De Stijl*. Op de site is te vinden: *Piet Mondriaan op bezoek* met 4 bijlagen (pdf). En er zijn verwijzingen naar ander lesmateriaal over Mondriaan en De

Stijl: De Stijl op www.entoen.nl, *Keepvogel en Kijkvogel* op www.gemeentemuseum.nl, *Mondriaan-museums, Waarom hangt Mondriaan in een museum?*, *Het Klokhuis maakt geschiedenis: De Stijl* op www.schooltv.nl. www.kunstgebouw.nl > lees meer (in kader *Lessenserie Piet Mondriaan op bezoek*)

100 DANSOPDRACHTEN bevat praktijkoefeningen dans voor het PO. Een leerkracht geeft de kinderen zoveel plezier als er gedanst mag worden tijdens de schooltijd! Natuurlijk is er de gymles, maar dans is een aparte discipline die veel samenwerkingsmogelijkheden biedt die andere vakken niet kunnen geven. Steeds komt naar voren dat dans nooit verveelt, altijd interessant is en blijft, voor de lesgever en voor de leerlingen. In dit boek zijn 100 dansopdrachten beschreven, opdrachten die in de loop der jaren bedacht en uitgetest zijn bij duizenden kinderen. Negen series opdrachten geven voor jaren lesideeën. Ook de vele muziekfragmenten die genoemd worden, zijn speciaal hiervoor toegevoegd. Natuurlijk zijn er andere muziekfragmenten denkbaar. Begin als dansleerkracht in dit boek niet meteen met de moeilijkste opdrachten, maar bouw het op, zodat ook de leerlingen naar meer opdrachten gaan verlangen. Het dansboek laat zien hoe je met simpele dansopdrachten oefeningen kunt doen met kids tot en met twaalf jaar. Dit boek van auteur Paul Rooyackers heeft als uitgever het Belgische BVLO (Bond voor Lichamelijke Opvoeding vzw). Het ISBN-nummer is 9789070870690. Het is met opgave van het ISBN-nummer te bestellen via de boekhandel, waarbij dan wel gemeld dient te worden dat de uitgever BVLO is. www.bvlo.be

MUSEUM SPEELKLOK in Utrecht heeft voor alle groepen van het basisonderwijs vanaf groep 2 lesbrieven ontwikkeld. Hierbij gaat het om drie lessen: lesbrieven voorbereidende les, achtergrondinformatie voor de docent, lesbrieven afsluitende les.

De lessen zijn te downloaden voor groep 2-3; groep 3-4-5 en groep 5-6-7-8. Voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs biedt het museum een vrolijk en leerzaam dagje. Er zijn namelijk vanuit alle hoeken van het museum zelfspelende muziekinstrumenten te zien en te horen! Kom met je klas naar het museum en laat je meevoeren met de klanken van speelklokken, speeldozes, pianola's, orchestrons en draaiorgels. In de Muzikale Rondleiding maken de leerlingen kennis met het fenomeen zelfspelende muziekinstrumenten. De instrumenten worden live gedemonstreerd en er wordt verteld over de techniek en de muziek, maar ook over de geschiedenis van de muzikale collectie. Vervolgens brengen de leerlingen een bezoek aan het Restauratieatelier van het museum, waar ze kennis maken met de restauratoren. Zij restaureren de instrumenten van het museum en vertellen daar graag over in het Restauratieatelier! Leerlingen kunnen vragen stellen en leren hoe de techniek van een zelfspelend instrument werkt. Het Restauratieatelier ligt op twee minuten loopafstand van het museum. www.museumspeelklok.nl > Educatie > Lesbrieven www.museumspeelklok.nl > Educatie > Voortgezet onderwijs, Museum Speelklok Utrecht

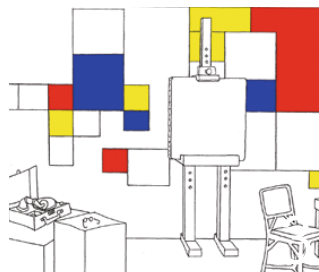
EEN MEEUW van Anton Tsjechov wordt van 11 maart t/m 13 mei door *Toneelgroep Oostpool* in de theaters gebracht. Wat als generaties een spiegel voor elkaar zijn? Durf je erin te kijken? In deze toneelklassieker die precies de kwetsbare toon aanslaat tussen komedie en tragedie, plaatst Tsjechov twee generaties naast en tegenover elkaar. Aan de ene kant zien we jonge mensen die op het punt staan hun dromen op de werkelijkheid los te laten. Aan de andere kant staan ervaren mensen die de stand opmaken: wat heeft het leven hen gebracht? Voor *Een Meeuw* bracht regisseur Marcus Azzini (Angels in America, Demonen) een topcast bij elkaar bestaande uit uitzonderlijke talenten van verschillende generaties. Zo staan, naast

ILJA REPIN - PORTRET VAN TZAAR NICOLAAS II (1895)

FOTO: ERNST MORITZ

MONDRIAANS ATELIER IN PARIJS

FOTO: KRISTA VAN DER NIET

tweevoudig Theo d'Or winnares Ariane Schluter, onder anderen Vincent van der Valk - winnaar Arlecchino voor zijn rol in Angels in America - en Sigrid ten Napel (Overspel, Penzoa) op het toneel. Naast het brengen van theater op school wijst Oostpool jonge mensen graag de route naar de schouwburg. Bij de grote zaal-voorstelling Een Meeuw is een educatief programma ontwikkeld. Ter voorbereiding van een voorstellingsbezoek kunnen VO-docenten een lesbrief of inleidende documentairefilm aanvragen. Voor aanvang van de voorstelling kan in het theater een meet&greet met de acteurs worden georganiseerd. Hierbij zal een dramaturg een toegankelijke inleiding en een korte rondleiding backstage verzorgen. Leerlingen kunnen aan de hand van het #downloadyourckv aan hun documentatie werken. Ook een bezoek van Toneelgroep Oostpool op school voor of na de voorstelling behoort tot de mogelijkheden. Wil je meer informatie of alvast een dag boeken met jouw leerlingen? Stuur een mail naar publiciteit@toneelgroepoostpool.nl. www.oostpool.nl > Jong > Jong Oostpool > Lees verder (bij Jongeren in de grote zaal), Toneelgroep Oostpool

FILOSOFEREN MET BEELDEN

laat kinderen en leerkrachten in het Kröller-Müller Museum in Otterlo twaalf beroemde beelden ontmoeten, Voorbeelden daarvan zijn *Femme accroupie* van Auguste Rodin en *Hoofdstukken* van Jan Fabre. De kinderen worden uitgedaagd om samen te onderzoeken wat deze kunstwerken voor hen betekenen. Zo ontdekken ze onder andere wanneer je gewoon bent en hoe je beweging stil zet. En hoe ang zouden zij zelf op een geliefde wachten? Het lespakket *Filosoferen met beelden* voor groep 5 t/m 8 is vernieuwd en voor € 7,50 verkrijgbaar in de webwinkel van het museum. Het boekje staat boordevol beroemde, verstopte en eigenzinnige kunstwerken én prikkelende filosofische thema's. Het all-in lespakket bestaat uit instructie- en kopieerkaarten met prikkelende vragen, grappige opdrachten en veel extra lessuggesties. Met deze

kaarten is makkelijk een passend programma samen te stellen, inclusief werkboekjes voor de kinderen. De kaarten uit *Filosoferen met beelden en Filosoferen met schilderijen* zijn bovendien eindeloos te combineren. www.krollermuller.nl > (naar beneden scrollen) ONDERWIJS > BASISONDERWIJS > LESMATERIAAL > FILOSOFEREN MET BEELDEN, Kröller-Müller Museum Otterlo

STOP...KIJK...KLIK! is een gratis te downloaden methodiek van het *Foam Fotografiemuseum* in Amsterdam om leerlingen te laten zien en ervaren hoe je een bijzondere foto maakt. Fotograferen kan iedereen. Een foto maken is zo gedaan. Met je mobiel, tablet of digitale camera hoef je alleen maar te klikken en de foto is gemaakt. Maar hoe maak je een bijzondere foto? Geen snapshot, maar een foto die meer is dan een snel kiekje? Niet door het gebruik van een luxe fotocamera, een professionele studio of Photoshop, maar door goed te kijken voordat je de foto maakt. Het gratis lesmateriaal biedt docenten de mogelijkheid om fotografie toe te passen in hun les of zelf een les samen te stellen uit het aangeboden materiaal dat vrij toegankelijk is. De eveneens gratis te downloaden docenthandleiding is een uitgebreid document waarin alle *Stop...Kijk...Klik!*-informatie verzameld is. Het lesmateriaal bestaat, naast deze docenthandleiding, uit vier inspiratievideo's voor PO, VO en speciaal onderwijs, vier opdrachtvideo's per niveau, uitgewerkte voorbeeldfoto's van professionele fotografen, fotografie- en evaluatie-opdrachten en een begrippenlijst. Verder de tijdsindeling voor een fotografie-workshop van vijftig minuten en een beschrijving van de leerdoelen. Deze methodiek is geschikt voor leerlingen van 10 t/m 16 jaar en voor leerlingen van het speciaal onderwijs. Een aantal video's wordt in Nederlandse gebarentaal met Nederlandse ondertiteling aangeboden. Het materiaal is dus ook toegankelijk voor dove en slechthorende leerlingen.

www.foam.org > Museum

> Onderwijs > Docenten > Docenthandleiding, Foam Fotografiemuseum Amsterdam

GEK VAN SURREALISME neemt t/m 28 mei in *Museum Boijmans Van Beuningen* in Rotterdam leerlingen mee in de wereld van een ongeëvenaard overzicht met topstukken afkomstig van vier verzamelaars die ieder zelf een bijzondere verzameling surrealistische kunstwerken, meubels, boeken en meer samenstelden. Het merendeel is zelden of nooit te zien geweest en verdwijnt eind mei 2017 weer achter gesloten deuren. Het museum laat - in samenwerking met musea in Edinburgh en Hamburg - de passie en belevingswereld zien van kunstenaars als Salvador Dalí, Max Ernst, René Magritte en Joan Miró, alsmede hun verdraaiingen van de dagelijkse werkelijkheid. PO-leerlingen van groep 5 t/m 8 kruipen tijdens een rondleiding vol verhalen en opdrachten in de huid van een verzamelaar, maar ook in die van de surrealistische kunstenaars zelf: hoe keken zij naar de wereld om zich heen, welke fantastische droombeelden laten ze ons zien, en vooral ook: hoe deden ze dat? VO-leerlingen maken tijdens een interactieve rondleiding vol verhalen en opdrachten kennis met de meest bijzondere, vreemde, gekke en dromerige werken die deze verzamelaars aankochten. In een mogelijk aansluitende workshop gaan de PO- en de VO-leerlingen, geïnspireerd door wat zij in de tentoonstelling zagen, zelf aan de slag. Er is online materiaal beschikbaar om dit museumbezoek in de klas voor te bereiden of te verwerken. De rondleiding duurt een uur. Inclusief workshop duurt het anderhalf uur. Meerdere groepen tegelijkertijd is mogelijk. Speciaal voor deze tentoonstelling werd een surrealistisch spel ontwikkeld dat is te spelen op www.surrealistgame.boijmans.nl. En Uitgeverij Kluitman publiceert samen met het museum bij deze tentoonstelling het surrealistisch jeugdboek *De verborgen dromen van Dalí* van Manon Berns (10+). In dit boek is niets wat het lijkt, een thema waarmee ook Dalí speelde.

www.boijmans.nl > onderwijs > primair onderwijs > Gek van surrealisme

www.boijmans.nl > onderwijs > voortgezet onderwijs > Gek van surrealisme

www.boijmans.nl > Gek van surrealisme, Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam

OPERADAGEN ROTTERDAM

is van 12 t/m 21 mei hét festival voor opera en muziektheater anno nu. In totaal zijn meer dan honderd voorstellingen te zien in de grote theaters van Rotterdam en op avontuurlijke binnen- en buitenlocaties in de stad. De komende vier jaar verdiept Operadagen Rotterdam zich in een gloednieuw festivalthema: *Lost & Found*. Het toont de actualiteit en de verscheidenheid van opera en muziektheater: levende tradities, waarin verschillende podiumkunsten en toeschouwers uit diverse landen en culturen elkaar ontmoeten. www.operadagenrotterdam.nl, Rotterdam

SPRINGFESTIVAL is van 18 t/m 27 mei te beleven in de verschillende theaters van Utrecht, maar ook op onverwachte plekken in de stad. Met hedendaagse theatermakers en choreografen uit heel de wereld, van Europa tot Azië en Zuid-Amerika. Van ongelofelijk kunstspektakel tot eigenzinnige Griekse tragedie en van handen wassen in onschuld tot theater bingewachten. www.springutrecht.nl, Utrecht

INFORMATIE

De vermelde activiteiten vormen een selectie uit de overzichten van de cultuur- en kunstsites CKplus.nl, samengesteld door de beheerders Wil en Hans Weikamp. [CKplus](http://CKplus.nl) geeft actuele overzichten van educatieve activiteiten, exposities en naslagsites van de culturele en kunstinstellingen. Deze informatie vindt u op www.CKplus.nl, e-mail webmasters@CKplus.nl.

5

MARTIN KEE HÖFLAND

6

ALEXANDER RODCHENKO - STAIRS (1930)

7

RENÉ MAGRITTE - LA REPRODUCTION INTERDITE (1937)

8

FOTO: SALIH KILIC

Sta jij al geregistreerd?

register
leraar.nl

Laat ook zien wat je waard bent!

Leraren in positie

De wet Beroep Leraar, waar het lerarenregister onderdeel van uitmaakt, versterkt de positie van leraren in het po, vo, (v)so en mbo, bakent het beroep af en gaat onbevoegdheid tegen. Leraren krijgen meer zeggenschap over de uitoefening van hun beroep en meer ruimte om zelf richting te geven aan de ontwikkeling van het onderwijs. Bij die ruimte en zeggenschap hoort ook verantwoording. En die leggen leraren af over hun bekwaamheidsonderhoud in het lerarenregister. Hiervoor worden door leraren criteria opgesteld. De Onderwijscoöperatie organiseert het gesprek onder leraren hoe zij inhoud willen geven aan het vaststellen van die herregistratiecriteria.

Wil je meer weten over het lerarenregister? Kijk op registerleraar.onderwijscooperatie.nl